

А. С. ПУШКИН

ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Шеърлий роман

ОЙБЕК ТАРЖИМАСИ

Pétri de vanité il avait encore plus de cette espèce d'orgueil qui fait avouer avec la même indifférence les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de supériorité, peut — être imaginaire.

Tiré d'une lettre particulière.¹

Ниятим: киборлар эрмаги эмас,
Қадрлар дўстликнинг илтифотини,
Истадим бағишлай меҳринга эваз —
Муносиб куйларнинг мукофотини,
Токи гўзал руҳга бўлсин у манзур,
Муқаддас хаёллар билан лим тўлғун
Тирик шеърятки, тоза ва сернур;
Унга юксак ўйлар, соддалик — мазмун:
Хўб энди, орзуманд қўлинг чўз жасур,
Қабул эт раиғ-баранг боблар тўпламини,
Бу кулги ва қайғу аралаш, гўзал
Ҳам ўзи халқома, ҳам соя, мукаммал,
Ҳангамаларимнинг камтар мевасини,
Уйқусиз кечалар, снгила илҳомлар,
Думбул, сўлғун йиллар ижодини, ҳам
Юракнинг дардини қабул эт бу дам².

БИРИНЧИ БОБ

Ҳам яшашга ошиқади, ҳам ҳис этишга шошади.

(К. Вяземский)³

I

«Тақводор, қоидапарст амаким,
Бўларқан касалга чинакам дучор,
Ўзин иззатлашни у кўрди лозим,
Бундан соз тадбирни топмоққа ночор.
Унинг бу қилиғи бошқага ибрат:
Лекин, парвардигор, бу қандай заҳмат,
Бемор киши билан кундуз ҳам, тун ҳам
Ўтириш, силжимай ундан бир қадам!
На қадар тубанлик, маккорликки бу:
Улимтик кишини сен овунтирсанг,
Тўшак-ёстиғини тузатиб турсанг,
Дори-дармон берсанг, гўё серқайғу,
Ва ҳамда хўрсиниб ўйласанг шу он:
Қачон сенинг жонинг қабз этар шайтон!»

II

Шундай ўйлар эди ёп-ёш шумтака
Почтавойда чангда ошиб дала, қир.
Зевснинг⁴ илоҳий иродаси-ла,
Бутун ақрабога у ворис ҳозир.
Людмила, Русланнинг⁵ дўсту ёрони!
Менинг романимнинг шу қаҳрамони
Билан ҳозир сизни, муқаддимасиз,
Таништириш учун рухсат этингиз:
Танти бир ошнам бўлган Онегин
Нева бўйларида туғилган эди.
Сиз ҳам у ерларда, ўқувчим, балки

Туғилган ё жилва қилгансиз ёрқин!
У ерларда мен ҳам кезгандим бурун:
Лекин зарарлидир шимол мен учун.⁶ (1)*

III

Хизматин бажариб аъло ва асл,
Яшади отаси қарзи-қурз билан.
Уч дафъа бал⁷ ташкил этиб у ҳар йил
Бор-йўгин совурган эди охиран...
Тақдир Онегинни сақлаган эмиш:
Аввал уни Madame⁸ қилди парвариш
Monsieur⁹ олди унинг ўрнини кейин.
Гўдак шўх, тийракди: суюмли лекин,
Monsieur эди юпун, ожиз бир фаранг,
Ҳеч азоб чекмасин дея ёш бола,
Ҳазил- ҳузул қўшди дарсига анча,
Ахлоқ, одоб ила қилмади гаранг,
Шўхлик қилса енгилгина силтарди
Томоша-чун ёзги боққа элтарди.

IV

Келгач, Онегиннинг исёнчи, қизгин
Йигитчалик даври ва тилак-армон
Нозик дард чекишлар даври, камгарин
Monsieur ни қувдилар бу хонадондан.
Энди Онегиним озоддир мана;
Сочлари қирқилган сўнгги модада;
Лондоннинг dandy¹⁰ си каби кийинган; (2)
Киборлар оламин кўрди охиран.
Француз тилида у ғоят тузук
Сўйлар ва ёзарди фикрини равон;
Мазурка¹¹ рақсига тушарди осон,
Салом ва таъзимлар эркин ҳам нозик:
Ортиқ нима керак? Юксак доира
Тан берди у онгли ва дилбар дея.

V

Уқидик оз-оздан ҳаммамиз бир қур,
Жуда енгил-елпи ва чала-чулпа,

* Қавс ичидаги рақамлар — Пушкин изоҳлари.

Тарбия бобинда, тангрига шукур,
Мақтанишлик бизда қулайдир жуда.
Онегин кўпларнинг (шартта ҳал қилган,
Қатъиятчи судлар) беришича тан,
Эпчил бир олимдир ва лекин педант,¹²
Унинг фармонида бахтиёр талант:
Сухбатда мушкилот чекмай энг бурун
Ҳар бобни энгилтак чўқиб ўткали,
Ва муҳим баҳсларда билимдон каби
Олимона тур-ла сукут қилиш-чун;
Лекин ўткир ҳажвлар ёлқини билан
Кулдира биларди хонимларни шан.

VI

Бу кун латин¹³ тили модадан чиқмиш:
Сизга ҳақиқатин айтсам, Онегин
Баъзи эпиграфлар маъносин ечиш,
Мактуб охирига бир Vale¹⁴ сўзин
Ёзишга, Ювенал¹⁵ ҳақида бирор
Гап сотишга етар латинча билар.
Яна бир-икки шеър Энеидадан¹⁶
Чала-чаттигина ёдида қолган.
Дунёнинг саргузашт тарихин узоқ
Ўтмиш даврларнинг ботиб чангига,
Тимискилаш учун йўқ ҳавас сира:
Ва лекин Ромулдан¹⁷ бошлаб то шу чоқ
Кечган замонларнинг латифаларин
Эсидан чиқармас эди Онегин.

VII

Нозик садоларга умрни жиддан
Бағишлашга йўқ-ди унда зўр ҳавас.
Қанча уринмайлик, Онегин зотан
Хорейни ямбдан¹⁸ фарқ қила билмас.
Койирди Гомерни ҳам Феокритни¹⁹,
Аммо ўқир эди Адам Смитни²⁰,
Иқтисодчи эди Онегин чуқур,
Яъни мулоҳаза у қила олур:
Давлат қандай қилиб бойийди олдин,
Сўнгра нима билан яшар ва нега
Оддий маҳсулотга у бўлса эга —

Унга керак бўлмас ҳаттоки олтин,
Буни англаёлмас эди отаси,
Гаровга қўйилди ери — даласи.

VIII

Евгенийнинг яна бор маълумотин
Айтиб беришликка йўқ менда дармон,
Лекин, қайси бобда у доҳийди чин,
Ва қайси илмда у зўр билимдон?
То ёшлиқдан бери Онегин учун
Ҳам емак, ҳам азоб, ҳам ором, ҳам кун
Унинг қайғу-ҳасрат аралаш, хаста
Танбал ҳаётини тўлдирган нарса —
Муҳаббат, эҳтирос илмидир, бироқ,
Бу ҳисни этмишди Назон²¹ тараннум,
Шу юздан кўрганди у жазо, зулм;
Молдавия чўли ичида узоқ —
Қувилиб ўз юрти Италиядан,
Исёнкор ва порлоқ умрин тугатган.

IX

.
.
.

X

Кўп барвақт ўрганди риё ҳунарин,
Умидни яширар, рашкни яширар,
Қайғули кўринар, кўзлари ғамгин,
Ҳам алдар, ҳам аврар, ҳам инонтирар,
Гоҳ мағрур кўринар, гоҳ итоаткор.
Уйчан ё паришон бўлишга тайёр!
Дам қандай ошифта сукутга чўкур;
Дам қандай оташин бир нотиқ бўлур,
Ишқий мактубларда у қандай қайдсиз!
Бирига берилиб ва севиб бирин,
Қандай унутишни биларди ўзин!
Боқиши қандай тез, нозик ва тамиз,
Уятчан ва жасур, лекин баъзи чоқ
Хоҳласа кўз ёшин оқизар порлоқ.

XI

У қандай ўзгача кўриниб, ҳазил
Илм маъсумликни ҳайратга солар,
Дарҳол маъюсланиб, қўрқитиб енгил,
Ёқимли хушомад билан овулар;
Илишга устадир ихлос лаҳзасин,
Қизлик иффатининг мулоҳазасин —
Ақду аҳтирос-ла енгиб, у охир —
Хоҳ-нохоҳ илтифот кутмоққа моҳир.
Ёлвориш, эътироф талаб қилишни,
Қалбнинг илк садосин тинглашни зимдан,
Ёр кетидан чопиб, ногоҳ у билан
Махфий учрашувни, қўлга илишни
Биларди... сўнг, ёр-ла ёлғиз, бир пасда —
Хилватда сабоқлар бермоққа уста.

XII

Донғи чиққан танноз хотинлар қалбин
Ўйнатишга қандай ўрганди эрта!
Истаса агар у ўз рақибларин
Бутун йўқотишни, ана шу дамда
У қандай заҳар тил билан узарди!
Қандай тузоқларни у ҳозирларди!
Бахтлиман, деб юрган эрлар, сиз лекин
Юрдингиз у билан дўст бўлишиб чин...
Айёр эр ҳам иззат қиларди уни
Фобласнинг²² қадимий талабаси-да,
Ҳаммадан ишончин узган кекса-да,
Ва ҳар вақт ўзидан, овқат-озиғи,
Хотинидан рози бўлган улуғвор
Алданган эрлар ҳам унга лутфкор.

XIII, XIV

.
.
.

XV

Ҳали у ётоқдан турмаган экан:
Унга келтиришар бир қанча мактуб,

Нима гап? Таклифми? Шу кечга чиндам
Учта хонадонга бориши матлуб:
Бир ерда бал, бирида гўдак байрами,
Қаерга югурар арзандам ҳали?
Кимдан бошлайди у? Локин барибир
Ҳаммасин уддалаш эмасдир оғир.
Ҳозир эрталабки кийимида ул.
Бошига кияркан кенг бир боливар²³, (3)
Онегин гердайиб боради бульвар,
Кенг майдон, у ерда кезади буткул,
То тушлик овқатга брегет-соат
Жаранглаб дайдини қилгунча даъват.

XVI

Тушди қоронғилик; ченага минар,
От учар шамолдай, учар қичқириқ.
Совуқ қор учқуни кумушин сепар,
Ялтирайди юмшоқ барра ёқалик.
Машҳур ресторанга Онегин чопар,
Каверин²⁴ кутади унда, ишонар.
Мана келиб кирди: май ҳам шишадан
Тошиб, пробкани шипга отар шан.
Сели оқиб турган Roast-Besf²⁵ ана
Еш чоғлар безаги, лазиз таомлар,
Фаранг дастурхонининг гули саломлар.
Страсбургнинг иссиқ сомсаси шунда.
Турар Лимбургский тоза, хуш, пишлоқ,
Ҳам тотли, олтиндек ананасга боқ!

XVII

Серёғ котлет дамин сўндириш учун
Ҳали қадаҳларга чанқоқди лаблар,
Соат жаранглайди янги бир ўйин,
Янги бир балетдан беради хабар.
Театрнинг сипоҳ қонуншуноси,
Саҳна орқасининг фахрий аъзоси,
Ғоят жозибали актрисаларга
Шамолдай қарорсиз, топинган банда —
Онегин тез учар театр сари,
Бу ерда ҳар киши яйраган, эркин,
Балет-рақс авжларин олқишлар, кейин

Иззалаб Федрани, Клеопатрани,
Моинани²⁶ ҳар ким қилади даъват,
Унигина ҳамма эшитсин фақат.

XVIII

Эй сеҳрли диёр! Ўтмиш замонда
У ерда журъатли ҳажвда устоз,
Эрк дўсти Фонвизин²⁷ сурди дабдаба,
Ва унда Княжнин²⁸ маълум тақлидбоз;
У ерда Озеров²⁹ халқ кўз ёшларин,
Гулдуролқишлар ва қутлашларин
Семёнова³⁰ билан бўлишди иноқ.
Корнелнинг³¹ азамат даҳосин бир чоқ
У ерда Катенин³² тиргизган эди.
Дағал Шаховский³³ чиқарди яна
Комедиялардан суронли гала.
Унда Дидло³⁴ шуҳрат тожини кийди:
У ерда, театр тин кўлкасида
Меним ёш чоғларим кечди бир сира.

XIX

Менинг париларим, билсам, қайдасиз?
Тинглангизлар меним ёниқ фарёдим:
Яна ўшамисиз? Ё бошқа кўп қиз
Сизнинг ўрнингизни босгандур балким?
Яна тинглайманми куйингиз андак?
Рус Терпсихори³⁵ бажарган юксак
Руҳли рақсларни кўрармиканман?
Ё ғамли нигоҳим ошиналардан
Мароқсиз саҳнада тополмас бирин?
Ёки мен бегона зумрага томон
Ўксинган лорнетни³⁶ тутаман ҳайрон?
Ўйинга бепарво бир томошабин
Сингари бурчакда эснаб ўтирай,
Ва ўтган дамларни эсгами олай?

XX

Театр лиқ тўла; ложалар порлар;
Партерлар, курсилар — бари қайнайди.
Раёкда сабрсиз чапак чалишлар,

Юксалиб юқори парда гурлайди.
Муҳташам ва енгил, ҳавойи-майин,
Камоннинг сеҳркор ёйига толгин
Истомина³⁷ турар гўзал, нодира,
Раққос парилар-ла чизиб доира,
Эданга тегади битта оёғи,
Иккинчи оёқ-ла аста айланар,
Нақ Эол³⁸ лабидан учгандек бир пар,
Сўнг бирдан сакрайди, бирдан учади;
Гоҳ қаддин бурайди, гоҳо ёзади,
Латиф оёқларни тез-тез уради.

XXI

Ҳамма чапак чалар. Онегин кирар.
Курсилар оралаб босар илгари.
Қўш лорнетни тутиб, у қия боқар
Бегона хонимлар ложаси сари.
Ҳамма ярусларга отди бир қараш,
Ҳаммани кўрди у: чеҳралар, уст-бош
Ҳиҳатдан унинг кўп диққати ошди.
Бош эгиб эркаклар билан сўрашди.
Сўнгра, қараб турди саҳнага андак,
Унинг боқишлари энди паришон.
Орқага қайтаркан эснади бир он,
Ва деди: «Ҳаммасин янгилаш керак;
Балетга шунча вақт сабр этиб тўздим,
Лекин, Дидлодан ҳам ниҳоят бездим. (4)

XXII

Севги тангрилари, жинлар, илонлар
Уйнашар, сакрашар ҳали саҳнада,
Чарчаган лакейлар ухлаб ётишар
Пўстинга ўралиб тиш остонада.
Ҳали тўхталмаган кезиш, типирлаш,
Тупуриш, йўталиш, чапак, пиқирлаш.
Ичкари, ташқари ҳали чароғон.
Фонарлар ҳар ерда гур сочар хандон.
Совуқдан отлар-да уринар ҳали,
Эгар, жабдуқлардан безган, чарчаган,
Кучерлар гулхани ўраб қуршаган,

Сўқар жанобларни кап ишқаб бари:
Бизнинг Онегин-да чиқиб қолади,
Уйга, кийингали у йўл олади.

XXIII

Танҳо бир бўлманинг мен тасвирини
Чиза оламанми тўғри ва чевар,
Ки бунда моданинг ўрнак шогирди
Кийинар, ечинар ва пардоз этар?
Резаворчи Лондон бўш ҳавас-орзу
Учун не молларни ишлаб сотса-ю,
Болтиқ денгизида кўпирган тўлқин
Бизга на келтирса ёғоч, мой учун...
Фойдали бир ҳунар, санъат деб билса
Парижда очкўз завқ нимани уч кун,
Энг янги сафо, ноз ва зийнат учун,
Эрмак, шўхлик учун ихтиро қилса,
Шуларнинг ҳаммаси ўн саккиз ёшли
Файласуф ўйини безарди яхши.

XXIV

Истамбул қаҳрабо трубкалари,
Столда бронза, чинни қалашир,
Энг нозик ҳисларнинг орзу-нашъаси —
Биллур шишаларнинг ичида атир,
Тароқлар, пўлатдан кўп аррачалар,
Тўп-тўғри ва эгри ҳар хил қайчилар,
Чўткалар ўттиз хил, баъзиси тишга,
Баъзиси тирноқни тоза қилишга.
Руссо³⁹ (мен бу гапни қистириб ўтай),
Англай олмаганди ёнида доим
Тентакча хушсуҳбат, савлатли Грим⁴⁰
Тирноқ тозалашга жасорат қилгай (5).
Эрклик ва ҳуқуқнинг у мудафии,
Мана шу тўғрида том ҳақсиз эди.

XXV

Тирноқ гўзаллигин ўйламоқ мумкин,
Ишли, жиддий одам бўлсанг-да доим!
Замон-ла бекорга баҳслашмоқ нечун?

Инсонларда одат мустабид ҳоким.
Иккинчи Чаадаев⁴¹ бизнинг Онегин,
Гап-сўз бўлишликдан қўрқар эди чин.
Кийиниш бобида у эди педант,
Биз айтиб ўтгандай олифта-франт.
Лоақал уч соат ўз вақтини у,
Ойналар олдида ўтказар эди.
Пардоз бўлмасидан у чиқар эди,
Венерага⁴² ўхшаш енгил ва сулув:
Эркакча кийиниб гўё бир парий
Маскарадга борар ноз карашмали.

XXVI

Сўнгги завқ-дид учун муносиб кийим,
Пардоз-ла жалб этиб диққатингизни,
Онегин беагин ёза билардим,
Билимдонларга мен қолдирмай чизги.
Жасорат бўларди, албатта, бу ҳам,
Уни тавсифламоқ, зотан, вазирам,
Нетайин, *панталон, фрак ва жилет*,
Буни кўриб, айбим қиламан иқрор,
Ажнабий сўзлар-ла азалдан меним
Камбағал сўзлим бу билан балким,
Бир қуроқ сингари товланмас бекор,
Гарчи эски вақтда анжуман дониш
Чиқарган луғат-ла бўлсам-да таниш⁴³
Булар рус тилида йўқ, бу сўзлар чет;

XXVII

Бизнинг мавзуимиз ҳозир бу эмас,
Яхшиси бал сари ошиқайлик биз.
Битта каретани⁴⁴ киролаб бирпас —
Базмга Онегин жўнаб кетди тез.
Қоронғи уйларнинг олдида ёнар,
Уйқули кўчани тўлдирган қатор
Кареталарнинг қўш, шод фонарлари
Майин нур сочилар суюқ зар каби.
Қорларга чизилар шуъладан ёйлар
Атрофда юлдуздай кўп майда чироғ,
Порлайди муҳташам катта уй шул чоғ;

Яхлит ойналарда кўлкалар кезар:
Бу — хонимлар, сатанг эркаклар шакли,
Кўринар ва зумда йўқолар акси.

XXVIII

Бизнинг қаҳрамон ҳам етиб келди, боқ,
Эшикбон ёнидан ўтди ўқ каби.
Мармар зиналардан чиқди учароқ,
Тузатди қўллари билан сочини,
Кирди ичкарига, залда халқ тўлган,
Музика ҳам энди гуруллаб бўлган,
Халқ бутун банд эди мазурка ила
Ҳамма ёқда шовқин, уйлар лиқ тўла.
Сувори зобитнинг⁴⁵ шпори⁴⁶ жаранг,
Сўлим хонимларнинг оёқчалари
Учади; сеҳрли изларнинг зори —
Ёлқинли қарашлар учар оташ ранг.
Танноз хотинларнинг рашк имоларин
Қоплайди созларнинг наъраси вазмин.

XXIX

Нашъанинг; тилакнинг ўтган замони
Балларга ишқибоз, ошифта эдим.
Изҳори-муҳаббат, хат топширгани
Бундан ҳам қулайроқ макон йўқ балким.
Эй сиз, эй муҳтарам эру хотинлар!
Хизматимни таклиф қилай бир қадар;
Сўзимни тинглашни сўрайман сиздан.
Нима учун сизни қиламан огоҳ?
Сиз ҳам, онажонлар, бўлинг аҳтиёт,
Ўз қизларингизни таъқиб этингиз;
Лорнетни жудаям тўғри тутингиз.
Йўқса... йўқса... тангрим сақласин, уят!
Нечун буни ёздим сарф этиб сиёҳ,
Чунки кўпдан бери қилмайман гуноҳ.

XXX

Водариғ, ҳар турли ҳангома учун
Кўпгина умримни мен исроф этдим.
Ахлоққа знёнли бўлмаса шу кун,

Шу дамга қадар ҳам бални севардим.
Мен жуда севардим жўшқин ёшликни,
Кўпчилик, дабдаба, шод бўлишликни,
Хонимларнинг завққа монанд безагин.
Севамен уларнинг оёгин, лекин:
Бутун Русияда топилармикин
Уч жуфт энг келишган хотин оёғи?
Оҳ, унутолмадим, қалбимда доғи,
Бир жуфт оёқчани!.. Маҳзун, совунган
Ҳали ҳам эслайман; тушимда ҳатто,
Қалбимни қилади улар безовта.

XXXI

Сен қачон, қаерда, қай чўлда бутун
Эсдан чиқарасан уларни, тентак?
Оҳ латиф оёқлар! Қайдасиз бу кун?
Қаерда босасиз баҳорги чечак?
Шарқнинг сафосида сиз эркаланган,
Шимолнинг қайғули қорида, лутфан,
Қолдирмай кетгансиз биронта ҳам из.
Чунки сиз у ерда жондан севдингиз,
Юмшоқ гиламларнинг майин бўсасин,
Сиз учун бир маҳал, ахир, унутдим,
Шуҳрат, шон орзусин, туғишган юртим,
Тутқунда яшашнинг қайғу-жафосин?
Йўқолди ёшликнинг бахти ҳам эсиз,
Бамисли майсада енгил изингиз.

XXXII

Диананинг кўкси ва Флоранинг⁴⁷
Яноқлари латиф, севикли дўстлар!
Лекин меним учун Терпсихоранинг
Оёғи, негадир, латифроқ, дилбар.
Бебаҳо мукофот ваъда этар у
Ҳамиша кўзларга, пардозли сулув —
Аёл юрагимга орзу ва армон
Гирдобин чайқатар эсласам ҳар он.
Севаман оёгин, дўстим Эльвина⁴⁸,
Столлар остига ташласам назар,

Қиш фасли каминда⁴⁹ исинсак агар,
Заллар паркетининг ойнасида ҳам,
Денгиз қоясининг панасида ҳам...

XXXIII

Қасирғали денгиз ёдимда ҳали:
Унинг оёғига йиқилиш учун,
Кетма-кет югурган тўлқинлар сари
Боқиб ҳўб қизғонган эдим мен у кун!
Истардим у чоқда тўлқинлар ила
Азиз оёқларга лабларим тегса!
Йўқ, ёшлик палламда, қон қайнаганда,
Дилимни ишқ ўти банд айлаганда,
Мен ҳеч қачон шундай бир азоб билан,
Жононларнинг гулдай юзин ё лабин,
Ёки меҳр тўла нафис кўкрагин
Ўпишни бу қадар истамаганман.
Йўқ, ҳислар ҳужуми ҳеч қачон мани
Бу қадар тўсиндан ўртаб эзмади.

XXXIV

Ёдимда қолгандир бошқа бир замон:
Эзгу хаёлларга мен ўзим баъзан
Бахтли узангини ушлайман; бир он
Латиф бир оёқни қўлда сезаман.
Хаёлларим ошиб-тошади яна
У гўзал оёқнинг тегишигина
Шу сўлгин қалбимда ёқиб қўяр қон.
Яна-да муҳаббат, яна дард-ҳижрон...
Маҳмадона созинг ила, етар, бас,
Мадҳ этиб куйламоқ такаббурларни:
На севгига, дардга, на илҳомлари
Тўқиган куйларга улар арзимас,
Бу сеҳргарларнинг сўзи ва кўзи
Нақ оёқларидай алдоқчи ўзи.

XXXV

Онегиним қалай? Мудраганича
Ётоққа жўнаб кетади у балдан;
Ҳар вақт говур-ғувур Петербург эса

Дўмбира товуши ила уйғонган.
Савдогар туради, ташувчи борар,
Извошчик биржаси томон югурар,
Шошади хурмали бир сутчи хотин,
Тонгги қор ғирчиллар у юрган сайин.
Бошланди ёқимли тонгнинг сурони.
Дарчалар очилди. Қувурдан тутун
Юксалди ҳавога нақ мовий устун.
Қоғоз қалпоқ кийган немис новвойи
Худди ҳар кунгидай, кечикмай бир он,
Дўкон очиб, савдо қилади чаққон.

XXXVI

Балнинг шовқини-ла қурган тинкаси,
Онегин учун тонг ярим кечадир.
У ўйин-кулгию, зийнат гўдаги,
Тинчгина роҳатда ухлаб ётадир.
Пешинда уйғонар, тонггача локин
Бояги тартибда умр ўтар тагин.
Қандай ҳаёт дейсиз? Бир хил ва рангли,
Эртанги ҳаёти кечанинг айни.
Бахтиёр ва хурсанд эдимиз лекин,
Эркин юриб умрин кўклам чоғида,
Порлоқ зафарларнинг кенг қучоғида,
Ҳар кунги завқ-сафо ичра Онегин?
Зиёфатлар ичра у эҳтиётсиз,
Соғлом-ди: бу ҳаёт қолдирмади из?

XXXVII

Йўқ: унинг ҳислари совиди эрта,
Зериктирди кибор ҳаёт шовқини.
Фикрини гўзаллар, жононлар қисқа
Замонгина машғул этганди уни;
Хиёнатлар уни чарчатиб қўйди.
Дўстлар, дўстликлардан жуда тез тўйди.
Яна ҳар кун лазиз таомлар ейиш,
Ҳар кун шампанской қониқиб ичиш,
Боши оғриб турган паллада яна
Рангдор, ингичка сўз ёғдириш ҳар ён,—
Булардан зерикди, дили бўлди қон.

Гарчи у бўлса-да қизғин шумтака,
Кўнгли қолган эди унинг тамоман,
Ҳам жангдан, ҳам ўқдан ва ҳам қилнчдан.

XXXVIII

Онегин мубтало иллат сабабин
Қидириб топишнинг келгандир чоғи.
Инглиз зиққига ўхшайди, локин
Қисқасин айтганда: рус хафақони
Секин-секин уни эгаллаб олди.
Тангрига шукурки, уринмай қолди
У отиб ўзини ўлдириш учун.
Аммо, совиганди ҳаётдан бутун.
Child Harold⁵⁰ каби ғуссали, синиқ,
Қўноқхоналарда бўлар намоён,
Киборлар ичида на ғийбат, бостон⁵¹,
На тотли бир боқиш, на бежо қилиқ,
Ҳеч бир нарса унга таъсир этмасди
Юрарди ҳеч нарса пайқамай асти.

XXXIX, XL, XLI

.
.
.

XLII

Эй серқилиқ кибор нозанинлари,
Сизни у тарк этди ҳаммадан бурун.
Рост айтсам, киборлар қилиғи бари
Анча бездирувчи бўлибдир бугун.
Эҳтимол, баъзи бир хоним бир қадар,
Бентамни ва Сейни⁵² изоҳлай олар;
Лекин улар гапи-сўзи умуман
Беғубор эса-да, маҳрум маънодан.
Яна улар тағин шундай беғуноҳ,
Ва шундай улуғвор, шундай донишманд.
Тақводорлик билан юраклари банд,
Шунчалар субутли, зийрак ва огоҳ,
Шундай номаҳрамдир уларга эркак.
Афтларини кўриб хун бўлар юрак (6).

XLIII

Петербургнинг кенг, тош кўчаларидан,
Кечки паллаларда учқур ва кўркам
Аравага тушиб кетувчи хурсанд,
Гўзал ёш хонимлар, ахир сизни ҳам
Бутун ташлаб кетди бизнинг Евгений;
Жўшқин завқ-сафодан қочиб у энди
Уйига бутунлай қамалиб қолди.
Зерикиб қўлига қаламни олди,
Ёзишни истади: мушкул, зўр меҳнат
Кўнглини айнатди, эзди, қаламдан
Ҳеч нима чиқмади; у шунинг билан
Қаламкаш аҳлига бўлмади улфат,
Мен бу касб ҳақида бир сўз демайман,
Чунки унга менинг ўзим мансубман.

XLIV

Бекорчиликка у берилди яна
Руҳида бир бўшлиқ сезди кун сайин.
Катта гўзал ишга қилди ҳафсала —
Билим орттиришга киришди қизғин.
Токчага қалади жилд-жилд китоблар
Ўқиди, ўқиди; фойдасиз, бекор:
Бирида дилгирлик, талваса, хато;
Бирида виждон йўқ, бирида маъно.
Ҳаммасида ҳар хил ирим нишони.
Қадимгилик қадрни эскиган жуда
Янгилик ичида эски сафсата.
Китобларни ташлар хотинлар каби,
Чанг босган китоблар ётган токчага
Тортади қоп-қора қалин бир парда.

XLV

Кибор ҳаётининг отиб эмгагин,
Беҳуда шовқиндан қочиб, у каби
Дўстлашган эдим мен, у замон лекин
Менга ёққан эди бор хислатлари.
Хаёллар, ўйларга эрксиз садоқат,
Тақлид қилиб бўлмас ажиб бир сифат.
Фикри, қарашлари совуқ ва кескин,

Мен газабли эдим, у эди ғамгин.
Уйинин билардик ҳирсинг иккимиз:
Биз иккимизни-да бездирган ҳаёт,
Ўчганди қалб ўти иккимизда бот.
Яна кутар эди худди умримиз
Тонгларида бизнинг иккимизни ҳам
Инсонлар, кўр тақдир газаби ҳар дам.

XLVI

Яшаб фикр қилган киши ҳар замон
Руҳида инсондан нафрат этгуси.
Ҳис этган кимсага солар ҳаяжон
Қайтиши имконсиз кунлар шарпаси:
Унга қолмас асло фусун, жозиба.
Уни хотиралар илони ила,
Яна пушаймонлар ичдан кемирар.
Буларнинг барчаси кўпинча берар
Ширин бир нафислик сўзга — матлабга,
Онегиннинг тили мени даставвал
Саросима қилди; кейинча мен сал
Кўникдим ундаги таънали гапга,
Заҳар аралашган ҳазилига ҳам
Чидадим энг ўсал ҳажвига ҳар дам.

XLVII

Ёз фасли кўп чоқлар бирга эдик биз,
Неванинг устида кеча самоси (7)
Очилар тип-тиниқ, ёруғ ва чексиз,
Сувларнинг нашъали ўйноқ ойнаси
Тўлин ой жамолин акс этмас экан,
Ўтмиш қиссасини кечириб ёддан,
Биз жим эслар эдик кечмиш севгини,
Биз беғам, бўшаган ҳислар тизгини;
Бу сўлим кечанинг нафаси бутун —
Бизларни айларди сарҳуш, жимгина
Қамоқдан кўм-кўк бир ўрмон ичига
Ухлаган пайтида элтилган тутқун
Сингари хаёлда учардик биз ҳам,
Ёш умр баҳори қайда, деб шу дам.

XLVIII

Турарди фикрга толиб Евгений;
Руҳи тўла эди афсуслар билан,
Узин тавсифлаган бир шоир каби (8),
Соҳилда гранит-тошга суянган.
Ҳамма ёқ жимжит-ди; ёлғизгина тун
Посбонлари баъзан чиқарарди ун,
Извошчининг олис дуқури баъзан
Эшитилар эди Мильоннаядан⁵³,
Эшкакларни уриб ёлғиз бир қайиқ
Мудраган дарёда сузарди аста,
Бизни қилар эди мафтун, дилбаста —
Узоқдан бир наю диловар қўшиқ.
Тун базми ичинда лекин тотлироқ
Торквато⁵⁴ шеърининг куйлари ҳар чоқ!

XLIX

Адриатик денгизи тўлқинлари, сан,—
О, Брента!⁵⁵ Сизни кўрарман албат,
Илҳомларим тўлиб-тошиб янгидан,
Сеҳрли товшингиз эшитмоқ ният!
Бу товуш Аполлон набиралари
Учун муқаддасдир; уни куй каби,
Альбион созидан туйдим, таниш у.
Гоҳ сўзамол, гоҳо индамас сулув —
Венециялик ёш бир жонон билан
Сирли бир қайиқда мен сузиб, олтин
Гўзал Италия тунининг эркин
Оғушида ишқдан лаззатланардим,
Петрарка⁵⁶ ва севги тилин у замон
Бағишлайди менга бу дилбар жонон.

L

Келажакми менинг эрким замони?
Келмишдир фурсати! Қўмсайман эрким;
Денгиз қирғоғида очиқ ҳавони (9)
Кутаман; имлайман кема чодирин.
Қачон бўронларнинг ридосида, ман
Мавжлар-ла курашиб, денгизнинг улкан
Кўксида бошлайман сафарни эркин?

Менга адоватли денгиз киргоғин
Тарк этмакнинг энди келмиш замони.
Жануб кенгликлари кўксида яйраб
Африкамнинг⁵⁷ тиниқ кўкига қараб (10),
Русияни ўйлаб оҳ чекиш чоғи,
О, мен бу ерларда қанча дард чекдим.
Бу ерларда севдим, кўмдим юрагим.

LI

Ажнабий юртларнинг томошасига
Онегин шайланган эди мен билан.
Лекин биз тақдирнинг тақозосича,
Узоқ вақт айрилдик бир-биримиздан.
У замон отаси вафот қилганди
Онегин қошига дув йиғилганди,
Қарз бергувчиларнинг очкўз тўдаси,
Ҳар кимнинг ўз ақли ва ўз режаси:
Даъволардан нафрат қилди Онегин
Ўз чекидан ўзи бўлганди рози,
Қарзни тўлаш учун кетди мероси.
Катта бир зиён ҳам кўрмади лекин.
Гўё билган эди у олдинданок
Қари амакининг ўлишин тез чоқ.

LII

Чиндан ҳам Евгений кутмаган дамда
Иш бошқарувчидан олади бир хат.
Улим олдидамиш амаки; ҳамда
Видолашувни у истармиш фақат.
Қайғули номани ўқиб Евгений
Шу он суриштирамай нари-берини,
Почтавойда чопди учрашиш учун.
Ақча дарди уни эгаллар бутун.
Алдаш, йиғи-сиги учун у ҳозир,
(Романни бошлаган эдим бу билан)
Зерикар, ҳомуза тортар олдиндан.
Мана у қишлоққа етади ахир.
Кўрарким, тахтада ётар амаки,
Ерга жо бўлажак савго сингари.

LIII

Кўрди маъзаратга тўлган қўрани;
Азага келишар яқин-узоқдан
Кўмиш маросимин ҳаваскорлари,
Дўстлар, бегоналар — бари ҳар ёқдан.
Улик ҳам кўмилди; овқат еб-ичиб
Поплар ва меҳмонлар жўнар гердайиб,
Гўё бажардилар жиддий бир ишни.
Онегин қишлоқда яшар бир киши
Бўлиб қолди энди. Мана у ўрмон,
Ер-сув, заводларга тамом хўжайин.
Шу чоққача танти, исрофгар, олтин
Қадрини билмаган, бу танбал инсон
Хозир жуда хурсанд: у илгариги
Йўлин алмаштирди, на бўлса майли.

LIV

Янгидай кўринди икки кунгина
Онегинга бекас, танҳо далалар,
Қоронғи ўрмоннинг салқини, яна
Булоқлардан учган майин садолар;
Учинчи кун тепа, дала, чакалак
Уни овунтира олмади андак;
Улар сўнг келтирди унинг уйқусин;
Ва сўнгра кўп равшан кўрди Онегин:
Қишлоқда ҳам бормиш айни дилгирлик.
Гарчи на кўча бор, на сарой, на ёр,
На карта, на баллар, на мунда шеър бор.
Хафақонлик уни қўймай бир эллик,
Пойларди кетидан пояма-поя
Вафодор хотиндай ё мисли соя.

LV

Тинчлик ҳаёт учун мен туғилганман,
Туғилганман қишлоқ сукути учун:
Соз саси пастқамда жаранглайди шан,
Ижодий хаёллар жон, қонга тўлғун.
Маъсум, тин онларга берилиб тамом
Жимжит кўл бошида ёлғиз ҳар айём
Юраман, бекорлик — менинг қонуним.

Ҳар кун тонг пайтида уйғонаман жим,
Ширин ҳузур учун, эркинлик учун:
Озгина ўқийман, кўпроқ ухлайман
Уткинчи шуҳратга назар солмайман.
Утмиш замонларда мен — нақ шу йўсин
Кечирмаганмидим кунларим бекор,
Яшамаганмидим шундай бахтиёр!

LVI

Чаман, сезги, қишлоқ ва бекор юриш,
Далалар! Мен сизга содиқман руҳан,
Онегин-ла меним орамда бўлмиш
Фарқни қайд' этишга ҳар вақт мен хурсанд,
Токим истеҳзоли бирон ўқувчи,
Ёки моҳирона тухмат тўқувчи,
Бирон нашриётчи менинг хислатим
Қиёс этиб яна у демасинким
Мағрурлик куйчиси Байрон⁵⁸ сингари
Ўз портретимни мен чизганман бунда,
Гап сотиб юрмасин у унда-мунда.
Уйлашарки, биз-чун имконсиз каби
Бошқалар ҳақида яратмоқ дoston,
Гўё шоир ўзин қилармиш баён.

LVII

Айтиб ўтай яна: бутун шоирлар
Хаёлчан севгининг дўстидир, лекин
Бир замон энг гўзал лавҳалар, сирлар
Тушимга кирарди. Руҳим яширин,
Гўзал тасвирларни сақлади маҳкам,
Кейинча уларни жонлатди Музам⁵⁹.
Мен шундай, қайғусиз, тараннум этдим,
Тоғларнинг қизини, менинг идеалим,
Салгир⁶⁰ бўйларининг асираларин.
Эшитиб қоламен, дўстларим, ҳозир
Кўпинча сизлардан савол ёгадир:
«Ким учун бу созинг чекади, оҳин?»
Қизганчоқ қизлардан кимни хушлабсан,
Қайсига созингда куй бағишлабсан?

LVIII

Илҳоминг мавжлатиб кимнинг нигоҳи,
Армуғон этмишдир самимий меҳр,
Сенинг бу ўйловчан қуйингга, қани,
Сенинг шеъринг кимни оллоҳ деб танир?»
Дўстларим, ҳеч кимни, худо ҳаққи!.. Ман
Бошимдан кечирдим, маҳрум нашъадан,
Муҳаббатнинг телба галаёнини.
Ишқ-ла қофиянинг ҳаяжонини
Кимки қўша билса, у инсон хушбахт:
У шеърнинг муқаддас сирли садосин
Янгратар ва босар Петрарка изин;
Қалбнинг азобини тинчитар; шул вақт
Муяссар бўлади унга шараф-шон;
Лекин мен севганда эдим гунг, нодон.

LIX

Ишқ кечди, кўриниш берди илҳомим,
Зулмат босган фикр нурланди секин;
Оводмен, янгидан излайман доим
Сеҳркор садолар, хаёл, ўй базмин.
Езаман, юрагим билмас, дард нима...
Езилиб битмаган шеърлар ёнига
Қалам хушсизланиб чизмайди расмин
Хотин болдирларин ва чеҳраларин.
Учган кул лов этиб ёнмас янгидан,
Яна қайғураман! Кўзимда йўқ ёш.
Мана энди бўрон излари ювош
Руҳимда жим бўлиб қолар тамоман.
У чоғда ёзарман йигирма бешта —
Қўшиқдан иборат дoston албатта.

LX

Уйларкан асарнинг планин секин
Ва қаҳрамонимни на деб атайман;
Романнинг ҳозирча биринчи қисмин
Битирдим; буларнинг барин қайтадан
Кўриб чиқдим қатъий бир диққат ила;
Бунда зиддиятлар ҳали кўпгина,
Лекин тузатишни мен истамайман;

Цензурага⁶¹ ўзимнинг бурчим тўлайман,
Журналистларга ҳам чайнамоқ учун
Меҳнатим мевасин берарман яна:
Эй янги туғилган асарим, жўна,
Нева бўйларини кезиб чиқ бутун;
Менга хизмат қилиб, қозон шараф-шон:
Қинғир сўз ва ур-сур, сўкиш ва сурон!

ИККИНЧИ БОБ

O rus!
Нор⁶²
O, Русь!

I

Евгений Онегин зериккан қишлоқ,
Гўзал, латофатли бир гўша эди;
Бу ерларда кимки соф завққа иноқ
Тангрига шукурлар қилса арзирди.
Аслвода уйи холис тамоман,
Шамоллардан уни тоғ паналаган,
Бир кичик дарёнинг тепасидадир;
Қаршидан узоқда яшнар дала-қир,
Ўтлоқлар ва олтин экинзорлар ҳам.
Қишлоқлар олисда жим-жим милтирар.
Подалар ўтлоқда секин тентирар.
Қуюқ кўлкасини кенг ёяр — гилам,
Қарамсиз, боқимсиз каттакон бир боғ,
Ўйчан дриадлар⁶³ маскани ҳар чоғ.

II

Солинган эди бу шарафли қаср,
Одатда қасрга хос бир йўсинда:
У ғоят мустаҳкам, савлатли, оғир,
Маъқул қадимийлик завқи бор унда.
Ҳар томонда баланд уйлар-бўлмалар.
Меҳмонхоналарни шойилар безар.
Подшоларнинг расми деворларида,

Ранг-баранг нақш ёнар печкаларида.
Букун эскирмишдир буларнинг бари.
Билмайман, тўғриси, бунинг сабабин —
Шундай нарсаларга дўстим жиндаин
Хавас қилмас эди. Шунинг-учун балки
Модални ва қадим кенг заллар ичра
Эснашдан ўзгани билмасди сира.

III

У шундай бир уйни қилганди маскан,
Бу ерда қишлоқнинг эски кексаси
Қирқ йилча урушиб ходима билан,
Деразага қараб пашша эзганди.
Хамма нарса содда: поли қайиндан.
Икки шкаф, стол, юмшоқ пар диван,
Кўрилмас ҳеч ерда сиёҳ доғ-дуғи.
Шкафларни очиб боқди Онегин:
Бирида топди у чиқим дафтарин,
Иккинчида қатор мойли шишалар,
Олма шарбатлари тўла кўзалар,
Яна саккизинчи йил календарин;
У чолнинг юмуши кўп бўлган учун
Бошқа китобларга боқмаган бутун.

IV

Ўз мулки — ерлари ўртасида у
Еп-ёлғиз вақтини ўтказиш учун
Даставвал Онегин ўйлаб қолди шу
Мулкида янги бир тартибот қурсин.
Бир четда кимсасиз оқил Онегин
Кўҳна баршчинанинг⁶⁴ бўйинтуруғин,
Енгил оброк⁶⁵ билан алиштиради;
Қул⁶⁶ ҳам тақдирига шукур қилади,
Лекин бу нарсада даҳшатли зиён
Кўрди-да, иш билар унинг қўшниси
Бир чеккада солди қош-қовоғини
Бошқа бир қўшниси кулди нақ шайтон,
Хамманинг якоғиз бўлди қарори:
Онегин жудаям хавфли савдойи.

V

Дастлаб келар эди қўшнилар қўноқ,
Лекин катта йўлда уларнинг фақат
Келаётганини кўриш биланоқ
Хизматкорлар унга тамоми суръат —
Билан мингизишар бир Дон айғирин,
У орқа эшикдан қочар яширин.
Хафа бўлиб шундай муомаладан
Дўстликни узади ҳамма у билан.
«Қўшнимиз нодондир, ақлида нуқсон,
У бир фармазондир⁶⁷; ичади ёлғиз
Стаканда қизил шароб; хоним-қиз
Қўлларин ўпишни истамас бир он.
Ҳа, дейди, йўқ, дейди: демайди «лаббай» —
«Буюринг». Умумий фикр нақ шундай.⁶⁸

VI

Янги бир помешчик ўз қишлоғига
От суриб келганди худди у замон.
Худди шунинг каби қўшни-қўшнига
Эрмак бўлган эди — гап-сўз бепоён.
Исми эди унинг Ленский Владимир.
Кўксига Гиттинген руҳи чайқалар.
Гўзал бир жувон-ди гуллаган энди,
Ҳам шоир, ҳам Кантнинг мухлиси эди⁶⁹.
Келтирмиш туманли Германиядан
Ленский олимлик самараларин:
Эркинлик ишқининг кўп хаёлларин,
Келтирмиш ғалати, қизгин руҳ билан,
Елкага тушкучи жингал сочини,
Нутқида қайнаган ҳаяжонини.

VII

Кибор доиранинг совуқ фақшидан
Сўлиб, сарғайишга улгурмай ҳали,
Қизлар эркалаши, дўст қутлашидан
Ҳали исинарди йигитнинг дили.
Унинг кўнгли эди содда бегубор,
Юрагига ҳар дам умид орзу ёр.

Дунёда ҳар янги ҳашамат, шовқун
Унинг ёш ақлини қиларди мафтун.
Ширин хаёл билан у юпатарди
Ўз қалбин қоплаган шақларни ҳамон.
Унга — ҳаётимиз ғояси ҳар он
Қизиқ бир топишмоқ бўлиб қоларди.
Бошини қотирар эди бу ҳақда
Мўъжизалар гумон қилар кўп чоқда.

VIII

Жон пайванд дилбарнинг у ўзи билан
Иноқ бўлишига ишонар эди.
Гўё, у қалб куйиб, ёниб ичидан,
Ҳар куни тинмасдан унга зор эди.
Ишонар эдики, шарафи учун
Дўстлари тайёрдир кишанга ҳар кун,
Бўхтончи кўзасин чил-чил қилишга
Уларнинг қўллари чўчимас сира:
Ишонарди бор деб омади келган...

.
.
.
.
.

IX

Афсуслар, аччиғлар, ғазабланишлар,
Яхшиликка бўлган тоза муҳаббат.
Шуҳрат учун ширин азобланишлар
Тўлқинлатар унинг қонини беҳад.
Сози-ла жаҳонни айланди, кўрди,
Шиллернинг, Гётенинг юртида юрди.
Уларнинг шоирлик илҳоми ила
Ёлқинланди бутун руҳи кўксиди.
Санъатнинг соф, юксак музаларин у
Уялтирмаганди; масъуд, бахтиёр,
Қўшиқларида ҳам доим ифтихор
Ила сақлар эди юксак бир туйғу,
Бокира хаёлнинг ҳароратини
Серсавлат, соддалик латофатини.

X

Севгини куйлади, у ишқ боласи,
Унинг қўшиқлари эди соф, ёрқин,
Содда дил бир қизнинг ўйлари каби
Гўдакнинг тушидек, осмоннинг сокин
Чўлида кезувчи сир илоҳаси
Нозик оҳ чекишлар дўсти ой каби;
Шоир куйлар эди қайғу ва ҳижрон,
Сирли узоқликлар ва мажҳул жаҳон,
Романтик гулларни қилди тараннум,
Узоқ ўлкаларни куйлар эди у,
У ерларда қанча тўкканди қайғу,
Сукут оғушига кўз ёшин юм-юм,
Сағал кам ўн саккиз ёшида шоир,
Куйлар ҳаёт сўлғин гулига доир.

XI

У чет бир гўшада, ақлу закосин
Қадрлай биларди Онегин фақат.
Қўшни қишлоқларнинг бутун армонин
Зиёфатлари ҳам ёқмасди албат:
Қочарди суронли суҳбатларидан,
Уларнинг гаплари ақлга монанд,
Итхонаси билан, уруғ-ақрабо,
Пичан ўриш билан ҳар турли вино
Ҳақида сўзлашар. Бунда йўқ туйғу,
Ва на ёлқинланар шеърый бир оташ,
На зарофат, на-да чуқур бир қараш.
На авом санъати учун мисол у.
Суюкли хотинлар гапида аммо,
Яна ҳам оз эди ақл ва маъно.

XII

Ленский келишган йигит, бадавлат,
Ҳар ерда куёвдек қаршиланарди;
Қишлоқда шундайдир ҳар доим одат:
Ҳар ким ўз қизини кўзлаб қўярди
Чала рус кўринган шу ҳамсояга;
Қаерга бош суқса, суҳбат шу дамда,
Бошланиб кетарди ундан ва бундан,

Дерлар, бўйдоқликда йўқдир нашъа-шан
Қўшнини сўнг чойга таклиф қилишар,
Чой қуя бошлайди шу чоқда Дуня
Унга шивирлашар: «Дуня, кўр, пайқа!»
Сўнгра келтиради биттаси гитар:
У ҳам чийиллайди (омон, ё раббим!):
— Кела қол! Қасримга келгил, олтиним! (11)

XIII

Фақат, Ленскийда йўқ эди ҳавас,
Никоҳ занжирига тутсин елкани.
Қалбдан орзу қилди кўнмай бир нафас
Онегин-ла тездан дўст тутингали.
Топиша қолдилар, худди тош, тўлқин,
Назм билан наср, муз ҳамда ёлқин
Шунча бир-бирига бўлолмас қарши,
Дастлаб ўртадаги айирма, гарчи —
Улар ўртасига совуқлик солди,
Сўнгра бир-бирига ёқишиб қолди,
Сўнг ҳар кун отларда чопишиб қолди.
Бир оз сўнг ажралмас оғайни бўлди.
Ўзим иқрор бўлай, одамлар кўп вақт
Бекорчиликдан дўст тутинар фақат.

XIV

Лекин, шу дўстлик ҳам йўқ орамизда,
Барча хурфотни яксон қилиб биз,
Ҳеч кимни назарга илмаймиз сира,
Ҳаммадан баландда гўё ўзимиз,
Боқамиз ҳаммамиз наполеонча,⁷⁰
Миллионлаб қўш оёқ махлуқлар барча
Бизнинг учун ёлғиз қуролдир мангу,
Кулунч ҳам ваҳшийдир биз учун туйғу.
Кўплардан дурустроқ эди Онегин;
Инсонларни билар эди, албатта,
Умуман уларга нафрати катта;
Истисносиз йўқдир қоида лекин:
Баъзиларни жуда айирар эди,
Киши яхшилигин сеза оларди.

XV

Тинглар Ленскийни табассум ила
Онегин; шоирнинг ўтли сўзлари
Муҳокималари қарорсизгина,
Ҳамиша илҳом-ла ёнган кўзлари —
Булар Онегинга эди янгилик:
Совуқ, дағал сўзни Онегин бекик
Дилида сақлашга тиришар бутун
Ва шундай ўйларди: аҳмоқлик мен-чун
Бир онлик завқларин кесмоқ, албатта,
Менсиз ҳам бир куни замон келажак,
Яшасин у майли ҳозирча андак;
Иносин дунёнинг камолотига,
Кечирайлик ёшлик жазавасини,
Ёшликнинг ўтини, талвасасини.

XVI

Улар ўртасида ҳар қандай нарса
Баҳсга, тафаккурга олиб кирарди;
Кечмиш қабилалар тузган аҳднома,
Яхшилик, ёмонлик, фанлар меваси,
Асрлар чўзилган хурофотлар, ҳам
Ўлимдан кейинги сирларки, мубҳам,
Қолмасди улардан ҳаёт ва тақдир,
Ҳар мавзу устида ўйлашар бир-бир...
Ўз фикрларининг алангасида
Шоир қайнаб кетиб ўқиб юборар,
Шимол дostonлардан баъзи парчалар⁷¹,
Шунда тавозели Онегин эса
Шеърларни оз фаҳм этса-да, лекин
Йигитни тингларди қўйиб диққатин.

XVII

Хилватнишинларнинг фикрини лекин
Эҳтирослар кўпроқ этарди машғул,
Улар панжасидан қочиб, Онегин
Эҳтирос ҳақида сўзларди буткул,
Ноилож афсус ва хўрсиниш ила:
Ишқнинг тўлқинини тотиб, кейинча
Ундан қўл силтаган инсон бахтиёр,

Ундан-да бахтлидир кимки беҳабар,
Ким ишқни айрилиқ билан совутса,
Душманликни енгса ғийбатлар билан,
Хотини, дўстлари ила ким баъзан
Сезмай рашк азобин тортса ҳомуза,
Боболарнинг ҳалол капиталини
Қиморга бой бермас, удир толели!

XVIII

Биз ақли-салимнинг тинч кўланкаси
Тагида ҳузурлар қидирган дамда,
Сўниб муҳаббатнинг ўт-алангаси
Уларнинг иноди, парвози, ҳамда
Қалбимизда чиққан сўнгги садоси,
Кулунч кўринаркан бизга ғавғоси;
Қийинчилик-ла ҳалим ва ювош бўлган
Биз жуда севамиз тинглашни баъзан
Бегона ҳирсларнинг қизғин баёнин,
Бизнинг юракни у ўйнатар дарҳол,
Кулбасидагина унутилган чол —
Майиб бир аскар ҳам худди шундайин,
Қулоғини тутар шавқ, ҳавас ила
Шоп мўйлов ёшларнинг ҳикоясига⁷².

XIX

Бироқ ёлқинланган оташин ёшлик
Ўз ичида сақлай олмас ҳеч нарса.
Ҳусумат, муҳаббат, хурсандлик, ғашлик
Барчасин сўзлашга тайёр ҳар лаҳза.
Муҳаббатда ожиз ҳисоблаб ўзин,
Тингларди билимдон тусда Онегин,
Юрак тавбасини севувчи шоир
Ўз дардини қандай баён қиладир;
Шоир ўз беғубор, соф виждонини
Оқ кўнгиллик билан унга очганда,
Евгений билганди қулай шу онда
Шоир севгисининг ёш қиссасини,
Биз учун ҳеч янги бўлмаган туйғу —
Ҳислар-ла безалган ҳикоядир бу.

XX

Оҳ, қандай севарди! Бизнинг паллада,
Сева олмас, ҳеч ким, худди у каби;
Муҳаббат қўйишга маҳкумдир яна,
Ёлғиз бир шоирнинг тентакча қалби;
Ҳар қачон, ҳар ерда бир хаёл суриш,
Қонларига сингган бир орзу, куйиш,
Унга доим ҳамроҳ бўлган бир алам!
Кўнгилни совутар узоқликлар ҳам,
На йиллар чўзилган у айрилиқлар,
На-да музаларга берган пайтлари,
На ажнабий ерлар маликалари,
На фанлар ва на у шўҳ қийқириқлар,
Покиза оловлар билан исинган,
Унинг руҳини ҳеч ўзгартирмаган.

XXI

Ёш, ўсмир чоғидан Ольгага асир,
Ишқнинг азобларин билмасдан ҳали,
У қизнинг гўдакча шўхлигига бир
Меҳрибон шоҳид-ди унинг юраги.
Ўрмонларнинг қуюқ кўланкасида,
Шерикди Ольганинг ҳангамасига.
Оталари қўшни ва дўст, сўзлашган,
Қуда бўлишликни улар кўзлашган.
Маъсум латофат-ла тўлиб яшнади,
Тинликда, парийлар оромгоҳида,
Ота-онасининг кўзи олдида,
Инжи гули каби Ольга гуллади,
Бир гулки, билинмас қалин майсада
Асаларига-да, капалакка-да.

XXII

У қиз бағишлаган эди шоирга
Ёшлик шавқларининг илк хаёлини,
Руҳлантирди у қиз келиб фикрга
Ёш шоир найининг илк фарёдини,
Алвидо, энди эй олтин ўйинлар!
Қалин ўрмонларни севди шу кунлар,
Севди у хилватни, сукут-тинликни,

Тунни, юлдузларни ва ойдинликни,
Самонинг қандили ойга кечмишда
Оқшом қоронғиси кезишларимиз,
Сирли қийналишлар нашъасини биз
Бағишламасмидик кўз ёшлар ила...
Энди кўзларимиз шу ойга боқар
Фақат унда кўрар хира бир фонарь.

XXIII

Ольга ҳар вақт камтар, ҳар вақт адабли
Ҳамиша тонг каби эди у қувноқ,
Соф дилли шоирнинг умри сингари
Севги бўсасидек дилбар, исинчоқ,
Кўзлари осмондек тиниқ, зангори,
Унинг табассуми, сарғиш кокили,
Рафтори, товуши ва енгил қомат
Безарди Ольгани... лекин, сиз фақат
Ҳар қандай романни олсангиз, унда
Топарсиз расмини: кўп ёқимли у.
Илгари ўзим ҳам севган эдим-ку,
Аммо зерикканман ундан ўлгунча,
Шунинг-чун, ўқувчим, рухсат сўрайин,
Унинг опаси-ла таништирайин.

XXIV

Опасининг оти эди Татьяна... (12)
Бу романнинг нафис саҳифаларин
Шундай исм билан биринчи дафъа,⁷³
Биз мушарраф қилдик, ҳеч тортинмайин,
Гарчи бу ёқимли, оҳангдор исм,
Бу билан боғлиқдир, мен биламанким,
Ўтмиш чўрихона хотиралари.
Ҳаммамиз эътироф қилайлик, рости,
Бизларда ҳам бизнинг отларимизда
Дил билан нафосат деган нарса оз.
(Шеърлар ҳақида индамасак соз!)
Маориф ва урфон юқмамиш бизга.
Фақат ундан бошқа қолмишдир мерос
Сохта нозу адо — мана шу холос.

XXV

Демак, унинг исми Татьяна эди,
На у синглисининг гўзаллиги-ла,
Юзининг қип-қизил олмадай ранги,
Билан у кўзларни тортмас балки-да...
У камсўз, ёввойи, юзлари дардли,
Хуркак-ди ўрмоннинг кийиги каби.
Ўзининг туғишган оиласида
Кўринар ёт қизча каби Татьяна...
Билмасди у сира эркалинишни
На отасига-ю, на онасига;
Болалар ичида истамас сира
Ўйинни, сакрашни, ҳар ён чопишни;
Кўлинча дераза ёнида ёлғиз,
Бутун кун жимгина ўтирарди қиз.

XXVI

Бешикка беланган кунлардан буён
Ўйчанлик бу қизга ўртоқ эди чин.
Қишлоқда жим оқар осуда замон
Ҳаёллар-ла безар эди юрагин.
Нозик бармоқлари билмас нинани,
Кергига эгилиб, у бир каштани,
Турли нақшлар солиб ипаклар билан
Худди чаман каби жонлантирмаган.
Хукмрон бўлишнинг бор аломати:
Ювош қўғирчоқни ўйнаб ёш бола,
Киборлик тартиби, назокатига
Ҳазил-ҳузил билан тайёрланади,
Бола онасидан олган сабоғин
Такрорлаб ўргатар ўз қўғирчоғин.

XXVII

Шу кичик ёшда ҳам ҳатто Татьяна
Кўғирчоқларни ҳеч қўлга олмасди,
Шаҳар хабарлари, мода ҳақида
Кўғирчоқларини гапга солмасди.
Болалик шўхлиги надир, билмаган,

Қиш чоғи қоп-қора тунлар инаркан,
Қўрқинчли чўпчаклар қалбини асир
Қиларди... энага ёш Ольга учун
Хамма ўртоқларин йиғиб бир ўйин
Қилдиришга олиб борганда ҳеч бир
Ўйинни истамас эди Татьяна;
Ёқмас Татьянага на жаранг кулги,
Болаларнинг енгил эрмаги, хулқи...

XXVIII

Рангсиз самоларда юлдузлар тўпи
Аста-аста сўниб йўқолар экан,
Балконда ўтириб, жимгина ўзи
Шафақ томошасин севарди қалбан;
Ернинг бир чеккаси секин нурланар,
Тонгнинг хабарчиси — шамоллар эсар.
Сўнгра астагина кўтарилар кун.
Қиш чоғи кечанинг зулмати бутун
Жаҳоннинг нисфини узоқ босганда,
Туманли пардада ой қилса юриш
Бўш, мудроқ сукунат ичида хомуш
Эринчоқ шарқ узоқ ором олганда,
Мўлжалли соатда уйғонар эди,
Шам ёқиб, бир ўзи ўтирар эди.

XXIX

Ёшлиқдан ёққанди унга романлар,
Романда унутди ҳар нимани ул;
Ричардсон⁷⁴ ва Руссо сўққан ёлғонлар,
Уйдирмаларга қиз қўйганди кўнгил.
Оқкўнгил ва содда эди отаси
Бир аср кечиккан завқнинг эгаси,
Лекин китоблардан кўрмасди зиён;
Мутолаа қилмай ўзи ҳеч қачон,
Ўйинчоқ санарди китобларни у,
Қизининг бошида нақ тонгга қадар,
Ёстиқлар тагида қай китоб ётар,—
Бу ҳақда у сира чекмасди қайғу.
Ақлдан озарди унинг хотини
Эшитаркан Ричардсоннинг отини.

XXX

Ричардсонни севди хотин ҳар маҳал,
Уқигани учун эмас сабаби,
Грандисонни у Ловласдан⁷⁵ афзал (13),
Кўрганлиги учун эмас бу севги,
Фақат, ўтган йиллар бека Алина —
Москвалик амманинг қизи кўпинча
У зотларни бунга уқдирган эди,
У вақт куёв эди ҳозирги эри,
Кўнглига ёқмасди бу киши лекин,
Узининг қалби ва идроки билан
Бунинг эс-ҳушини кўпроқ банд этган
Узга бир йигит-чун чекарди оҳин;
Бу Брандисон-ди олифта-танноз,
Гвардия сержанти ҳамда қиморбоз⁷⁶.

XXXI

У йигит сингари, бу ҳам ҳамиша,
Кийинарди мода, сиймога қараб,
Лекин қиз раъйини сўрмайин пича
Элтадилар тўйга — никоҳга судраб.
Хотиннинг дардини тарқатиш учун
Жўнайди онгли эр ўтмасдан уч кун
Ўз қишлоғи томон, бунда ёш хотин,
Куяди, қуршайди кимлар атрофин.
Даставвал тинмайди унинг кўз ёши.
Эрдан чиқишга ҳам бўлади тайёр.
Машғул қилди уни кейинча рўзғор,
Одатланди, бўлди тақдирдан рози.
Одат, худованднинг бир илтифоти,
У чиндан бахтларнинг ўрнин босади (14).

XXXII

Ҳеч бир нарса ила даф этилмаган
Қайғусини одат юпантирганди.
У қилган катта бир кашфиёт тездан
Хотинни тамоман овунтирганди.
Иш билан осуда чоғ орасида,
Кашф этди на тарзда эрни идора
Қилиш лезим мутлоқ бир ҳоким каби,

Шунда бўлаверди ҳар истагани.
Иш-кучга қатнашиб турар эди у,
Қиш учун у тузлар эди қўзқорин,
Рўзғор қўлда, қирқар малайлар сочин⁷⁷.
Одатда ҳар шанба ҳаммомга тушув,
Урар чўриларни ғзаби қайноқ,
Барчасин қиларди эрдан бесўроқ.

XXXIII

Бир вақтлар ўз қони билан ёзарди⁷⁸
У нозик қизларнинг альбомларига,
Прасковья-Полина деб чақирарди⁷⁹,
Сўзларди қўшиқдай у чўзибгина,
Корсетни⁸⁰ жудаям тор кияр эди,
Рус сўзларин французча сингари
Айта билар эди думоғи билан.
Бироқ ўзгарди у тезда тамоман
Корсетни, альбомни ва князь хоним
Полинани, ҳиссий шеър дафтарини
Унутди, аввалги Селинасини
Энди Акулька деб атайди доим.
Пахталик гуппини ва қалпоқчани
Биринчи дафъа у кийиб олади.

XXXIV

Фақат эри жондан севарди уни,
Аралашмас хотин ишига ҳеч чоқ.
Топшириб қўйди у бору йўғини,
Узи ер ва ичар бепарво мутлоқ.
Тинчгина оқади унинг кунлари.
Баъзан йиғилишар кечқурунлари
Қўни-қўшнилардан дилкаш оила,
Тафаккур билмаган бир тўда жўра,
Дардлашар, бир қадар ғийбат қилишар,
Ундан, мундан қилиб қизар ҳангама,
Соатлар ўтади. Шунда Ольгага
Чой ҳозирлаш учун фармон беришар,
Кейин кечки таом, сўнг уйқу дами,
Меҳмонлар қўрадан жўнайди бари.

XXXV

Осойиш турмушда сақлашган барча
Қадимнинг суюкли урф-одатин;
Қилишарди сермой маслиницада⁸¹
Уларнинг уйида рус чўзмаларин.
Иилда икки дафъа тутишар рўза;
От айланмачоқни севишар жуда,
Ирим-фол қўшигин, кўпчилик лапар,
Диний байрам куни, халқ эснаб тинглар —
Экан дуоларни шунда бир нафас,
Улар кўп шамларга телмириб ювош
Тўкишарди икки-уч қатра кўз ёш;
Ҳаводай керак-ди, уларга квас.
Меҳмонларга улар тортарди таом
Мансабга риоя қилиб батамом⁸².

XXXVI

Шу йўсин қартайди яшаб иккиси,
Ниҳоят бир куни очилди аста
Эрининг юзига қабр эшиги,
У кийди бошига янги гулдаста.
Кўпларга боққанда юраги асл,
Ўз содиқ хотини, бола-чақаси
Ва ўз қўшнилари тутди мотамни,
Улган эди тушки овқатга яқин.
У жуда содда дил, мулойим барин,
Жасади кўмилган жойга ташла кўз,
Қабр тоши узра ёзилган шу сўз;
Ожиз бир гуноҳкор, Дмитрий Ларин,
Оллоҳнинг бандаси ва бригадир,⁸³
Шул тошнинг тагида ором оладир.

XXXVII

Туғилган диёрга келгани ҳамон
Қўшнининг у жимжит оромгоҳини
Зиёрат айлади Ленский, шу он
Бир ҳовуч тупроққа чекди оҳини;
Қалбини бир ҳасрат қоплади узоқ

«Roog Ugrick⁸⁴ деди ҳасратланароқ. (15)
Қўлида кўтарар эди мени,
Кўп чоғ ўйнар эдим болалик пайти —
Кўксида Очаков медалини⁸⁵ ман!
У менга атаган эди Ольгани.
Айтарди: у кунни кўра оламанми?...»
Самимий қайғуга кўкраги тўлган
Ленский қўшнига атаб шундаёқ,
Ёзди бир марсия — ғам билан қайноқ.

XXXVIII

Худди ўша ерда ота ҳам она
Маҳзун битиклари; кўзида ёши,
Тавоф қилди аждод тупроғин яна..
Ҳайҳот! Бу ҳаётнинг йўлида оний
Бир ўрим сингари бутун наслар,
Сирли бир ирода, қазо ва қадар
Ҳукмича унади, пишиб, тушади,
Бошқалар уларнинг изин тутари.
Шундай, бизнинг енгил, беташвиш бўғин
Усади, ҳаяжон ила қайнайди,
Боболарни қабр сари ҳайдайди.
Келади бизнинг ҳам вақтимиз бир кун,
Бизнинг набиралар қутли соатда,
Бизни-да, дунёдан сурар албатта!

XXXIX

Дам ғанимат, суринг дунё нашъасин,
Шўх ҳаёт билан маст бўлинг, жўралар!
Мен эса пайқайман унинг ҳечлигин,
Берилмайман унга бошқалар қадар.
Шарпалар учун мен кўзни юмганман,
Лекин, узоқ, хира умидлар, баъзан
Қалбимга ҳаяжон солади ёлғиз,
Бу ерда озгина қолдирмасдан из
Дунёни тарк этмак мен учун ҳазин,
Яшайман, ёзаман мадҳдан озод.
Фақат мен балки-да, истардим ношод.

Насибам-чекимни шонлантирайин,
Орзу қилардимки содиқ дўст каби
Лоақал бир садо эслатсин мани.

XL

Бу садо кимнингдир қалбига етар,
Эҳтимолки тақдир сақлаб қолади,
Менинг тўқидигим қўшиқ-қитъалар
Ботмас унутилиш наҳрига балки...
Эҳтимол (бу фақат мақтанчоқ армон!)
Кўрсатиб келгуси чоқда бир нодон
Меним донғи кетган суратимни-да,
Хўп шоир эди бу!— дейди ичида...
Эй шеър париларин дилбар ошиқи,
Бу менинг қанотли учар ижодим
Ўз хотирасида сақлашга ходим,
Кексанинг бошида шараф тожини
Лутфкор қўли-ла сийпалайдиган,
Менинг ташаккурим қабул эткил, сан!

УЧИНЧИ БОБ

Elle était fille, elle était amoureuse
Malfilâtre.⁹⁶

I

«Қаерга? Ҳайронман шоирларга мен!»
— Жунашим керакдир, хайр, Онегин!
«Мен сени тутмайман, менга айт-чи сен
Қайда ўтказасан, кечки пайтларинг?»
— Ларинлар уйида.— Мана бу қизиқ,
Кечиринг! Сен учун эмас қийинлик.
Ҳар кечни беҳуда маҳв этиш унда?»
— Ҳеч бир-да!— «Тушуна олмайман бунга.
Шу ердан биламан нима эканин:
Биринчидан (эшит, мен ҳақлими, йўқ?);
Содагина бир рус оиласи, тўқ;
Эъвоз-икром ила кутар меҳмонни,
Қиём ва чой; кейин ёмғир ва каноф
Ва оғил ҳақида гап-сўз беҳисоб...»

II

«Мен бунда бир зарар ҳали кўрмайман.
«Зерикиш-чи, дўстим, мана бу офат».
— Сизнинг киборлардан нафратланаман,
Оила ўчоғи хушроқдир албат,
Чунки мен бу ерда...— «Яна эклога!»⁸⁷
Бас энди, азизим, таңгри ҳақиға.
На деяй, афсуски, жўнаётирсан.
Ҳа, тингла, Ленский: мумкинмасмикан
Филлидани⁸⁸ менга бир кўриш, холос.
Фикрининг, қаламнинг, кўз ёшининг ҳам
Қофия-пофия... боисин, ошнам?!
Сен мени тақдим эт!» — Ҳазилни қўй — «Рост»
— Мен хурсанд — «Хўш, қачон?» — Истасанг
ҳозир.

Улар бизни жон деб кутиб оладир.

III

«Борайлик» — Икки дўст чопди чанада,
Келишди; қадимги замоннинг баъзан
Машаққатли бўлган эъзози яна
Уларга сочилди ташқари ҳаддан,
Бажарилар маълум одат батамом:
Талинкачаларда келтириб қиём,
Кичкина усталга қўярлар, яна
Мева суви билан тўла кўзача.

.
.
.
.
.

IV

Улар отларини шиғаб ҳайдаган.
Энг қисқа йўл билан уйга учдилар (16),
Қаҳрамонларимиз не сўзлар экан,
Яширинча қулоқ солайлик ҳозир.
— Хўш, қалай Онегин? Эснайсан тагин:—
«Одатим, Ленский» — Негадир лекин

Кўпроқ зерикибсан.— «Йўқ, қани бирдай;
Бирпасда далани қоронғи талай
Босмиш! Ҳайда, ҳайда, эй Андрюшка!
Уҳ: бу жойлар қандай расво; бемаъни!
Айтганда, Ларина содда самимий;
Ҳам мулойим кампир экан-да жуда.
Қўрқаменки, мева суви ноғиҳон,
Етказмаса эди менга бир зиён.

V

«Сен айт-чи, қизларнинг қайси Татьяна?»
— Ҳа, у Светлана⁸⁹ сингари ғамли
Ва индамас бир қиз, кирди-да, аста
Дераза олдида ўтирди ҳали —
«Наҳотки сингисин севгансан, дўстим?»
— Хўш, нима? — «Сен каби шоир бўлсайдим,
Танлаган бўлардим у чоқ опасин.
Ольга чеҳрасида ҳаёт йўқ, бу чин.
У худди Вандика Мадоннасидай;⁹⁰
Юзи юп-юмалсқ, қизил ва семиз,
Ана шу бемаъни уфқда ёлғиз
Осилган анави мисли аҳмоқ ой...»
Владимир жавоб бериб димоғдор,
Сўнгра индамади йўл бўйи ночор.

VI

Снегиннинг келиб кетиши бироқ
Ларинлар уйида ҳар ким учун ҳам
Зўр таъсир кўрсатди, яқин ва узоқ
Қўни-қўшнилари юпатди бирам,
Ҳар хил гап-сўз, тахмин қувди бир-бирин.
Таъбир қилишарди ҳамма яширин,
Бошланди ҳазиллар, ҳар хил миш-мишлар.
Татьянага куёв тайин қилишлар,
Тасдиқлашар эди баъзилар ҳатто
Ҳар нарса тайёрмиш тўй-никоҳ учун,
Фақат бир мод узоқ топилмаган-чун
Тўй бир оз тўхталиб қолганмиш гўё...
Ленскийнинг тўйи ҳақида кўпдан,
Улар масалани ечиб қўйишган.

VII

Шундай ғийбатларни ёзғирибгина
Тинглайди Татьяна, фақат яширин,
Дилни лим тўлдирган саодат ила
Унга беихтиёр бурарди фикрин.
Қалбига бир фикр бўлибди улфат:
Фасли келмиш, дилда ёнди муҳаббат,
Ерга тушган бир дон келганда фасли,
Баҳор оташидан жонланган каби.
Унинг хаёллари кўп чоғдан буён,
Қайғу, ишқ ичида секин ёнарди.
Хатарли гизони хаёл қумсарди.
Қалбий бир узилиш, толиш кўп замон
Унинг ёш кўкрагин эзар, сиқарди,
Ким бўлса бирига... қалб интизорди.

VIII

Кутгани келмишди, очилди кўзлар;
Татьяна айтади: бу ўша одам!
Хайҳот! Энди бутун тунлар, кундузлар,
Қизгин, танҳо уйқу, ҳар бир нарса ҳам
У билан тўлгандир, бу қизга тагин
Ҳар нима сеҳрли куч-ла тинмайин,
Уни ёдлатарди; ва Татьянани
Бездирарди ширин сўзлар садоси,
Ғамхўр чўриларнинг боқишлари ҳам,
Дардларига шўнгиб ўтирар ўзи
Қулоққа кирмасди меҳмонлар сўзи,
Уларни қиз қарғар — улар кўп беғам,
Кутилмаган вақтда келишар, бироқ
Эзмалик қилишар ўтириб узоқ.

IX

Бу қиз энди қандай зўр диққат билан
Уқийди лаззатли бирон романи!
Қандай сеҳрланиш билан, юракдан
Берилиб ичади гўзал ёлғонни!
Хаёлнинг бахтиёр қуввати ила
Жонлантирилган у шахслар: Юлия —
Валмарнинг гўзал хуштори дилбар,

Яна Малек — Адел,⁹¹ билан де Линар⁹²,
Ҳам Вертер⁹³ — исёнкор, азоб боласи,
Исмти уйқумизни келтирар одам,
Яъни у мислсиз Грандисон ҳам (17)
Хаёлпараст қиз-чун булар ҳаммаси
Якка бир суратни акс этар ҳамон,
Бари Онегинни эслатар ҳар он.

Х

Татьяна севгили ижодчиларин,
Кларисса⁹⁴, Юлия⁹⁵, Дельфина каби⁹⁶
Қаҳрамони хаёл қилароқ ўзин,
Урмонларнинг жимжит қўйнида дайди
Кезади хавфли бир китоб-ла танҳо,
Китобдан қидирар ва топар ҳатто
Ўз сирли оташин, ўз хаёлларин,
Юракни тўлдирган орзу-ҳавасни,
Қаҳрамонлар янглиғ хўрсинар яна,
Уларнинг қайғуси юрагига ёр.
Қиз шивиллаб ўқиб қолади такрор
Суйган қаҳрамони учун бир нома...
Майли, ким бўлмасин, бизнинг қаҳрамон,
Ҳар ҳолда аниқки, эмас Грандисон.

ХІ

Оташин санъаткор бу вақт улуғвор —
Оҳангдор йўсинда созлаб услубин,
Ўз қаҳрамонини ажаб маънодор
Баркамол айлабон безарди рангин
Ҳамиша ҳақсизлик дастидан шайдо
Қувғинди инсонни шоир доимо
Яратди ҳассос руҳ ва кенг ақлга,
Ҳамда жозибали сиймога эга.
Ҳар вақт ҳаяжонли, руҳли қаҳрамон
Тоza эҳтирослар алангасида
Ҳар лаҳза тайёр-ди бўлишга қурбон.
Ва сўнгги қисмининг хотимасида
Ёмонлик ҳамиша тортарди жазо.
Яхшилик гултожга бўларди сазо

XII

Туман ичидадир бу кун фикрлар,
Уйқу келтиради бизларга ахлоқ,
Илтифот кўрмоқда романда ҳам шарр⁹⁷,
Зафар ногорасин у чалар шу чоқ.
Британ музасининг уйдирмалари,
Еш қизнинг уйқусин нотинч қилади,
Бир санам бўлмишдир унинг-чун ҳозир,
Ёки хаёлларга берилган Вампир⁹⁸,
Ёки саёқ Мельмот⁹⁹ — бу бадбин одам
Ёки мангу жуҳуд,¹⁰⁰ ва ёки — Корсар,¹⁰¹
Ва ёки сирларга чўмган Сбогар¹⁰², (18)
Умидсиз ва барбод худкомликка ҳам
Лорд Байрон кийдирди зўр ҳавас билан
Ғамгин романтизм либосин жиддан.

XIII

Дўстларим, чиқади бундан на маъно?
Тангри иродаси ила балки ман
Шоирликка бутун бергум истеъфо
Қурар янги шайтон ичимда маскан.
Аполлон таҳдидин менсимай сира,
Бўйнимни эгармен ювош насрга.
Хушҳол ғурубимни ана у. замон
Банд этади эски тарздаги роман.
Мен ёмонларнинг сирли азобин
Унда тасвир этиб, солмайман даҳшат,
Балки соддагина ёзаман фақат
Рус оиласининг кенг масллларин,
Тасвирларман диллар муҳаббатини
Ва қадим давримиз урф-одатини.

XIV

Ҳикоя қиламан, отанинг, кекса,
Тоғанинг турмуши, содда гапини;
Дарахт таги, булоқ бошида эса,
Болаларнинг махфий учрашмасини;
Тасвирлармен бахтсиз рашкнинг қийнашин,
Ҳижрон ва ярашув фасли кўз ёшин.
Гоҳо уриштириб уларни, охир —

Элтаман никоҳ-тўй томон баҳузур...
Эҳтиросли ишқнинг тилин эсларман,
Ҳасратга мубтало севги сўзлари —
Бу ёлқинли сўзлар бир чоғ ўзлари
Ўзал бир жононнинг пойида бирдан
Тилимдан қуюлган эди, мен бугун
У сўзларни ёддан чиқардим бутун.

XV

Севикли Татьяна, маъсум Татьяна!
Сен билан бирга мен кўз ёш қуяман.
Олифта золимнинг қўлига ана
Бутун тақдирингни бериб қўйгансан,
Жоним, маҳв ўласен; даставвал аммо
Юрагингда порлоқ умидлар пайдо,
Сирли саодатни имлайсан, тағин
Тотиб билажаксан ҳаёт сафосин.
Ичасен орзунинг ширин заҳрини.
Хаёллар қувмоқда сени изма-из.
Ҳар ерда тасаввур қиласен ёлғиз
Бахтли учрашишлар тин манзилени...
Ҳар ерда қаршингда туради доим,
Сени йўлдан урган у машъум золим...

XVI

Бетинчдир Татьяна севги туфайли,
Боғчага чиқади, қайғуради у;
Нарироқ юришга қолмайди майли,
Хумор кўзларини сузади сулув:
Кўкраги қаппайган, ёноқлари ҳам
Оний ёлқин билан ёнади бир дам.
Нафаси қотгандир дудоқларида,
Кўзи порлар, шовқин қулоқларида...
Тунда ой соқчидай чиқиб айланар
Самонинг чеки йўқ кенг гумбазини.
Оғочлар қўйнида булбул созини,
Жаранг куйларини бошлаб юборар...
Қоронғи: ухламас Татьяна сира,
Сўзлашар энага билан жимгина.

XVII

«Эна, уйқум келмас: бу ер шундай дим!
Деразани оч-да, ўтир ёнимга».
— Нима бўлди сенга, Татьяна, нима?—
«Сўзлайик ўтмишдан, зиқдир юрагим»
— Нима сўзлай, жоним! Мен бир замонлар
Эсимда сақлардим жинлар, шайтонлар
Ҳақида бурунги масал, эртақдан...
Ҳаммасини киши унутар экан.
Нима билган бўлсам, унутдим ҳозир
Нотавон қарилик етди-ку ахир!..
— «Ҳикоя қилиб бер, сен менга, яна,
Сўзла сен у кўҳна, кечмиш йиллардан:
Сен-да, у чоғларда ҳеч севганмисан?»

XVIII

— Вой қўзим, Татьяна! У чоғларда биз
Севги нималигини эшитмагандик.
Марҳума қайин онам мени, шубҳасиз
Дунёдан ҳайдарди, қолмасдим тирик.—
«Бўлмаса, сен қандай эр қилдинг, эна?»
— Худонинг буйруғи шундай экан-да.
Мендан ёшроқ эди боёқиш эрим,
Мен эса у вақтда ўн учда эдим.
Қатнади совчилар бир-икки ҳафта
Бизнинг оилага... ва кейин отам
Фотиҳа ўқиди, сўнгра иш тамом,
Қўрқувдан мен зор-зор йиғладим якка...
Йиғи-сиғи билан сочим ўрдилар,
Лапар-ла черковга олиб бордилар...

XIX

Мени узатдилар ёт оилага...
Сен тингламайсан-ку, мени, оппоғим!—
«Оҳ, менинг қайғум зўр, билмайсан эна...
Шу топда кўнглим ғаш бўлмоқда, жоним!
Йиғлагим ва фарёд қилғум келади!..»
— Соғ эмас, касалсан, кўзимнинг нури,

Тангри ўзинг раҳм эт, офатдан асра!
Қизим, на истасанг, шуни тез сўра...
Танларинг ёнмоқда... эзги сув билан
Юз-қўзинг ювайин... «Мен касал эмас:
Мен... мен... биласанми, эна... севганман»
— Қўзичоғим, ёр бўлсин тангри ҳар нафас!—
Косов қўлин очиб қиз-чун энага
Пичир-пичир дуо ўқиди аста...

XX

Бутун дарди билан кампирга яна
Шивирлаб: «Севгига тутулдим», деди,
— Менинг жигарпорам, касалсан! Тингла!
«Ўз ҳолимга қўй-чи, қалбимда севги!..
Шу чоқда самода ой ҳам порлади.
Юмшоқ, сирли нурга у жим ўради
Татьянанинг сўлгин, дардли ҳусини,
Паришон, ёйилган ипак зулфини,
Нурлатди кўз ёшин... ёш қиз ёнида
Пастгина курсида писиб ўтирган,
Оқ сочли бошига рўмолча ўрган,
Пахта нимча кийган кампирчани-да;
Оламини илҳомбахш ой нурга кўмган,
Мудраб ҳамма нарса сукутга чўмган.

XXI

Узоқ диёрларга қилганди сафар
Ойга жим телмуриб, Татьяна қалби...
Бирдан қиз бошига бир фикр тушар:
«Ўз ҳолимга қўйиб кетавер, мени!
Менга бер бир қалам ва қоғоз, эна,
Стolni бери сур; ётай тезгина,
Хайр энди». Ҳозир у қолди ёлғиз,
Атроф жим. Кўкда ой кезарди эшсиз...
Курсига ясланиб Татьяна ёзар,
Фақат Евгений бор тушунчасида:
Узоқ ўйланмаган ишқий хатида
Маъсума бу қизнинг севгиси ёнар.
Мактуб тайёр бўлди. Секин букилди,
Татьяна! Ким учун бу хат битилди?

XXII

Билардим эришиб бўлмас, сўз уқмас,
Қиш каби совуқ, соф жононлар ҳам бор.
Уларнинг хислати ақлга сиғмас,
Уларга ялиниш, ёлвориш бекор;
Хайрондим уларнинг модли кибрига,
Уларнинг табиий фазилатига;
Қочгандим улардан, қилайин иқрор,
Даҳшат-ла ўқиган эдим, ёдда бор,
Улар манглайида дўзах лавҳасин,¹⁰³ (19)
Хар қандай умидни сен кескил мудом!
Севмоқ улар учун офатдир тамем.
Кўрқитиш уларга шодлик берар чин,
Нева бўйларида шулар сингари
Хонимларни сиз ҳам кўргансиз балки.

XXIII

Ювош ошиқларнинг ораларида
Қилиғи бошқача хонимлар ҳам бор.
Ёлқинли оҳларга, мадҳияларга
Улар бепарволик қилар улуғвор.
Хўш, мен не кўрдим, не қолдирди, хайрон?
Қаҳрли боқишлар билан ногихон,
Нозик ишқни улар чўчитиб лекин
Уни жалб этишни биларди тағин.
Лоақал, уларда бор раҳму шафқат,
Лоақал, уларнинг товуши баъзан
Туйилади шундай латиф, ваъдачан.
Ховлиққан содда дил ёш ошиқ албат,
Ўзини унутиб қўяди, шундай
Ташвишли жононга эргашар тинмай.

XXIV

Латиф бир соддалик билан қиз бойқиш,
Алдашни билмасдан суяр вафодор.
Танлаган хаёлга чуқур ишониш —
Татъяна айбими? Билмоқлик даркор!
Шунинг учунмиким: самимий суяр,
Ҳиснинг даъватига фақат бўйсунар,
Ва қалби инонар шундай тезгина?

Шунинг учунмиким: Татьянасига
Тангри бахш этмишдир кенг ақл билан
Исёнкор хаёлни, инодчи бошни.
Жонли иродани ва кенг қарашни;
Юраги ёлқинли ва нозик экан,
Севги ҳисларининг енгиллигин сиз
Наҳотки бир марта кечирмасангиз?

XXV

Ишвакор хонимлар ўйлар совуқ қон;
Татьяна ҳеч ҳазил қилмай севади.
Севгига у мутлоқ фидо қилар жон,
Худди бир ёқимтой бола сингари:
У асло демайди: қўй, қолдирамиз;
Шундай ишқ баҳосин қўпайтирамиз,
Тўрга туширамиз ошиқни қулай,
Дастлаб умид билан санчамиз шундай
Ёрнинг иззат нафсин, сўнг тараддуд-ла
Кўнглини қийнаймиз ва бундан кейин
Жонлатамиз ёқиб рашкнинг оташин:
Бўлмаса завқлардан безган вужуд-ла
Занжирни ҳар соат узиб қочиш-чун
Шайланар ҳар ошиқ — ҳийлакор тутқун.

XXVI

Яна қийинчилик сезаман бу он,
Она юрт номусин қутқариш учун,
Татьяна мактубин бешак, бегумон,
Таржима қилишга мажбурман букун.
Ёмон билар эди русчани бу қиз,
Уқимаган эди журналларимиз.
Татьяна ўзининг она тилида
Фикрин сўзлар эди қийинлик ила,
Демак, ёзган эди у французча.
Не қиламиз! Яна этаман такрор,
Бу кунгача ишқни ҳеч хоним-дилдор
Баён қилмагандир бир дафъа русча.
Бой мағрур тилимиз бу кунга давр
Мактубнависликка ўрганмамишдир.

XXVII

Хонимларни русча ўқишга мажбур,
Қилмоқ истайдилар, бу даҳшатли ҳол!
Уларни мумкинми этмоқ тасаввур,
Қўллариди бўлсин бизнинг бир журнал!
Шоирларим, гувқоқ бўлингиз бир зум,
Тўғри эмасми бу: дилбар ва сўлум,
Махлуқлар ҳақида шеърлар ёздингиз,
Ёздингиз уларни махфий ва сассиз,
Сиз бағишладингиз уларга кўнгил,
Улар эмасмиди рус тилин жуда
Заиф ва куч билан эгаллаб, худди
Шу тилни ўхшатиб бузганлар буткул,
Улар дудоғида бегона бир тил,
Она тили бўлиб кетмасми енгил!

XXVIII

Ҳеч дуч келтирмагай менга худойим,
Балда ё йўл усти бирон даҳлизда,
Сариқ рўмол ўртган семинарист, ёким¹⁰⁴
Қалпоқча кийган бир академик-да!¹⁰⁵
Табассум учмаган лаъли лаб каби,
Грамматик хато бўлмаса асли
Мен русча жумлани сира севмайман.
Эҳтимол бошимга бу бало битган.
Янги жононларнинг бу ёш бўғини
Журналлар зорини тинглаб бир қадар,
Грамматикани бизга ўргатар;
Одат ҳам қилишар шеър ўқувни,
Лекин, мен... Не дахли бор менга, зотан?
Қадимги замонга содиқ қоларман.

XXIX

Нотўғри, бепарво тузилган жумла,
Сўзларни таҳминий гапириб бермоқ,
Кўксимда уйғотар ҳаяжон — ларза,
Аввалги йилларда бўлгандай ҳар чоқ.
Уқинишлик учун менда йўқ мадор,
Менга ёқимлидир галлицизмлар,¹⁰⁶

Нақ ўтмиш ёшликнинг гуноҳи каби,
Худди Богданович шеъри сингари.¹⁰⁷
Етар, бас. Гўзалим мактуби билан
Машғул бўлиш учун келмишдир фурсат.
Сўз бергандим, энди етарми журъат?
Ундан воз кечишга ҳозир тайёрман.
Мен биламен: нозик Парни қалами¹⁰⁸
Бизнинг бу кунларда моддан ташқари.

XXX

Базмлар ва ёниқ қайғу куйчиси,
Мен билан бўлсайдинг бирга шу пайтда,
Азизим, ноқулай ўтинч-ла сени
Тинчсизлатган бўлар эдим, албатта;
Ошифта у қизнинг ажнабий тилдан —
Олган сўзларини сеҳркор, равшан
Мақомларга солиб бергил сен, дея;
Қайда сен? Кела қол, ҳуқуқим сенга
Ўзим топшираман таъзимлар билан...
Ҳузунли қоялар ичида лекин,
Фин ери бағрида тўқиб куйларин
Мадҳи-саноларни унутиб қалбан,
Тентираб у юрар ва унинг руҳи
Эшитмас мен чеккан алам-қайғуни.

XXXI

Татьяна мактуби кўзим ўнгида:
Мен уни табаррук дея асрайман,
Ўқийман нақадар сирли дард ила,
Уни ўқиб, ўқиб қониқолмайман.
Бундай майинликни ким этмиш талқин?
Сўзларнинг бу лоқайд товланган рангин?
Тентак гапни дилга талқин этди ким?
Пучак сўзлари ҳам ширин, бежирим.
Бу сўзлар хатарли ҳам қизиқ жиддан.
Мен англай олмайман. Ва лекин мана
Ҳали тўла эмас кучсиз таржима;
Бу — рангсиз кўчирма жонли лавҳадан.
Ё бу ўрганмаган қиз талабалар
Фрейшиц¹⁰⁹ куйини чалганга ўхшар.

Татьянанинг Онегинга мактуби

Мен сизга ёзаман; яна не даркор?
На дея биламан Сизга ман яна?
Лекин биламанки, сизнинг ихтиёр
Жазо берсангиз ҳам менга нафрат-ла.
Қора ёзмишимга бир томчи қадар,
Марҳамат ва шафқат қилгайсиз, лекин,
Ташлаб кетмагайсиз, янчиб хаёлим;
Авваллар мен сукут этмоқ истадим,
Майли жуда сийрак, майли ҳафтада
Қишлоғимизда мен Сизни бир дафъа,
Кўрайин, тинглайин сўзингизни жим,
Сизга бир оғиз сўз айтай-да, кейин
Янги учрашувга қадар эрта-кеч
Уйлайин, уйлайин унутмасдан ҳеч,
Деган умид мени қучаркан секин,
Ишонингки, менинг — шу уялганим,
Ҳеч вақтда тасаввур қилмайсиз балким...
Фақат айталарким Сиз одамсуймас,
Чет ёқа қишлоқда зерикармишсиз.
Биз эса... Жозиба эгаси эмас,
Аммо ташрифингиз биз учун азиз!
Нега бизнинг уйга келиб кетдингиз?
Ташландиқ қишлоқнинг бир гўшасида
Сизни ҳеч кўрмаган бўлардим эсиз...
Аччиқ азобни-дў, билмасдим сира.
Тажрибасиз қалбнинг ҳаяжонини
Бир куни, ким билур, мен енгил маҳкам,
Кўнгилга мувофиқ топиб бир ҳамдам
Вафодор бир хотин, шафқатли она
Бўлардим, тотмасдан ишқ савдосини.

Ўзга биров билан?! Йўқ, мен жаҳонда
Бағишламас эдим кимсага қалбим!
Тақдирда ёзилган ўзгармас асло,
Тангри иродаси: сендамиш чеким!
Бутун ҳаётимнинг эди муроди,
Сен билан учрашув, сен билан висол,
Биламанки, сени юбормиш тангри;
Қабргача мени ҳимояннга ол!..
Тушимда кўриниш берди хаёлинг;

Илғаб бўлмаса-да, гўзалдинг айни.
Фусункор нигоҳинг сеҳр этди мени,
Руҳимда жаранглаб кетди овозинг.
Кўпдандир... бир рўё эмас! эди бу!
Киришинг биланоқ танидим дарров,
Тилим тутилганди, танимда олов.
Ва фикран дердимки, унинг ўзи-ку!
Рост эмасми? Сени таниди туйғу:
Йўқсилга узатар экан садақа,
Ёки тўлқинланган руҳ изтиробин
Номоз-ниёз ила овутган чоқда,
Мен билан сўзлашдинг тинликда сокин?
Мана шу лаҳзанинг ўзида менга
Тиниқ қоронғида кўрсатиб жилва,
Жимгина суқулиб, бошим силаган
Худди сен эмасми, эй дилбар хаёл?
Сен эмасми севги ва севинч билан
Умиднинг сўзларин шипшитган хушҳол?
Сен ким: ҳимоячи бир фариштами?
Йўлдан оздирувчи маккор одамми?
Бутун шак-шубҳамни эй хаёл, тез еш!
Эҳтимол, бўш гапдир бунинг барчаси,
Тажрибасиз қалбга сароб бўлган эш,
Бутунлай бошқадир толе лавҳаси...
Майли, бундай бўлса! Мен ўз қисматим
Шу замондан бошлаб тақдим қиламан.
Қаршингда оқизиб ёниқ кўз ёшим,
Ёлвориб ҳимоянг мен ўтинаман.
Сен бир фараз қил-чи, мен ёлғиз бир қиз,
Англамайди мени ҳеч ким бу ерда.
Тушунчам-да барбод бўлғуси эрта,
Ҳалок бўлишга-да, маҳкумман сассиз.
Мен сени кутаман: бир нигоҳ ила
Қалбнинг умидларин жонлантир, яшат,
Ё оғир рўёни кес, сен ачинма,
Сазога лойиқ бир итоб-ла, ҳайҳот!

Битирдим! Даҳшатдир кўздан кечириш...
Уятдан, қўрқувдан қақшайдир бу дил...
Лекин виждонингиз менга кафилмиш,
Унга топшираман ўзимни дадил...

XXXII

Татьяна ухламай оҳ-воҳ тортади,
Мактуби қўлида дамодам титрар;
Пушти ранг конвертни ёпиштиради.
Қиз лаблари қақроқ, ёниқ... у дилбар
Чиройли бошини эгди кифтига;
Енгил ич кўйлаги тушди кўксига
Унинг латифгина оқ елкасидан.
Энди ой ботади... Узоқда водий
Туманлар ичида ёришар... Анҳор
Кумушланди; чўпон найининг доди
Шу вақт қишлоқнинг кўзини очар.
Мана тонг, одамлар кўпдан турганлар:
Аммо Татьянамиз бундан беҳабар.

XXXIII

Сезмайди Татьяна тонгнинг нурини,
Бошини қуйи солиб ўтирарди қиз,
Мактубга ўзининг ўйма муҳрини
Босишга қўллари бормасди ёлғиз;
Лекин, секингина эшикни очиб,
Киради патнисда нонушта олиб,
Сочлари юқарган кампир — энага.
«Болажоним, тургил, вақт алла-палла:
Вой, гўзал дилбарим, тайёр экансан!
Оҳ менинг саҳархез кичкина қушим,
Тун оқшом қўрқувдан кетганди ҳушим!
Танрига шукурки соғлом кўраман!
Тундаги қайғунгдан йўқ биронта из.
Юзларинг лола ранг ёнмоқдадир, қиз!»

XXXIV

— Воҳ! Эна, сен менга бир мурувват қил,
«Оппоғим, буюргин, қила бер фармон»
— Уйлама... тўғриси... гумон қилмағил!
Сўзимни қайтарма, лекин, энажон —
«Жоним, сен айта бер, худойим кафил»
— Мана набирангдан махфий юборғил
Шу хатни ана у... элитсин О... га
Қўшнимиз-чи, ану... уқдирки, яна

У ерда бир оғиз гап гапирмасин.
Айтиб қўймасин у менинг отимни...
«Ёқимтойим, кимга, берсин хатингни?»
Шу кунларда миям айнагани чин.
Атрофда жуда кўп ҳамсоялар бор;
Уларни санашга менда йўқ мадор».

XXXV

— Мунчаям бефаҳм бўлгансан, эна! —
— «Азиз жигарпорам, энди қаридим;
Татьянам, зеҳним хит — ўтмас бўлмоқда,
Бир вақтлар, ўтди-да, мен зийрак эдим,
Жаноблар, оғзидан не чиқса — дарров...»
— Оҳ, эна, оҳ эна! Шунчами чайнов?
Эҳтиёжим борми сенинг ақлингга?
Кўриб турасан-ку, гап Онегинга
Бир мактуб юбориш ҳақида зотан.
— «Тушундим гапингни... қизишма, жоним!
Биласан-ку, эсдан кетаётганим...
Нима бўлди рангинг қум ўчди, недан?»
— Ҳеч нима бўлгани йўқ, эна, қўявер
Тездан набирангни сен юборавер.

XXXVI

Бир кун кечди, лекин, ундан йўқ жавоб.
Яна бир кун ўтди; йўқ сира дарак.
Татьяна эрта-кеч чекиб изтироб
Кутиб ўтиради, ранги соядек.
Келганди Ольгани севиб топинган,
Савол ёғилганди уй бекасидан:
«Айтинг, ошнонгиз қаерда юрар?
У бизни бутунлай унутган ўхшар».
Лов ёниб қалтирар эди Татьяна.
— Бу кун келиш эди унинг ваъдаси,
Почтада кечикиб қолган чамаси! —
Ленский кампирга дегач, оҳиста
Татьяна яширди ўз нигоҳини,
Гўё эшитгандек аччиқ гинани.

XXXII

Оқшом қоронғиси. Столда порлоқ,
Шақиллаб қайнарди кечки самовар,
Хитсий чойнакни қиздириб узоқ,
Бурқиб учар эди еп-енгил буглар.
Ольганинг қўлида тоза, хушбўй чой
Чойнакдан худди бир қора уқдай
Қўюлиб турарди пиёлаларга,
Қаймоқ тортар эди хизматкор бола;
Дераза олдида Татьяна ёлғиз.
Совуқ ойналарга тутиб нафасин,
Фикрга толарди; бир оздап кейин
Фикриф бармоқ билан аста ёзар қиз
Туманли ойнага юрагида жо
Бўлган икки ҳарф — яъни «Е» ҳам «О».

XXXVIII

Сиқилар қиз дили, куярди жони,
Хумор кўзлари ҳам ёш бцлан тўла.
Тўсатдан дукурлаш!.. Қотди қиз қони.
Мана яқин! Отлар чопар... қўрага...
Евгений!.. «Воҳ!» дея соядан енгил
Қиз бешқа йўлакка ҳатлайди эпчил,
Зинадан ҳовлига, сўнг, тўғри боққа
Учади, учади у орқа ёққа
Қарашга ботинмас; зумда айланар
Гулзорлар, кўприклар, кичик ўрмонни
Кўлга туташувчи бир хиёбонни,
Сирень новдалари юзин тирмалар,
Гулзорлардан учар экан чашмага,
Нафаси тиқилиб скамейкага.

XXXIX

Йиқилди...
«Бу ерда ҳозир у! Бунда Евгений!
Ёраббим! У нима ўйлади экан!»
Дарду ҳасрат тўла қиз юрагини
Умиднинг қоронғи орзуси қучган,
Татьяна қалтирар, нафаси ёниқ.
Келаётганмикан? Кутар, лекин «тиқ»

Этган бир товуш йўқ. Шул чоқ боғчада
Хизматчи аёллар терарди мева,
Буйруққа биноан қўшиқ айтишар,
(Баринлар мевасин ўғринча тагин
Тамахўр оғизлар ошаб қўймасин,
Деган андишадан чиққан бир буйруқ;
Бу ҳам қишлоқдаги айёрлик, қувлик!)

Қизлар қўшиғи

Қизчалар, дўндиқчалар,
Уртоқжонлар, шўх ўйнанг!
Сиз ёқимтой қизчалар,
Яшнаб ўйнанг, тўхтаманг!
Чўзиб айтинг лапарни,
Дил севган ашулани;
Тортинглар йигитчани
Бизнинг тўп ашулага.
Йигитчани тортган чоқ
Олидан кўриб, иноқ
Тумтарақай қочайлик.
Олчани, малинани
Ва қип-қизил мевани
Ҳар томондан отайлик,
Кўнгил сири — куйини
Зимдан тинглашга юрма.
Қизнинг ўйинини
Кўриш-чун мўралама.

XI

Улар куйлашади; жуда бепарво —
Эшитар уларнинг шўх куйини қиз,
Қолмасин юракда ҳаяжон асло,—
Деб кутиб туради бунда сабрсиз.
Кошки яноқларнинг ўчса оташи,
Бармоқларининг-да, қолмас титраши.
Сўнмас юзларининг яллиғи асло,
Равшанроқ, ёрқинроқ ёнарди ҳатто...
Шўх мактаббаччанинг қўлида асир
Бечора капалак шундай синади,

Гулдор қанотлар-ла типирчинади;
Шу тахлит шудгорда титрайди зир-зир
Жимгина бекинган овчини қуён
Узоқлардан пайқаб қолса ногихон...

XLI

Ростлаб нафасини энг сўнг Татьяна
Қўзголди ўрнидан; бир неча одим
Отди: қайриларкан бир хиёбонга,
Ногихон бу қизнинг қаршисидан жим,
Бир ёвуз қўлкадек, кўзлари чақноқ
Евгений Онегин чиққанди шул чоқ.
Бошидан нақ олов қуйилган каби
Қиз турган жойида тўхтаган эди.
Фақат, кутилмаган бу учрашувни,
Оқибатларини, дўстларим, бу кун,
Менда тўзим йўқдир ҳикояси-чун;
Кўп узоқ сўзладим, энди мен уни,
Бир оз ором олиб, бир оз ёйилиб;
Сўнг тасвир этарман бир илож қилиб.

ТҲРТИНЧИ БОБ

La morale est dans la nature des
choses.

Necker.¹¹⁰

I. II. III. IV. V. VI. VII¹¹¹

Қанча оз муҳаббат қўйсак хотинга,
Ёқамиз унга биз шу қадар осон.
Афсунгар тўрларга шунчалик инжа
Чулғаб маҳв этамиз уни бегумон.
Муҳаббат илми деб топганди шуҳрат
Бир вақтлар пардасиз бузуқлик албат.
Ҳар ерда ўзини қилиб овоза,
Муҳаббат қўймасдан завқ сурди роса.
Лекин бу ҳашаматли ҳангома — ўйин
Мақтанилган эски боболар даври —
Учун хосдир, унинг чол маймунлари
Учун муносибдир. Лавлослар бугун
Шуҳратин йўқотди, ўтди улуғвор
Париклар¹¹² шуҳрати билан бир қатор.

VIII

Мунофиқлик кимни бездирмас, айни —
Нарсани турлича қилароқ такрор,
Кўп чоқдан ҳаммага маълум нарсани
Виқор-ла уқтириш ким учун даркор;
Бир хил эътирозлар эшитмоқ ҳар чоқ,
Хурофотларини маҳв этиб йиқмоқ,
Ҳолбуким бўлмаган ва йўқдир шу дам
Энди ўн уч ёшга қирган қизда ҳам!
Кимни бездирмайди таҳдидлар тоши,
Саждалар, қасамлар ва мавҳум қўрқув,
Қулоч, қулоч қилиб номалар ёзув,
Алдашлар, ғийбатлар, узук, кўз ёши,
Хола, оналарнинг доим тергови,
Эр деган зотларнинг дўстлик бўғови!

IX

Шундай деб ўйларди бизнинг Онегин.
Успирин чоғида у бўлди қурбон
Жўшқин гумроҳликка, яна бетизгин
Қутурган ҳирсларга ботиб ноғиҳон;
Ҳаёт расми, урфи билан талтайди,
Бирига бир муддат кўнглин боғлайди,
Бошқа бирисидан кўнглини узиб,
Орзу-ҳаваслардан оҳиста бешиб,
Ҳорди енгил-елпи ғалабалардан,
Ҳам шовқин, ҳам сукут ичида ҳамон,
Тинглади руҳидан абадий фиғон,
Ланжликни босди у қаҳқаҳа билан:
У шундай маҳв этди саккиз йилини,
Бой бериб умрининг чечак фаслини.

X

Ортиқ гўзалларга қўймасди кўнгили,
Сурғалиб юрарди истар-истамай,
Рад этсалар, дарҳол овунарди ул.
Хиёнат қилсалар — у шод, дам олғай.
Дилбарлар кетидан юрар ҳавассиз,
Ташларди уларни қилмайин афсус,

Ишқин ва аччиғин эслаб гоҳ бир он,
Вист¹¹³ ўйнаш-чун келган бир меҳмон
Сингари такаллуф билмай келар у.
Ўтириб ўйнайди, тугалгач ўйин
Чиқиб жўнаб қолар ҳовлидан ҳар тун,
Уйда тинчгина қучади уйқу.
Эрталаб турганда билмайди ўзи
Кечқурун қаерни мўлжаллар кўзи.

XI

Лекин, Татьянанинг олиб хатини,
Онегин юрагин босди ҳаяжон:
Қиз хаёлларининг самимий тили
Фикрлар галасин учирди бир он;
Гўзал Татьянанинг ўчик юзини,
Хотирлади унинг ғамгин тусини,
Аллақандай ширин, покиза хаёл
Қучоқлади уни, у ботди дарҳол.
Эҳтимол қадимги ҳислар қизғини
Уни эгаллади бир минутгина.
Лекин истамасди алдашни сира
Ишонувчан, содда қизнинг дилни.
Энди биз қайтайлик боғчага яна,
Унга учрагани бунда Татьяна.

XII

Туришди сўзламай улар бир нафас;
Сўнг, қизнинг ёнига келди Онегин;
Ва деди: «Ёзгансиз, тониш керакмас,
Менга хат; мен уни ўқидим, лекин
Ўқидим содда руҳ эътирофини,
Покиза севгининг изтиробини,
Сизнинг самимият мен учун азиз:
Қачонлар жим бўлган ҳисларни ёлғиз
Ҳаяжонга солган фақат угина;
Сизни мақташликни мен ҳоҳламайман,
Самимиятингиз ҳақин тўлайман,
Айни очиқ кўнгил бир иқрор ила.
Тавбам — юрак сирим қабул қилғайсиз.
Ўзимни топширдим, надир ҳукмингиз.

XIII

«Агар мен ҳаётни фақат уй ичи —
Оила дебгина орзу қилсайдим,
Қачон ота ва эр бўлиш меҳрини,
Толеим менга-да, буюрса, ёким
Мафтун бўлиб бир кун, лоақал лаҳза
Қилсам оилани мен мулоҳаза,
У чоқ мен қидирмас эдим ҳеч қачон
Сиздан бошқа ҳеч бир қаллиқни бир он.
Маддоҳлик, гапдонлик қилмасдан ёлғиз
Айтайин, бўлсайди аввалги гоям;
Фақат сизнигина танлардим у дам,
Бутун гўзалликка гаров ўзингиз,
Бу ғамли умримга сиз бўлиб чин ёр,
Бўлардим, армонда қолмай. бахтиёр!

XIV

«Мен яратилмадим ҳаловат учун;
Руҳимга бегона хушбахтлик тамом.
Сиздаги камолот беҳуда бутун,
Мен унга сазовор бўлишим маҳол.
Инонинг (виждоним кафилдир сизга)
Эр-хотин бўлишлик азобдир бизга...
Мен сизни нақадар куч-ла севмайин,
Ургандимми, севгим тез сўнар лекин;
Бошлайсиз йиғини; кўз ёшларингиз
Менинг қалбимга ҳеч тўқинмаяжак,
Балки уни баттар қутуртиражак.
Ўзингиз бир ўйланг — бу иқболимиз,
Бунни ҳозирлайди бизга Гименей¹¹⁴,
Эҳтимол, бу нарса кўпга чўзилгай.

XV

«Дунёда ёмонроқ яна нима бор
Шундай оиладан, унда иложсиз
Бир хотин нолейиқ эрдан йиғлаб зор,
Кундуз ҳам, оқшом ҳам ўтирар ёлғиз.
Шўр тумшуқ эр унинг билиб қадрини
(Лекин кўп лаънатлаб ўз тақдирини)
Ҳамиша мум тишлаб, қовоғи солуқ,

Жаҳлидан тушмайди, рашк этар совуқ;
Мен шундай, Сиз тоза, ёлқин руҳ билан,
Сиз шундай соддалик, шундай ақл-ла
Менга у мактубни ёзган дамларда,
Ахтарганмидингиз мендайни жиддан?
Ажабо, сиз учун шундай бир улуш,
Раҳмсиз тақдирдан насиба бўлмиш?

XVI

«Хаёл, ўтган умр асло қайтмас,
Мен энди руҳимни ёш қилолмайман.
Мен сизни севаман акадек халос.
Ва балки бундан ҳам нозик севаман.
Тинглангиз сиз мени газабланмайин:
Ёш қиз олмоштирар кўп мартаба чин
Хаёллари билан енгил фикрини.
Биласиз, дарахтлар ўз баргларини
Янгилаб туради боғда ҳар баҳор.
Шундай ҳукм этганга ўхшайди само.
Янгидан сиз яна севарсиз, аммо...
Ўзни тутишни-да ўрганмоқ даркор;
Ҳар ким тушунмайди мени шекилик.
Офатга элтади тажрибасизлик».

XVII

Евгений Онегин ваъз этди шундай.
Кўз ёши оралаб кўрмай ҳеч нима,
Зўрга нафас олиб, нақ йиқилгундай,
Индамай эшитиб турди Татьяна.
Қўл чўзди Онегин, Татьяна маҳзун
(Ғайри ихтиёрий, шуурсиз бутун)
Ҳеч нима сўзламай, бошин эгарак,
Унинг гавдасига суянди андак;
Полиздан айланиб уйга жўнашди.
Иккови кирганда, буларни ҳеч ким
Айбламас, уларга бир сўз демаским,
Гердайган Москвада бўлгани каби —
Бунда ҳам қишлоқча содда, бахтиёр
Йигит ва қиз аро эркинликлар бор.

XVIII

Бизнинг ошиномиз хушмуомала,
Ғамли Татьянага яхшилик қилди.
Ўқувчим, қойилсиз бунга албатта.
Руҳининг чинакам асслигини
Шунингдек кўп дафъа қилмиш намоён,
Инсондан бадхоҳлик кўриб ҳар замон —
Қалбида ҳислари қотганди гарчи:
Унинг душманлари, унинг дўстлари,
(Балки иккиси ҳам айни бир нарса)
Уни ёмонлади ҳар мақом билан.
Дунёда ҳар кимда бўладир душман,
Фақат, раббим, ўзинг дўстлардан асра!
Оҳ, дўст бўлмишларим, дўст бўлмишларим!
Беҳуда эмас бу хотирлашларим.

XIX

Нима? Нима бўлар. Мен ухлатаман
Бўм-бўш ва қоп-қора хаёлни фақат.
Мен ёлғиз шуни қайд этиб ўтаман;
Бўлур шундайин чиркин бир тўхмат,
Уни тўқир қабиҳ ёлғончи шайтон,
Жоҳил кибор қилар уни хўб чаққон;
Бўлур шундай тагсиз, пучак уйдирма,
Бўлур энг беадаб, ифлос ҳажвия —
Ки уни дўстингиз тиржайиб беор,
Оддий воқеани сўзлаган каби
Дуп-дуруст одамлар ичра ҳар гали
Билар-билмас, юзлаб қилади такрор.
Ҳолбуки у сиз-чун суянган тоғдай,
Сизни шундай севар... нақ туғишгандай.

XX

Хўш, меним қимматли, нодир ўқувчим,
Саломатми сизнинг қавми-қариндош?
Менга рухсат этинг, лозимдир балким,
Қариндошлар нима эканини фош
Этайин, ўрганинг сиз энди мандан.
Қариндош-уруғлар шундайдир зотан:
Биз мажбур уларни эркалаш учун,

Кўнгилдан севарак ҳурматлаш учун,
Ва яна бўйсуниб халқ одатига,
Йил боши пайтида ҳол-аҳвол сўраш,
Ё жилла бўлмаса хат ёзиб қутлаш;
Сабаби шу: йилнинг ўзга фаслида
Улар бизни сира ўйлаб кўрмасин...
Гап шу, тангри узоқ умрлар берсин!

XXI

Нафис гўзалларнинг севгиси лекин
Дўстликдан, уруғдан ишончлироқдир;
Қизгин бўронда ҳам ишқнинг тизгинин
Қўймайсиз ва сизнинг томонда ҳақдир.
Тўғри гап бу. Лекин мода долғаси,
Яна табиатнинг ўзгачалиги,
Яна киборларнинг таналари зил,
Ҳолбуки латиф жинс уқпардай енгил...
Сўнгра фазилаткор бир хотин учун
Эрининг ўйи, фикри яна бегумон,
Муҳтарам бўлиши керакдир ҳар он.
Содиқ рафиқангиз кўзлари сузгун.
Баъзан бир лаҳзада ўйноқлар дили.
Чунки ишқ, муҳаббат шайтон ҳазили.

XXII

Кимга ишонайлик? Кимни севайлик?
Айтинг-чи, хиёнат қилмас ким бизга,
Ҳар ишни, ҳар сўзни ўлигин тирик
Қилароқ ким ўлчар бизнинг газ ила?
Бўхтон уруғини ким бизга сепмас?
Эркалар ким бизни, меҳрин аямас?
Кимга офат эмас бизнинг айбимиз?
Ким ҳеч қолдирмайди, бизнинг таъбимиз?
Шарпа қидирувчи овора, шошқоқ,
Эй менинг муҳтарам, асл ўқувчим!
Ғайратни беҳоду маҳв этмай, балким
Ўзингизнигина севингиз ҳар чоқ!
Бу жуда соз нарса, бундан ўзгани,
Бундан яхшироқни ўйламанг асли.

XXIII

Тунги учрашувнинг оқибати на?
Ҳайҳот, мушкул эмас буни пайқамоқ!
Севгининг изтироб, алами телба;
Ҳасратга чанқаган ёш руҳни ҳар чоқ
Ҳаяжон ичида қақшатар эди,
Йўқ, Татьяна баттар ўртанар эди.
Қоронғи-нашъасиз ҳис чангалида
Ётоғидан уйқу қочди жимгина;
Соғлик, ҳаёт нури, лаззат, табассум,
Қизлик оромлари бутун йўқолди,
Йўқолди барчаси бўш садо каби.
Сўнар нозик қизнинг ёшлиги ҳар зум:
Ёришиб келувчи кун шуъласини,
Бўроннинг кўлкаси ўраган каби.

XXIV

Ҳайҳотки, Татьяна аста сўзлади,
Юрагига оғир ғамлар тўлади.
Ҳеч нарсага асло қизиқмайди қиз.
На руҳни тебратар, қолдирар бир из,
Қўшнилар бошларин чайқаб ўзаро
Шивирлашадилар тўпланиб гоҳо:
Эрта-индин демай тез эрга тегсин!..
Лекин, етар шу гап. Мен тезгина чин
Маъсуд бир севгининг тасвири ила
Энди хаёлларни бир қувонтирай.
Фақат, азизларим, ихтиёрсиздай,
Афсус ва қизғониш сизмас кўксимга,
Кечирингиз мени: чунки шу қадар,
Севаман Танямни, у шундай дилбар!

XXV

Ёш Ольганинг ҳусни ҳар соат сайин
Ленский қалбини айлади асир.
Лекин бу тутқунлик унинг-чун ширин,
Бутун руҳи билан берилди шоир
Ольга бўлмасида ҳамиша улар
Иккови хилватда иноқ ўтирар;

Богчада саҳарлар қўлма-қўл бўлиб,
Кезишар иккиси бахтларга тўлиб;
На бўлди? Шоирни севги маст этган.
Нозик уялишдан саросимада,
Ольга табассум-ла бераркан далда,
Шундай жасурланиб, Ленский баъзан
Ольганинг жингалак зулфини сийпар.
Еки кийимининг бир четин ўпар.

XXVI

Ахлоқий-таълимий романи олиб,
Ольгасига ўқиб беради баъзан,
Шатобриан¹¹⁵ ҳам кетади қолиб
Табиат билишда у романчидан;
Ўқиб турган чоқда, икки-уч бетни,
(Қизларнинг қалбига бу жой қўрқинчли,
Чунки, уйдирмалар ва талвасалар)
Ленский қизариб, ўқимамай ўтар.
Тинч жойга чекиниб ҳаммадан узоқ,
Бир шахмат тахтаси узра иккиси,
Столга ёнбошлаб, баъзи вақт жиддий
Чуқур ўйга ботиб ўйнайлар иноқ,
Ленский шунча ҳам паришонхотир,
Ўз руҳин пиёда билан оладир¹¹⁶.

XXVII

Ўйга борганда ҳам Ленский яна
Машғул бўлар эди Ольгаси билан.
Альбом япроқларин ўз ёри Ольга
Хотираси учун безайди жиддан:
Гоҳ солар қишлоқнинг манзараларин,
Гоҳ қабр тошлари. Киприд маъбадин,¹¹⁷
Ё қалам ва ранглар билан у безар
Лиранинг устида бир кичик каптар.
Гоҳо эсдаликнинг варақларига,
Бошқа кўп ҳар турли имзодан кейин
Ёзарди ўзининг латиф бир шеърин,
Шеърки, хаёллар узра лол жиға
Бу, оний фикрнинг ўчмас бир изи,
Кўп йиллар ўтса-да, у айнан ўзи.

XXVIII

Қишлоқи бир қизнинг альбомчасини
Албатта кўргансиз сиз кўп мартаба,
Буни пастдан, бошдан, гир айланаси,
Қоралаб ташлаган дўст ёри, барча.
Ймло қондаси барбод этилган,
Вазнсиз шеърлар нақлан битилган.
Самимий дўстликни эслатиш учун
Ёзилган, йўнилган, қисқа ва узун.
Илк бетда кўрасан шундай орзуни:
*Quecriez-vous sur ces tablettes.*¹¹⁸
Яна бу имзони: t. à. v. Annette.¹¹⁹
Сўнгги бетда эса ўқийсан буни:
*«Ким мендан ортиқроқ севар-кан сани,
Мендан бу ёқроқда ёзсин-чи, қани».*

XXIX

Албатта, кўрасиз альбом ичида
Икки қалб, машъали ва гуллар, тагин¹²⁰
Қабр тошигача ўз севгисига
Содиқ қолиш учун берган қасамин.
Бу ерда қандайдир аскарый нозим,¹²¹
Қабиҳ байтларини сўққан бефаҳм.
Дўстларим, ўзим ҳам, эътироф қилай,
Ёзардим бўлсайди бир альбом шундай,
Чунки мен ишонган бўлардим чуқур,
Тиришиб сўзлаган бўш-бўғов гапим
Лутфикор нигоҳни жалб этар, балким,
Сўнгра, заҳарханда, бемаъни ғурур
Ила суриштириб ўтирмаслар, хўш,
Ёлғонни қотира билдимми, ё бўш?

XXX

Сиз эй ажиналар кутубхонаси,
Паришон ва тарқоқ жилдлар ва қиймат
Чиройли альбомлар, сизлар модали
Қофиябозларни қийнайсиз фақат,
Сиз, эй Толстойнинг афсун бўёғи,
Баратинскийнинг қалами, тагин

Зеб бериб безалган асарлар, гаддор —
Худованд қаҳрига бўлинг гирифтор!
Порлоқ ва муҳташам бир хоним агар
Менга узатарса ўз альбомини,
Бир титроқ, бир зарда босади мени,
Руҳимда илондай қўзғалиб қолар
Ўша хоним учун ўткир ҳажвия,
А сен-чи, ёзгайсан унга мадҳия!

XXXI

Ешгина Ольганинг альбомчасига
Ленский мадҳия ёзмас ҳеч қачон.
Қалами яшайди ёниқ ишқ ила,
Совуқ гапдонликдан озод бу илҳом.
Неларки, у Ольга ҳақда эшитар
Ё кўрар, барчасин шеърига битар:
Жонли ҳақиқат-ла тўлиб-тошароқ
Оқар ўланлари худди бир булоқ.
Сен эса, Язиков¹²² илҳомли шоир,
Қалбингда ҳаяжон мавжланар экан,
Бир тангри билади, кимни куйлайсан,
Бутун тақдирингнинг қиссасин, нодир
Мунгли ғазаллардан қимматли девон
Тақдим этажакдир сенга бир замон.

XXXII

Жим қолгин! Қулоқ сол! Қатъий танқидчи
Ҳисси шеърларнинг гул дасталарин
Айтиб ташлашликка буюрадики,
Қофиябозларга кўтариб сасин
Қичқирар: «Тўхталинг йиғи-сигидан,
Ҳар вақт айни гапни вақиллаш экан,
Ўтмишга, мозига ачиниш етар,
Бошқа тўғриларда куйлангиз» деяр.
— Сен ҳақли, ҳам тўғри, сен кўрсатасан,
Карнайни, ниқобни, ханжарни биз-чун¹²³.
Фикрларнинг ўлик сарватин бутун
Тиргизишга яна фармон қиласан:
Дўстим, шундаймасми? Ҳеч бир. Ҳеч қачон!
«Ёзинг, афандилар, қасидалардан¹²⁴.

XXXIII

Ёзинг бурун қандай ёзган бўлсалар,
Қадимда у расм бўлгани каби...»
— Фақат тумтарақли шеър-қасидалар?
Етар, бас, ошнам, бирмасми бари?
Сатирик¹²⁵ на деган, уни эслаб тур!
Наҳотки, сен учун афзал бўлибдир —
Хафақон қофиябозлардан, балки —
Бегона маънонинг айёр лирики? —
«Лекин марсияда ҳар нима пучак;
Унинг бўш ғояси аянчли, разил;
Қасиданинг эса ғояси асл,
Нажиб ва олийдир... «Бу ерда андак
Баҳslash мумкинку-я, айтмайман ҳеч бир:
Истамам талашсин шу икки аср.¹²⁶

XXXIV

Қайнаган ўйларнинг мавжланишида
Шуҳратнинг, эркликнинг ошиқи шоир
Ёза олар эди бир кўп қасида,
Уни ўқимасди Ольгаси ахир.
Йиғлоқ шоирларга тўғри келганми,
Севгилларига асарларини,
Кўзма-кўз ўқишлик? Айталар гўё
Мукофот йўқ эмиш бундан ҳам аъло.
Ишқни, қўшиқларни туғдирган жонон
Ёқимли, хумор кўз бир маликага,
Ўз хаёлларини ўқиб бермак-ла,
Камтар ошиқ сезар бир лаззат ҳар он.
Ҳолбуки, эҳтимол ўша сеvgили —
Бошқа хаёл ила ўйнайдир дили...

XXXV

Оҳангдор ўйларим ва хаёлларим
Самараларини лекин мен эса
Қари энагамга ўқийман доим,¹²⁷
Ў эди болалик чоғим рафиқа.
Ё тушки овқатдан кейин зерикиб,

Тентираб бош суққан қўшнини сезиб,
Этагидан ногоҳ ушлаб оламен,
Трагедиям-ла хиппа бўғамен,
Ёки (бунисида сира йўқ ҳазил),
Қофия ва қайғу билан мен толиб;
Бир кўл ёқасида кезаман санғиб,
Ёввойи ўрдаклар чўчийди энгил:
Тинглашиб хуш садо созим қўшигин,
Соҳиллардан учиб кетишар шошқин.

XXXVI. XXXVII

Хўш, Онегин қалай? Огалар, пайти!
Сўрайман сизлардан, қилингиз сабр:
Нимадир ҳар кунги машғулияти,
Мен унинг тавсифин қилай бирма-бир.
Гўшанишин бўлиб яшар Евгений,
Соат еттида у турар ёз куни,
Ҳам энгил кийиниб жўнайди якка,
Тоғлар этагида жўшқин дарёга.
Гулнор шоирига тақлид қилароқ,¹²⁸
Ушбу Геллеспонтдан¹²⁹ сузиб кечарди.
Бир ёмон журнални варақлаб, қайноқ
Қаҳвасини кейин аста ичарди,
Сўнг кийинарди...

XXXVIII. XXXIX

Кезишлар, ўқишлар ва қаттиқ уйқу,
Урмонлар кўлкаси, сув гул-гуласи,
Қора кўз капалак бутун беқайғу,
Тегиб ўтган тирик, тоза бўсағи,
Нозик ва ҳам лазиз ҳар тушки овқат,
Жяловга ўрганган югурик бир от,
Бир шишада тиниқ, шуъла ранг вино
Одамлардан узоқ — жимжит бир дунё;
Мана Онегиннинг эзгу ҳаёти;
Бунга у берилди ҳиссиз, бепарво,
Беғам роҳат ичра йўқ эди ҳатто,
Гўзал ёз кунларин санашга тоби;
Унутилди дўстлар ва шаҳар бутун,
Байрамлардаги бўш ҳангома-шовқин.

XI

Лекин, бизнинг шимол ёзлари тамом —
Жануб қишларига қарикатура,
Лиш этиб ўтади, ўчади ҳамон,
Эътироф қилмаймиз — бу маълумку-я.
Мана кўкда кезар кузнинг нафаси,
Сийрак ялтирайди қуёш шуъласи,
Кундуз борган сари қисқарар эди;
Урмонларнинг сирли қучоғи. Ёғин.
Далага чўзилиб ётарди туман,
Қакилдоқ розлардан учди бир карвон
Жануб томонларга: келарди яқин
Юрак қиздирувчи ҳазин бир палла;
Ноябрь эшикни қоқадир ана.

XLI

Совуқ қоронгини ёради шафақ;
Тинди иш шовқини экинзорларда;
Оч она бўрини ёнга олароқ
Йўлга чиқар бўри энди овларга;
Йўлчининг айгири йиртқич изини
Сезиб пишқиради, тадбирли киши
Орқа-ўннга боқмай чопар тоғ томон,
Тоғ шафақ ёйганда уйғониб чўпон,
Энди оғиллардан ҳайдамас сигир.
Кун ярим бўлганда бир доирага
Тўпламас уларни дудуги ила.
Қулбасида куйлаб қиз ип йигирар,⁽²²⁾
Ёнида милтирар дудли жинчиरोқ
Қишки кечаларда қизга бу ўртоқ.

XLII

Мана, чарсиллайди изғирин совуқ,
Далалар бағрига сочди кумуш гул...
(Уқувчи кутади бунга мувофиқ)
Қофия; мана, тез ола қол: булбул!
Порлайди муз кийим кийган бир анҳор:
Мойлаб тозаланган паркет сингари.

Бир тўда шўх, ўйноқ эркак болалар
Конькида физиллаб кесалар яхни.²³
Панжалари қизил огир — лаппос ғоз
Сувлар оғушида истайди юзмак,
Музга қадам қўяр, юрмасдан андак
Сирганиб йиқилар; кўкларда парвоз
Қилиб тинмай учар биринчи шўх қор.
Юлдузлар сингари қирғоққа ётар.

XLIII

Қишлоқда нетасен шундай фаслда?
Кезишми? Қишлоқнинг қишки палласи
Якнасақ, яланғоч манзараси-ла
Кўзни беихтиёр зериктиради.
От миниб чопишми ёвуз саҳрода?
Музни тишлай олмас ейилган тақа.
От мингач ҳар онда кутиб тур бирдан
Сирганиб мук тушиб йиқилмасмикан.
Кулбанг, бошпанангда ўтира бер жим,
Ўқи: ана Прадт¹³⁰ мана W. Scott¹³¹
Истамайсан? Чиқим дафтарин ол бот,
Текшир ва аччиғлан, ё ич, узоқ тун
Бир нави ўтади; шундай қил эрта,
Қишни ўтказасан зерикмай сира.

XLIV

Чайлд Гарольд ўзи Онегин гўё,
Ўйчан танбалликка шўнғиган бутун:
Уйқудан кўз очиб муздай ваннага
Тушар, сўнг ҳовлида қолар бутун кун.
Кўлда учи тўмтоқ бильярд таёғи,
Мўлжаллаб урмоқнинг йўқдир саноғи.
Елғиз ўзи тонгдан бильярдда ўйнар,
Фақат икки шарни бир-бирига урар.
Секингина чўкар қишлоққа оқшом,
Бильярдни қолдирар, таёқни ташлар,
Каминнинг олдида дастурхон яшнар.
Евгений кутади: келади шу дам
Ленский уч отли ўз чанасида:
Овқатни келтиргил қани тезгина!

XLV

Клико туллари ёки Моэта¹³²
Чиқарган табаррук шароби шу чоқ
Шоир Ленский-чун яхдек шишада
Тез олиб келинар — очалар чанқоқ,
Эпокренадек¹³³ ярқирар нури,
Бу май товланиши, яна кўпиги
(Яна у бошқа кўп хислатлари-ла)
Мени асир этган: мен унга эса
Бир вақтлар энг сўнгги чақам берардим,
Балки, хотирларсиз, дўстларим бунни?
Майнинг энг сеҳрли оқиш учқуни
Уҳ, қанча шўхликлар туғдирардиким...
Шеърлар, ҳазиллар, баҳслашув, кулгу —
Ва қувноқ тушларни бағишларди у.

XLVI

Лекин, қайнаб тошар кўпиги ила
Бу шароб меъдамни бузар шу маҳал,
Қайнамас ва ювош *Бордонигина*¹³⁴
Кўнглим ундан энди кўради афзал,
*Аига*¹³⁵ қолмади сира тоқатим⁽²⁴⁾
Аи нақ ўхшайди маъшуқага ким,
У ёрқин ва порлоқ, жонли, ишвакор,
Енгилтак ва ўжар, лекин пуч, беор.
Аммо, сен эй *Бордо*, дўстга ўхшайсан,
Бир дўстки, юз берса қайғу, андиша —
Вафокор жўрадир бизга ҳамиша,
Бизга хизмат, ёрдам учун шайланган;
Ёки бўш чоғларда отамлашар у.
Биз билан: яшасин дўстимиз *Бордо!*

XLVII

Ўт сўнди; олтин чўғ усти кул ила
Салгина қопланиб қорайган эди;
Илинар-илинмас кўз қиринига

Буғлар ҳам бурқийди, камин иссиғи
Кучсиз яллуғ берар. Қувурчалардан
Тутун конга кирар. Нурли қадаҳ шан,
Столда вишилаб туради ҳали.
Оқшом қоронғиси аста инади...
(Севамен дўстона шўх ҳангомани
Севаман дўстона қадаҳда майни,
Айниқса бир пайтки, шу пайтни айни —
Дейдилар, бўрию ит аро пайти
Нега шундай дерлар, билмайман фақат)
Мана энди дўстлар қилади суҳбат:

XLVIII

«Қўшни қизлар қалай? Қалай Татьяна?
Сенинг у ўйноқи, шўх Ольганг қалай?»
— Ярим стакан қуй менга май яна...
Етади, азизим... оила шундай
Соғ-саломат; сенга улардан салом,
Уҳ, билсанг азизим, Ольга кифти том
Етилган шу вақтда; на гўзал кўкрак!
Борми ундай кўнгил? Бирор кун андак
Қириб чиқайик биз: бу сендан лозим;
Бўлмаса, ўзинг ҳам бир ўйлаб қара:
Бир-икки бош суқдинг уларга, сўнгра
Соянгни кўрсатмай кета бердинг жим.
Эҳе... қара мени, фаҳми калтага!
Сени чақирганлар келар ҳафтага —

XLIX

«Меними»— Ҳа, сени, келар шанбада
Бўлар Татьянанинг «именина»си¹³⁶
Ольганинг, онанинг бу даъватига
Бормасанг, бунинг йўқ узри-маъноси,—
«Лекин унда бўлур жуда кўп одам,
Сўнгра, ҳар қандайин қурама авом...»
— Биламан, бегона бўлмайди асло!
Ким ҳам бўлар эди? Уша оила.

Борамиз, лутф айла! Хўш, нима деяй?—
— «Розиман боришга»— Қандай тантисан!—
Шу сўзни айтиб у сипқарар бирдан
Стакандан майни, бундан сўнг ичмай
Бошлайди сўзини қайта бошдан у
Ольга тўғрисида, ишқ дегани шу!

L

Шод эди Ленский. Икки ҳафтадан
Сўнгра келар унинг энг бахтли чоғи.
Никоҳ висолининг сирлари билан
Севгининг гултожи, ширин қучоги —
Кутарди куёвдан севинчни катта.
Унинг тушига ҳам кирмасди ҳатто —
Оила турмушин сонсиз заҳмати,
Ҳафсала пир бўлиб эснаш, ҳасрати...
Ҳолбуки, бундай тақдирга душман —
Бизлар оилада кўрамиз қатор
Фақат зериктиргич, хунук лавҳалар,
Лафонтен завқида ёзилмиш роман⁽²⁵⁾
Бечора Ленский, юраги — диди
Ўшандай умр учун туғилган эди.

LI

Севилар эди у... жилла бўлмаса
Шундай хаёл қилар, у бахтиёрди.
Ким совуқ идрокни ювошлантирса,
Ишончга берилса унинг йўқ дарди,
Маст йўлчи мусофирхонада ётиб
Ором олганидай ҳузурга ботиб,
Баҳорнинг гулини қучароқ эмган
Капалак сингари, у масъуд ва шан;
Кимки ҳар нимани олдиндан сезса,
Боши маст бўлмаса бутун ҳаракат
Ва бутун сўзларнинг маъносин фақат
Яланғоч англаса, қалбин тажриба
Совутса, қақшатса толғин ва ҳушсиз
Бўлишни ман этса, у инсон ожиз!

БЕШИНЧИ БОБ

Бу қўрқинчли рўёларни билма сен,
Эй, менинг Светланама!

*Жуковский*¹³⁷

I

Уша йили кузак ҳавоси фақат
Ҳамма йилгидан ҳам чўзилди узоқ,
Қишга кўп мунтазир эди табиат,
Январнинг учинчи кечаси бироқ
Қор ёғди... Уйғониб саҳарда, эрта,
Деразадан қараб кўрди Татьяна,
Тонг чоғи оқарган катта қўрани,
Қор босган томларни, девор, гулзорни;
Ойналарга нозик нақшлар чизилган,
Оғочлар кийими-қишнинг кумуши.
Қўрада ҳақкалар тошар севинчи,
Қишнинг ярқираган оқ мавжи билан
Узоқларда тоғлар қопланган майин,
Ҳамма ёқ оппоқ-ди, ҳамма ёқ ёрқин.

II

Мана қиш!.. Деҳқон ҳам тантана ила
Четан аравада йўлни янгилар.
Унинг ориқ оти қор искабгина
Зўр-базўр судралиб лўкиллаб кетар.
Из солади юмшоқ қорни ағдариб,
Соябонли чана учади қалқиб,
Олдинда ўтирар ҳайдовчи уни,
Белда қизил белбоғ, устда пўстини.
Чанага от бўлиб ўзини қўшар,
Кучугин ўтқазиб, бир деҳқон бола,
Қорларда ўйнайди у чопа-чопа;
Бу шўхнинг бармоғин изғирин ялар:
У оғриқ ҳам сезар, кулади ҳам шан.
Онаси койийди уни ойнадан...

III

Эҳтимол сизларни шундай тасвирлар,
Манзаралар сира қизиқтирмайди;
Паст бир табиатни улар акс этар,¹³⁸
Уларда нафислик озроқ учрайди.
Тангри илҳомлари билан руҳланган
Бир шоир зийнатли услуби билан
Гўзал тасвирлаган биринчи қорни,
Қиш нашъасидаги нозик рангларни;⁽²⁶⁾
Чаналарда махфий кезишларни у
Ёлқинли шеърда чизаркан гулгун,
Ишонамен, сизни қилади мафтун,
Лекин мен ҳозирча курашни орзу
Қилмайман у билан, на-да, сен ила
Эй ёш фин қизининг куйчиси, тингла.⁽²⁷⁾

IV

Татьяна (рус қизи бутун қалби-ла
Билмасди ўзи ҳам ҳеч сабабини)
Севарди қаҳратон гўзаллиги-ла
Севарди Татьяна шу рус қишини,
Офтобда қировни, изғириқли кун
Чанани; шафақлар ёнса кечқурун
Қорларнинг пушти ранг ярқирашини,
Муқаддас оқшомлар қоронғисини...
Уларнинг уйида шундай оқшомлар,
Қадимги замондай бўлар тантана,
Бутун қўрадаги чўри-ходима
Етилган қизларга фоллар очишар —
Беришар уларга ҳар йил хушхабар:
Ҳарбий куёвлару кўп узоқ сафар.

V

Бурунги авомий афсоналарга,
Тушларга, ҳам карта билан фол очиш,
Ойнинг таъбирига, нишонларга
Татьяна сезарди чуқур ишониш.
Ҳаяжонга солар эди рамзлар,
Ҳар турли нарсалар бу қизга сирлар
Аралаш бир нима баён қиларди.

Алланечук ҳислар қалбин сиқарди.
Карашмали мушук ўчоқ бошида,
Хуруллаб тумшугин юварса агар,
Бу белги шубҳасиз меҳмондан хабар
Берар эди унга; агар Татьяна
Ногоҳ кўриб қолса кенг осмондаги
Чап томондан чиққан ёш ўроқ ойни,

VI

Қалтирар эди қиз, ўчарди ранги,
Агар кўкда юлдуз яшиндай порлоқ,
Учаркан йиртароқ қора пардани,
Ана шу замонда босади титроқ
Саросима бўлиб қолар Татьяна.
Учар юлдуз оқар экан самода,
Ошиқар эди у қалбнинг орзусин
Унга шивиллашга... кўнги тугунин.
Қора кийим кийган бир роҳиб агар
Учраб қолса унга, ё чопқир қуён,
Далада йўлини кесса ноғиҳон,
Қўрқувдан кўз олди дарҳол қораяр,
Қалбини мусибат дарди тутарди,
Бирон фалокатни аниқ кутарди.

VII

Не қилсин? Топарди сирли нафосат.
Татьяна даҳшатнинг ўзидан дилшод:
Зотан зиддиятга мойил табиат
Бизларни шу тахлит айламиш бунёд.
Мана, ҳайит келди, уҳ, қанча шодлик!
Фол очади енгил ва масъуд ёшлик!
Унинг ҳеч нарсага келмайди зори.
Унинг қаршисида ҳаёт диёри
Гўёки, бепоён порлоқ бир дала...
Қарилар фол кўрар кўз ойнагидан,
Бутун борлигидан мангу айрилган,
Тобут тахтасининг рўбарўсида.
Барибир уларни умид ва армон,
Гўдакдай ғужуллаб алдади ҳар он.

VIII

Татьяна қизиққан бир боқиш ила
Эриб ёнаётган шамга телмирар;
Унинг ажиб — қуйма нақши бир нима
Ажиб сирдан қизга берарди хабар;
Сув билан лиқ тўла бир лаганчадан
Узуклар кетма-кет чиқади равшан;
Мана, сувдан чиқди бир кичик узук,
Айтилиб тураркан шу эски қўшиқ:
*«У ерда мужиклар бари бадавлат;
Кураклаб кумушдан ясайлар хирмон
Кимга қўшиқ айтсак, унга шараф-шон,
Мол-мулк! ваъда этар талай-мусибат».*
Бу қўшиқнинг ҳазин мақоми бироқ,
Қизларнинг қалбига «мушук» яқинроқ¹³⁹ (28).

IX

Аёзли бир кеча: осмон равшан;
Кўкдаги юлдузлар фусункор даста,
Юлдузлар жимирлар сокит, ҳамоҳанг...
Енгил кўйлагида чиқар бирпасда
Татьяна қўрага ёлғиз бир ўзи,
Моҳтобга рўпара қўлда кўзгуси,
Ойнанинг ичида титраб кўринар,
Фақат бир маҳзун ой... Гижиллайди қор...
Кимдир у? Уткинчи... оёқ учиди
Чопиб боради қиз у киши томон,
Товуши кўп майин жаранглар шу он,
Найнинг куйидан ҳам латиф ингичка:
Исмингиз нимади?⁽²⁹⁾ У киши боқар,—
Агафон!¹⁴⁰— Шу дамда жавоб қайтарар.

X

Энага кенгаши билан Татьяна
Истади кечаси хайрли фол очиш.
Икки киши учун бир дастурхонча
Ҳаммомда яшашга берди фармойиш.
Лекин даҳшат босди қизни тўсатдан...
— Мен Светланани шу дам ўйларкан,
Мени-да ўради қўрқув — қўй нуқта...

Биз фолни очмайик Татьяна ила.
Татьяна ипакдан камарчасини
Чечди ва ешинди, кирди кўрпага.
Севги илоҳаси бошида аста
Айланар: юмшоқ парёстиқ тагини
Банд этиб бу қизнинг ойнаси ётар.
Ҳар нарса жимиди. Татьяна ухлар.

XI

Татьяна уйқуда кўрар қизик туш.
Тушида у гўё ёлғиз боради
Қор босган даладан. Уни қуршамуш
Қандайдир ҳузунли оқшом зулмати;
Қорли тепаларда унинг олдидан
Қишининг қўли ила кишанланмаган,
Жўшқин ва оқ сочли бир тошқин оқар,
Тўлқинлари бурқиб, сапчиб ҳайқирар;
Икки чўп, жипслашган юпқа муз ила,
Лиқиллаб, лиқиллаб аранг турувчи,
Бу — тошқин устидан ўлим кўприги:
Ҳайқириб қайновчи гирдоб лабида
Тўхтаб қолган эди Татьяна ҳайрон,
Билмасди не қилсин, титрарди нолон...

XII

Ноўрин ҳижроннинг боиси каби
Зорланар ирмоққа қараб Татьяна;
У ёқда ҳеч кимса кўринмайдик,
Унга қўлни чўзиб сўйласа: мана!
Лекин, қимирлади қор тепа бирдан;
Ким унинг тагидан кўриниш берган?
Юнглари ҳурпайган, каттакон айиқ,
Татьяна, воҳ! деди бақириб қаттиқ,
Тирноқлари ўткир қўпол панжани
Узатди у қизга, дами кесилган
Татьяна қалтироқ қўллари билан
Суялди. Атак-чечак қилганлар каби
Ирмоқдан ўтади қиз кўрқа-кўрқа,
Жўнади, айиқ ҳам келар орқада...

XIII

Ботинмай орқага ташлашга назар,
Татьяна қадамин қўяди илдам;
Лекин у қочолмас, чопсин нақадар,
Орқада келади серюнг малай ҳам;
Тасқара у махлуқ ҳарсиллаб чопар;
Ўрмон дуч келади; сокин арчалар
Турарди ҳузунли гўзаллиги-ла;
Ҳамма булоқлари қор чодирри-ла
Эгилган ёғочлар — қарағай, қайин
Учларидан силжиб порлар кечаси
Осмон қандилининг тоза шуъласи.
Йўллар йўқ. Тик жарлар, тўқайлар сокин.
Барчасини кучли бўрон босгандир
Чуқур қор остида бари ботгандир.

XIV

Ўрмонга кирар қиз; орқада айиқ.
Тиззасидан келар эди юмшоқ қор.
Дам узун булоқлар тегади қаттиқ
Татьяна бўйнига; дам юлиб олар
Олтин исирғасин қулоқларидан.
Дам тушади нозик оёқларидан
Тоза, мўрт қорларда ботиб ҳўл кафши,
Дам у туширади рўмолчасини,
Олишга вақти йўқ; чунки қўрқади,
Сезади айиқни яна орқада,
Титроқ қўли билан этагин ҳатто
Кўтариб олишга қиз уялади;
Татьяна югурар, айиқ орқадан,
Чопиш учун қизда дармон қолмаган.

XV

У қорга йиқилди, айиқ тезгина,
Қизни кўтаради, яна жўнайди;
Татьяна бутунлай беҳуш, асира,
Қимир ҳам этмайди, нафас олмайди,
Айиқ кўтарганча ўрмондан чопар.
Ёғочворда ногоҳ бир чайла учрар,
Атроф тин, бу фақир чайла ўралган

Ҳар ёғидан сокит оппоқ қор билан,
Фақат деразаси чайланинг равшан,
Ичидан келарди қий-чув ва шовқун,
Айиқ дер: бу жойда амаким турғун,
Бу ерда бир қадар исиниб ол сан.
Айиқ тўппа-тўғри кирар йўлакка,
Қизни остонада қўяр чеккага.

XVI

Ҳушга келгандан сўнг Татьяна боқар:
Айиқ йўқ; қолибди йўлакда ёлғиз;
Катта йиғилишдек кўп-кўп қадаҳлар
Жаранглар, чайланинг ғалваси сўнгсиз;
Англамас маъносин, бўлади ҳайрон,
Боқар секингина тирқишдан бир он,
Нима бу! Столни қуршаб олганлар
Қандайдир даҳшатли махлуқ-ҳайвонлар;
Бирининг шохи бор, кучук тумшуқли,
Иккинчининг боши хўрозга ўшар,
Эчки соқоли бир алвасти ҳам бор;
Бир ёқда скелет мағрур қилиқли,
Ана унда турар думли ажина,
Анов ярми мушук, ярим қуш нима?

XVII

Бундан-да, ажойиб, бундан ваҳмали:
Ана қисқичбақа, ўргимчак минган,
Ана роз бўйнида одам қалласи,
Қизил қалпоқ кийиб айланар чиндан;
Ел тегирмон эса тинмай рақс этар,
Қанотлари билан галдирар, елпар,
Ҳуриш, кулги, қўшиқ, чапак ғалваси,
Отларнинг дуқури, одам овози, ⁽³⁰⁾
Нималар босар қиз ўй-хаёлини,
Меҳмонлар ичидан таниган замон
Кўрқинч ҳам сеvimли бир шахсни шу он,
Яъни романимиз қаҳрамонини!
Онегин стулда ўтирар эди,
Эшикка гоҳ-гоҳ кўз югуртар эди.

XVIII

Ишорат қилар у: ҳамма уринар;
У ичар: ҳаммаси ичар қичқириб;
У кулар: ҳаммаси қаҳқақа урар;
Чимира қошини: ҳамма жим туриб
Қарайди. Бу ерда удир хўжайин...
Қиз сал унутади бу ер даҳшатин.
Бир оз тетикланиб, мароқланади,
Эшикни шу дамда бир оз очади...
Елқинланиб ёнган тун чироқларин
Эсиб ўчиради шамол тўсатдан;
Жинларнинг шайкаси ғазабланаркан
Онегин ҳайқирар, нигоҳи чақин;
Туради ўрнидан: турар ҳамма ҳам;
Онегин ташлайди эшикка қадам.

XIX

Татьянани жуда қўрқув босади,
Шошиб уринади қочишга бундан,
Лекин ҳеч илож йўқ, сабри битади,
Қичқирмоқ истади, дами бўғилган,
Овози чиқмайди, Евгений очар
Эшикни... Дўзахдай бу тасқаралар
Кўзларини тикар, қалтирайди қиз.
Ваҳший бир қаҳқақа портлар омонсиз.
Ўт кўзлар, туёқлар, қийшиқ хартумлар,
Хунук, қўрқинч тишлар, чочвоқли думлар,
Осилган мўйловлар ва тиллар қонли,
Шохлар, нуқул суяк бармоқлар бари
У қизни кўрсатар, кўз олайтирар,
Меники! Меники!— қичқириб турар.

XX

Меники!..— Ўқрайиб, деди Онегин,
Шунда ғойиб бўлди шайка ногихон;
Еш қиз қоронғида, кучли изғирин,
Фақат у — дўст бўлмиш турар ёнма-ён.
Онегин жалб этиб, ийдириб аста⁽³¹⁾
Тортар Татьянани қарши гўшага.
Қалтис бир курсига ўтқазар уни

Қизнинг елкасига қўяр бошини,
Ноғиҳон Ольга ҳам кириб қолади,
Кетидан Ленский; порлади зиё;
Онегин қўлини кўтариб, гавго
Бошлайди; кўзлари ваҳший ёнади;
Сўқар кутилмаган меҳмонларни у,
Татьяна ётади нимжон, серқайғу.

XXI

Жанжал зўраяди; бирдан Евгений
Сугура бир узун пичоқ; лаҳзада
Ленский йиқилар; қўрқинч қоронғи
Яна қуюқлашди; қичқирди, нола
Юксалди, лопиллаб кетди чайла ҳам,
Даҳшатдан Татьяна уйғонар шу дам.
Қарайди ҳар ёққа, уй учи ёруғ,
Уйнар тонгнинг қизил шуъласи тўнуқ
Дарчанинг яхлаган ойналарида;
Эшик очилади, қушдан ҳам енгил,
*Шимол Аврораси*¹⁴¹ каби қип-қизил,
Ольгаси киради унинг ёнига;
Ва дейди:— Хўш, қани, гапир-чи, шу тун
Тушингда сен кимни кўрдинг, айт бутун?!»

XXII

Лекин пайқамасдан у сингисини,
Тўшагида ётар. Қўлида китоб.
Варақлайди уни, тушмас кўз қири,
Ольга қарамас ва қилмас хитоб.
Бу китоб ичида гарчи йўқ эди
На шоирнинг ширин фикри, на дарди
На чуқур ҳақиқат, на тасвир; лекин
Қизга на Вергилий, на адиб Расин,
На Скотт, на Байрон ва на Сенека¹⁴²
На-да хонимларнинг *Мода Журнали*¹⁴³
Ҳеч қайси қизиқмас у китоб каби.
У эди, дўстларим, Мартин Задека,
Халдей¹⁴⁴ донишмандлар аҳлининг пири,
Асари: фолбинлик, тушлар таъбири.

XXIII

Мана, шу ҳикматли асарни бир гал
Кўчқинчи савдогар олиб келганди
Бу танҳо қишлоққа; Тания шу маҳал
Китобни қизиқиб сотиб олганди.
Савдогар бир шалоқ *Мальвина* ила ¹⁴⁵
Рози бўлган эди уч ярим сўмга,
Ва пулнинг устига олганди яна
Кўча масалларин терган мажмуа,
Икки Петрнома¹⁴⁶, тил қондасин,
Мармонтел¹⁴⁷ китобин шулар устига.
Кейинги вақтларда Мартин Задека —
Татьяна сирдоши... Бутун нашъасин,
Қайғу, алам чоғин унга бахш этар,
Ажралмас, у билан уйқуга кетар.

XXIV

Кўнглини ғаш қилар эди рўёси,
Қандай тушунишни билмасди сира;
У қўрқинч хаёлнинг недир маъноси,
Истарди китобдан бир суриштирса.
Татьяна мухтасар мундарижадан
Топади алифбе сираси билан:
Ўрмон, қарға, арча ва типратикан,
Зулмат, кўприк, айиқ, қасирға — бўрон
Ва ҳоказо сўзлар. Бутун шубҳани,
Бу Мартин Задека еша олмади.
Лекин у машъум туш талқин қилади.
Қайғули ва фажеъ кўп можарони.
Татьяна ўйлади яна қанча кун,
Ташвиш тортар эди ўша туш учун.

XXV

Мана алвон қўли билан ол шафақ⁽³³⁾
Тонгги водийлардан қилар армуғон
Куёш ила бирга жуда хушчақчақ
Именина деган байрамни хандон.
Ларин хонадони эртадан буён

Меҳмонларга тўла; қўшнилар ҳар ён
Бола-чақа билан келмоқда яна
Ҳар хил аравалар ва чаналарда.
Даҳлизда тиқилиш, қий-чув ва говға:
Меҳмонхоналарда учраш, танишиш.
Итлар ҳура, қизлар оларди ўпиш,
Бўсағада шовқин, кулги, қаҳқаҳа,
Меҳмонлар дувури, салом, таъзими,
Сут эна бағ-буғи, гўдак йиғиси.

XXVI

Дуркун, серкиллаган хотини билан
Бу ерга келганди Пустяков-йўғон;
Қашшоқ мужикларнинг Гвоздин деган
Пухта хўжайини бу ерда меҳмон.
Оқ сочли чол-кампир Скотининлар
Ўттиз ёшдан бошлаб то икки яшар
Бола-чақагача судраб келишган.
Уяз олифтаси Петушков деган
Мсним амакиваччам бўлган Буянов¹⁴⁸,
Парга ағанаган, қалпоғи катта⁽³⁴⁾
(У сизларга таниш бўлгай албатта),
Истеъфога чиққан тўра Флянов,
Кўп дағал ғийбатчи ва эски шайтон,
Порахўр, қизиқчи, очкўз, ўлармон.

XXVII

Панфил Харликовнинг оиласи-ла
Мссье Трике ҳам бўлганди ҳозир,
Ойнакли, малла ранг сочли, яқинда
Тамбовдан келган бир аскиябоздир.
Ҳақиқий француз каби киссада
Татьянага куплет келтирмиш ҳадя,
Буни болалар ҳам биларди гарчи:
Reveillez vous, belle endormie¹⁴⁹
Қабр тўзонидан; ва унга ёзар
Ичида бу куплет босилган бир чоқ;
Зийрак шоир Трике чиқарган узоқ
Бир алманахдаги кўҳна қўшиқлар
Belle Nina¹⁵⁰ сўзи ўрнига, ана
Асло тортинмасдан: Belle Tatiana¹⁵¹

XXVIII

Етилган қизларнинг азиз санами,
Қўшинлар турувчи яқин даҳадан
Кентли оналарнинг ором-жони
Рота командири ҳам етиб келган;
Уҳ, қандай янгилик, сўраманг, қандай!
Полкнинг музикаси бўлажак, ҳай, ҳай!
Полковникнинг ўзи уни юборган.
Шодликнинг чеки йўқ, бал бўлур чиндан!
Севиниб сакрайди ҳамма қизчалар⁽³⁵⁾.
Мана таом тайёр. Жуфт-жуфт бўлишиб,
Меҳмонлар юришар қўлни ушлашиб,
Қизлар Татьянани қуршаб олалар,
Эркаклар қаршида: чўқиниб ҳамма
Столга чўқишар ғовур-ғувур-ла.

XXIX

Тинганди гап-сўзлар бир лаҳзагина.
Овқат чайнашади. Ва ҳар томондан
Шарақлар ҳар турли асбоб, талинка.
Қадаҳлар чўқишар, жаранг ҳар ёндан;
Мана бирин-сирин меҳмонлар ҳозир
Умумий ғалвани қизитишадир.
Бир-бирин тингламас, қичқиришади,
Кулишиб, бахслашиб чувуллашади.
Очилиб кетади эшиклар бирдан
Киради Ленский, Онегин кейин;
«Оҳ, эгам! Ниҳоят!» дер бека шошқин
Қисилар меҳмонлар ва тезлик билан
Ҳар ким стул, асбоб таклиф қилади,
Икки дўстни дарҳол ўтқизишади.

XXX

Худди Татьянанинг рўбарўсига
Ўтказишар, лекин тонгги ойдан қиз
Рангсиз-ди; қувғинди оҳудан хийла
Титроқ-ди; қорайган кўзларин ҳаргиз
Ердан узолмасди; дилда чайқалар

Эҳтирос олови, боши айланар.
 Икки дўст табригин эшитмайди у;
 Кўзлардан ёшлари шу чоғда дув-дув
 Тўкилмоқ истарди: қиз бойқиш тайёр
 Юз тубан тушишга кетиб ҳушидан.
 Лекин, идрок билан, ирода билан
 Ўзин базўр тутиб, жимгина айтар
 Бир-икки сўзни у ямлаб, оҳиста,
 Ўтирар ўзига зеб бериб, хаста.

XXXI

Оғир, фожиона, асабий ҳолат,
 Қизлар ҳушсизлиги, кўз ёшин кўриш —
 Бунга Онегинда йўқ сира тоқат;
 Чунки буларни кўп бошдан кечирмиш.
 Катта зиёфатга илинган ҳамон,
 Жаҳли чиққан унинг; лекин паришон
 Қиздаги ларзани у сезгандан сўнг
 Малолдан кўзларин ерга тикди тўнг.
 Қовоғини солди газабланароқ
 Ленскийнинг жаҳлин чиқариб шу тун
 Ва ундан ўхшатиб ўч олиш учун
 Қасам ичди. Мана кеккайиб шу чоғ
 Фикран чиза бошлар у бирин-кетин
 Ҳамма меҳмонларнинг карикатурасин.

XXXII

Татьянада бўлган саросимани
 Ўтирганлар бари била оларди;
 Чунки, муҳокама, кўзлар нишони
 Шу топда тортилган мой сомсаларди
 (Бахтга қарши, сомса бўлган шўртангроқ);
 Жаркўп, блан-манже орасидаёқ ¹⁵²
 Келтириб қўйишар цимланскийни, ¹⁵³
 Пухта беркитилган май шишасини;
 Сўнг, узун, ингичка рюмкалар қатор;
 Сенинг белинг каби нозик ва хипча,
 Эй Зизи, ¹⁵⁴ қалбимнинг соф гули инжа
 Масъум шеърларимнинг париси, эй ёр,
 Севгининг сеҳрли сен пиёласи,
 Мени маст қилардинг висол палласи.

XXXIII

Пробка отилар, шишадан шу он
Май тошар, вишилар, шеър ўқиш учун
Трике туради, у кўпдан бўён
Бу пайтни кутарди кеккайиб бутун.
Унга кўз тикишиб мажлисдагилар
Чуқур бир сукунат кузатадилар.
Татьяна ним тирик; Трике мана,
Бир парча қоғозни ушлаб қўлида
Куйлайди қалбаки. Чапаклар, саслар,
Уни олқишлайди. Татьяна эса
Мажбурдир шоирга таъзим этишга;
Улуғ бўлса ҳамки шоир хўб камтар,
Қизнинг соғлиғига ичади олдин,
Сўнгра тақдим этар қизга куплетин.

XXXIV

Бошланди табриклар, қутлашлар қатор
Татьяна ҳаммага ташаккур этар,
Онегинга навбат етганда, хумор
Ва ғамгин қиз сари ташлайди назар.
Қиздаги ҳорғинлик, паришон ҳолат
Евгений қалбига солди марҳамат:
Қизга таъзим этди, сўзсиз Онегин,
Унинг кўзларининг боқиши, лекин
Негадир мулойим эди, фусункор,
У таъсирландими чинакам ёки
Бу нарса шўхлигу ноз эди балки;
Хоҳиши биланми ё беихтиёр,
Ҳар қалай меҳрибон бу боқиш дарҳол:
Татьяна қалбига келтирди мажол.

XXXV

Сурилган стуллар тақирлар экан,
Халқ ёпирилади меҳмонхонага:
Болари ғувуллаб чучук уядан
Тўп-тўп учган каби эркин далага.
Лазиз овқатлардан топиб қаноат,
Кўшнилари кекириб бошлайди суҳбат.
Хонимлар каминга яқин ўтирар,

Еш қизлар бурчакда шивирлар турар.
 Мана яшил рангли столлар ёйиқ:¹⁵⁵
 Чақирар қизгин қиморбозларни,
 Бостон ҳамда Ломбер¹⁵⁶ — чолларнинг дарди,
 Бугунга қадар ҳам машҳур вист, аниқ
 Суриштирсанг бир хил ўйиндир бари,
 Зериккан бекорлар суйган эрмаги.

XXXVI

Вист қаҳрамонлари ўйнашган эди
 Саккиз қайта ўйин ва саккиз дафъа
 Улар ўз жойларин олмошган эди;
 Чой ҳозир. Севаман тушки овқат-ла
 Чой ҳам кечки овқат орасин тайин
 Этишни; қишлоқда бу эмас қийин.
 Дахмаза керакмас бунга ҳеч қачон.
 Қорнимиз — энг тўғри соатдир ҳамон;
 Фурсати келганда қистириб кетай,
 Кўп вақт мен ўзимнинг байтларим аро—
 Гап очиб базмдан, бўлдим овора,
 Куйладим таомлар, пробка ва май
 Ҳақида: илоҳи Гомер,¹⁵⁷ сен каби,
 Эй ўттиз асрнинг улуғ санами!

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Мана, чой беришар: қизлар одоб-ла,
 Дастурхонга энди қўл узатаркан,
 Эшик орқасидан узун бир залда
 Музыка гулдираб юксалар бирдан.
 Оҳангдор садолар билан севинган,
 Чойини қолдириб қиёми билан
 Чет ёққа ерлардан бир Парис¹⁵⁸ мана
 Петушков ёндошиб келар Ольгага;
 Ленский рақс этар Татьяна билан,
 Қаллиғи қари қиз Харликовани
 Тамбовлик шоирим қўлтиқлаганди,
 Буянов ажралмас Пустьяковадан.
 Залга сепилганди шу чоғ ҳамма ҳам.
 Бутун шавкати-ла бал чақнар кўркам.

XI

Мен бу романимнинг ибтидосида
(Биринчи дафтарга қилингиз назар)
Тасвир қилмоқчидим Альбан¹⁵⁹ тарзида,
Петербург балини, рассомдек чевар.
Берилдим кўнгилнинг бўш хулъёсига,
Таниш хонимларнинг нафис пойига
Доир хотиралар фикрим қопламиш,
Эй нафис оёқлар, етар адашиш
Сизнинг у сеҳрли изларингизда!
Модомики, ёшлигим қилмади вафо,
Ақлимни йиғмоғим лозим мутлақо!
Ишларим, услубим тузатай тезда;
Ҳам романимнинг ушбу бешинчи бобин,
Лирик чекинишлардан мен тозалайин.

XLI

Еш умр қуюни, тўлқини каби
Бир рангда, бир турда, лекин шўх, жўшқин
Вальсинг шўх гирдобии гир айланади;
Жуфт бўлиб, жуфт бўлиб халқ бошлар ўйин.
Уч олиш пайига яқинлашароқ,
Онегин ичидан илжайиб бир чоғ
Ёндашар Ольгага. У билан кейин
Меҳмонлар олдида рақс этади чин.
Ўтқазиб стулга кейин Ольгани
У ёқдан-бу ёқдан сўз очар аста,
Бир-икки минутдан кейин яна-да,
Бошланар қиз билан вальсинг¹⁶⁰ давоми.
Ҳамма ҳам ҳайратда. Ленский ўзи
Ишонмас: бу тушми ё алдар кўзи...

XLII

Мазурка гурлади. Утмиш замонда —
Мазурка гурласа жадал, кетма-кет. —
Каттакон бир залда, бир хонадонда —
Пошнадан қарсиллаб кетарди паркет,
Қақшаб деразалар силкинар эди;
Ҳозир ундай эмас! Хонимлар каби
Сип-силлиқ полларда биз сирпанамиз.

Шаҳарларда шундай, қишлоқда ёлғиз
Мазурка ҳозир ҳам сақлаган тамом
Ўзининг қадимги руҳин, чиройин:
Мўйловлар, пошналар, сакраш мақомин,
Ўзгартирмагандир уларни, айём,
У бизга жафокор мода балоси —
Энг янги русияликлар ҳаваси.

XLIII. XLIV

Жасоратли менинг Буянов оғам
Келтирди Татьяна билан Ольгани
Бизнинг қаҳрамонга: шошароқ шу дам
Онегин Ольгани қўлтиқлаганди.
У билан рақс этар бепарвогина,
Энгашиб шивирлар қизга жимгина
Қанлайдир тузсизроқ бир мадҳияни,
Қўлини сиқади шул чоғ Ольгани.
Қизнинг худком юзи худди анордай
Ёнади, Ленский кўрди ҳаммасин.
Кизишди, туташди ўзин билмайин;
Рашк, ғазаб ичинда у йиқилгундай,
Мазурка битсин деб кутади ҳали,
Қизни кейин рақсга таклиф қилгали.

XLV

Лекин, мумкин эмас. Мумкинмас? Нечун?
Онегинга Ольга сўз бериб қўйган.
Ёраббим, ёраббим! Ахир қандай кун!
На тинглар Ленский? Мумкин Ольгадан...
Мумкинми? Она сут оғзида ҳали,
У танноз бўлибдир, қарорсиз сабий!
Ҳийлага синашта бўлмиш ҳалитдан,
Ҳалитдан хиёнат қилишни билган!
Зарбани даф этиш учун мадор йўқ,
Хотинлар макрига лаънаг совурад,
Чиқиб ташқарига отини сўрад,
Минади — чопади. Йкки дона ўқ,
Ва бир жуфт тўппонча — шу ўзи фақат —
Ленский тақдирин ҳал этар албат.

ОЛТИНЧИ БОБ

La, sotto i giorni nubilosi ebrecci,
Nasce una gente a cui l'morir non dole.
Petr.¹⁶¹

I

Онегин сездики, Ленский ғойиб,
Янадан дилгирилик қўймайди сира,
Олган қасосидан қаноатланиб
Ольганинг ёнида чўмди фикрга.
Унинг орқасидан Ольга эснади,
Кўзи жавдирайди, Ленский қани?
Ва узоқ чўзилган сўнгги ўйини,
Оғир бир туш каби, ҳордирди уни.
Сўнг рақс битди. Тайёр кечки овқат ҳам.
Урин соладилар; энди меҳмонлар
Билан ҳамма уйлар даҳлизга қадар
Банд бўлган. Шу топда ҳамма учун дам.
Тинч уйқу лозимдир. Фақат Онегин
Ўз уйига жўнаб кетади секин.

II

Ҳамма ёқ тинчиди: меҳмонхонада
Хуррак отар эди оғир Пустяков
Зил-замбил ва лаппос хотини ила.
Гвоздин, Буянов ҳамда Петушков,
Жилла соғ бўлмаган Флянов бари
Ётишди суяниб стуллар сари.
Полда ётар эди Трике жаноб,
Фуфайка ва эски қалпоқда ағнаб.
Қизларни оромли уйқу қучганди,
Татьяна ва Ольга уйи тўла қиз,
Дераза остида ўтирар ёлғиз,
Ғамзада Татьяна ухламаганди,
Ой нурида хаёл суриб у танҳо,
Қарайди далага, дала зим-зиё.

III

Онегиннинг бирдан қанғиб келуви,
Кўзларида ёнган оний бир меҳр,
Ольгага нисбатан ажиб қилиғи,
Унинг юрагига чуқур бир таъсир
Қолдириб кетганди... Лекин Татьяна
Тушунолмас эди бу ҳодисага.
Қизни рашк қайғуси тўлқинлатади,
Қандайдир совуқ қўл қалбин сиқади,
Қандайдир ўпқинлик унинг тагидан
Шувуллаб, қоп-қора гирдоб ўтгандай...
«Ҳалок бўламан» — дер Татьяна, — «Нетай,
У туфайли ҳалок бўлиш ўзи шан,
Мен ҳеч зорланмайман: нечун зорланай?
У менга саодат бера олмагай».

IV

Олға бос, тарихим! Шу саҳифадан
Бизни янги бир шахс айлайди даъват.
Ленский қишлоғи, Красногорьедан
Беш чақрим нарида соғу саломат —
Яшаб келмоқдалар бугунга қадар,
Фалсафий хилватда беғам, бекадар
Зарецкий; ўзи бир вақтлар шалоқ,
Картабоз шайкага қўрбоши; саёқ —
Шумларнинг бошлиғи, қовоқ воизи,
Бу кунларда ҳалим, хушхулқ ва содда;
Оила бобоси, бўйдоқ бир ота,
Сокин бир помешчик, бир дўст инончли,
Хаттоки у энди ҳалол бир одам:
Шундай тузалмоқда бизнинг аср ҳам!

V

Бир вақт хушомадгўй кибор олами
Ёвуз ботирлигин унинг мақтаган:
У чиндан беш сажин наридагини
Урарди мўлжаллаб тўппонча билан,
Бир марта дарвоқе бағоят сархуш
Уруш майдонида ғайрат кўрсатмиш:

Эс-хушин йўқотган маст Зарецкий¹⁶²
Қалмоқи отидан, жонсиз сингари,
Балчиққа йиқилган ва тушган асир
Французларга у: бебаҳо гаров!
Ҳар тонг Вериди уч шишани дарров⁽³⁶⁾
Қарзга ичар эди; шу учун ҳозир
Яна тутқун бўлса розидир буткул:
Бу номус тангриси, бу янги Регул.¹⁶³

VI

Гоҳо у масхара қиларди қизиқ,
Аҳмоқни ўхшатиб товлаб қўярди,
Ёки зимдангина ёки оп-очиқ
Донони ўхшатиб аҳмоқ қиларди.
Гарчи ҳазиллари унинг баъзи чоқ,
Ўзига берса-да, кўпгина сабоқ,
Гарчи баъзи вақтда ўзи гўл — баёв
Сингари тузоққа тушса-да, дарров;
Талаша биларди Зарецкий шан,
Унинг ўткир-ўтмас жавоби тайёр.
Тадбир-ла тўполон қилади баъзан,
Буза олар икки ёш дўст орасин
Дуэльга¹⁶⁴ етказиб сўнг можаросин.

VII

Ёки ярашувга мажбур қилади,
Нонуштани кўрар учови баҳам,
Сўнгра, ҳазил, ёлгон гап тарқатарди,
Улар обрўйини тўкарди ҳар дам.
Замонлар ўзгарди! Йигит мардлиги
(Ўзга бир хушлиқдир ишқ дарди каби)
Кувноқ ёшлик ила кечар қайтмай,
Бизнинг Зарецкий, мен айтганимдай,
Оқибат воз кечди бўронлардан ҳам,
Шумурт, акация соясига банд,
Яшайди мисоли асл донишманд,
Гораций сингари экади карам,
Ўрдак, гоз боқиш-ла овора бўлар
Алифбе ўқийди ундан болалар.

VIII

У аҳмоқ эмасди: бизнинг Онегин
Қилмаса ҳам уни шахсан эҳтиром,
Еқтирар бу зотнинг муҳожимасин,
Баъзи тўғриларда қарашин соғлом.
Онегин у билан кўришса баъзан —
Мамнун бўлар эди, шу учун эртан
Унинг келганини кўрганда бир он,
Онегин ҳеч нима қилмади гумон,
Зарецкий салом-аликдан кейин,
Дарров кесиб қўйди ўзга гап сўзни
Уйнатиб айёрлик билан юз, кўзни,
Онегинга берди шоирнинг хатин.
Онегин дераза ёнига келиб
Ўқиди ичида хатни тикилиб.

IX

Бу мактуб ёқимли ва асилона
Қисқача даъватдан берарди хабар:
Совуқ ҳақиқат-ла, таъзимкорона,
Ленский дуэлга дўстин чақирар.
Онегин қайрилди чўчимай сира,
Шундай топшириқнинг бу элчисига
Юзини ўгирди, ўзга сўз даркор
Эмасдек, дедик: *у ҳар вақт тайёр!*
Уйда юмуши кўп бўлган учун
Зарецкий узоқ қолиш истамай,
Турди, изоҳларни ортиқ кўргандай,
Чиқди ташқарига; Евгений шу кун
Танҳо суриштириб қалбини ўзи
Ҳар ҳолда ўзидан бўлди норози.

X

Бу ҳолат жўяли: қатъий текшириб,
Чақирди ўзини виждон ҳукмига,
Шунда маълум бўлди ўзидадир айб.
Биринчидан: ҳақсиз эди у кеча,
Нозик ва покиза ишқни шу қадар
Масхара қилдики, сўкишдан баттар.

Иккинчидан: майли, ўинасин шоир,
Ўн саккиз ёшларда севгига доир.
Ёшлик ҳавасларин афв этиш мумкин.
Қўнгилдан севарак шу ёш йигитни,
Евгений таассуб қуроли каби,
Ё қизгин низочи ва шўх ўспирин
Қўрсатмай ўзини, ақл ва номус
Эгаси бўлиши керакди... Афсус.

XI

Бир йиртқич сингари ҳурпаймай, балки
Қўрсатса бўларди асл ҳисларин;
Унга лозим эди қурол таркибин
Ёш қалбга ўргатиш... «Энди иш лекин
Кечикди, вақт ўтди... ўйлайди яна,
Шуниси ёмонки, ишга бу дафъа
Аралашиб қолди эски дуэлчи;
У ёмон, ғийбатчи, у сўзга эпчил...
Қайтса, Зарецкий ҳар ерда уни
Қаттиқ масхаралаб юради ҳар чоқ,
Ивир-шивир қилар, кулар ҳар аҳмоқ...»
Мана буни дерлар фикри умумий!⁽³⁷⁾
Номус пружинаси, бу бизнинг худо!
Мана, бунинг билан айланар дунё!

XII

Чидамсиз душманлик билан бағри қон
Ўз уйида жавоб кутарди шоир;
Мана кетган қўшни, бу эзма инсон,
Тантана-ла жавоб келтирар ахир.
Рашкчи учун энди худди бир байрам!
У қўрққан эдики, ҳазилкаш ошнам
Бирон илож топиб ҳазил қилмаса,
Тўқимаса эди бирон баҳона,
Олиб қочмасайди кўксини ўқдан,
Бутун шубҳалари ешилди ҳозир:
Эрта тонгга қадар етиб борадир
Тегирмон бўйига икков узоқдан;
Улар бир-бирига қурол ўқталар,
Чаккадан, ё белдан нишон олишар.

XIII

Нозчини нафратга лойиқ деб, ўйноқ
Ольгани кўришни дуэль олдидан
Истамаган эди Ленский — қайноқ;
Боқарди қуёшга, соатга баъзан,
Энг сўнггида шоир силтади қўлни,
Кўшни қизлар томон бошлади йўлни.
Истади, Ольгани ҳайратга солсин,
Ўз келиши билан қизарта олсин.
Кутгандай бўлмади: аввалги каби
Бечора куйчини қаршилаш учун
Сакради зинадан Ольгаси гулгун,
Енгил ва ҳавойи умид сингари,
У эди ўйноқи, шўх-шан ва беғам,
Аввал қандай бўлса шундай ҳозир ҳам.

XIV

«Тез қочиб кетдингиз кеча сиз нечун?»
Ольгасининг эди бу илк саволи.
Барча туйғулари бурқсиган тутун,
Ленский индамас, йўқди жавоби.
Йўқолди шоирнинг рашки, дарди-да
Бу тиниқ кўзларнинг нури олдида.
Бу латиф соддалик қай гўзалда бор,
Унинг ўйноқ руҳи қандай шуъладор!
Боқади ширин шавқ ичида шоир,
У равшан кўради: яна севилар,
Қалбида шу замон ўкинч сезилар,
Кечир, деб Ольгадан сўрашга ҳозир
У ичдан титрайди, сўз тополмайди,
У бахтли, у энди қарийб соғайди.

XV. XVI. XVII

Яна-да у ўйчан, яна хафа у
Гўзал Ольгасининг рўбарўсида,
Владимирда йўқ эди куч, туйғу
Тунги воқеани эслатай деса;
Ўйлайди:— Мен қизга бўлгум халоскор.
Чидаш мумкинмики, бузуқи, айёр
Мақташлар, оҳ-воҳлар, оташи ила

Ёш қалбни алдагай қуриб бир ҳийла;
Заҳарли ва чиркин бир қурт сунбулнинг
Новдасин кемириб қўймасин тагин;
Атиги икки тонг ўпган ғунчасин
Сўлғинлик қучмагай — ёшгина гулнинг».
Дўстларим, чиқади бундан шу маъни:
Ошнам-ла дуэлга чиқурман, яъни...

XVIII

Татьяна қалбини қандай бир яра,
Куйдираётганини билсайди бир он!
Оҳ, кошки хабардор бўлса Татьяна,
Кошки, у билсайди эрта ноғиҳон —
Владимир Ленский билан Евгений
Талашар қабрининг тин кўлкасини;
Эҳтимол, Татьяна ишқи янадан
Қовуштирармиди дўстларни қалбан!
Бу эҳтиросларни ҳеч кимса лекин
Тасодифан бўлсин кашф қилолмади,
Онегин бутунлай оғиз очмади;
Татьяна жим инграр эди яширин
Била олар эди энага ёлғиз,
Лекин у жуда ҳам эди фаҳмсиз.

XIX

Бутун кеч паришон эди Ленский,
Гох сукут қилади, дам у шод яна.
Агар эркалатса илҳом кишини,
Ҳар вақт шундай бўлар: Ленский хафа,
Чаларди клавикорд,¹⁶⁵ солиб қовоғин
Ёлғиз аккордларни оларди лекин
Дам у кўзларини тикиб Ольгага,
«Мен бахтли, тўғрими» дерди оҳиста.
Кеч бўлди, жўнамоқ пайти ҳам етди.
Қалби сиқилади, дарду ғам улкан.
Ёшгина қиз ила хайрлашаркан
Кўнгли гўё чил-чил синди-да кетди.
Қиз унга дер: «Сизга нима бўлди-а?»
Эшикда у жавоб берар: Ҳеч нима.

XX

Уйига қайтиб у пистолетини,
Назардан ўтказиб, яна яшикка
Жойлади, сўнгра у ешиб кийимни,
Шам ёқиб, Шиллерни очди оҳиста.
Лекин, унга ҳоким ёлғиз бир фикр:
Хасратли қалбини мудроқ босмайди:
Тасвир қилиб бўлмас гўзаллиги-ла
Ольгани кўради кўзи ўнгида
Шунда Владимир китобни ёпар,
Кўлга қалам олар; ишқий сафсата
Ила суғорилган мисралар эса
Кумушдек жаранглар, кўнгилдан оқар.
Зиёфатларда маст Дельвиг сингари¹⁶⁶
У ўқир шеърлар — ўт ва дард бари.

XXI

Шеър тасодифан сақланган, мана
Мен уни сизларга этайин тақдим:
«Қайга узоқлашиб кетдингиз, қайга,
Баҳоримнинг олтин кунлари меним?
Менга келажак кун нима ҳозирлар?
Чуқур қоронғида яширин сирлар,
Нигоҳим беҳуда қидирар уни,
Хожат йўқ: ҳақлидир тақдир қонуни
Тешиб ўтган ўқдан мен йиқиламан,
Ёки ёндан учиб ўтади қиё,
Барчаси неъматдир: уйғоқлик, рўё,
Бордир ҳар бирига соат — муайян;
Муборақдир заҳмат, ташвишли кун ҳам,
Муборақдир зулмат ёпинган тун ҳам!

XXII

Шуълалар ярқираб ёнади тонгда,
Кундуз ёрқин жилва қилади бирдан;
Мен эса — эҳтимол, эрта соғона
Сирли зулматини қучиб ётарман.
Ёшгина шоирнинг хотирасини
Қамрар унутулиш — замон дарёси,
Мени унутади жаҳон, сен лекин.

Эй нафосат қизи, келасанми чин,
Шу бевақт мазорим устида кўз ёш
Қуйиб ўйларсанми: у севди мени,
Жўшқин бир умрнинг дардли тонгини
Елғизгина менга бахш этди сирдош!
Севгили дилдорим, азизим менинг
Кела қол, кела қол: мен эринг сенинг!..»

XXIII

У шундай ёзганди *мубҳам* ва *сўлғун*,
(Буни романтизм дея атаймиз,
Гарчи романтизм бунда бус-бутун
Кўрмайман, ҳам уни нима қилгаймиз?)
Ниҳоят, ёйилган вақтда тонг нури,
Чарчаган бошини солар у қуйи,
Идеал¹⁶⁷, деб аталган модали сўзда,
Мудроқ пайдо бўлди жимгина кўзда.
Уйқу лаззатини тотиб у озроқ,
Ўзчи унутганди, қўшниси шул он
Жимжит кабинетга киради чаққон.
Уйғотар шоирни шу туртиб қистоқ:
«Туринг, соат етти, вақт ўтиб қолди.
Онегин бизларни нақ кутиб қолди».

XXIV

Аммо, янглишарди: чунки Онегин
Данг қотиб ухларди худди шу чоғда.
Ёришиб борарди тун аста-секин.
Хўроз тонг юлдузин қутлар узоқда:
Онегин бемалол ухлаб ётарди.
Мана қуёш чиқиб юксала борди,
Хавода бўронлар гувлаб айланар,
Офтобда ярқираб қор учар, ўйнар.
Ётоқдан Евгений турмаган аммо,
Ҳали ҳам елпийди уйқу қаноти.
Мана у ниҳоят кўзни очади.
Пардани кўтарар, чақнайди само.
Кўрарки, қўрадан жўнаш мўлжали
Аллақачон ўтган, шошар тургали.

XXV

Дарҳол чинғирлатар. Югуриб кириб,
Унинг хизматчиси француз Гильо,
Жома ва туфлисин тез тақдим этиб,
Ички кийимни ҳам қилар муҳайё.
Кийинишга шошар шу чоғ Онегин.
Гильога буюрар — тез тайёрлансин
Бирга бориш учун, — ҳам олсин қўлга,
Қурол-ўқ солинган бир яшик. Йўлга
Мана тайёр бўлди чопқир чаналар.
Онегин ўтириб, тегирмон томон
Учади. Етдилар. Қаролга шу он,
Қуролни олиб юр, деб у буюрар.
Отларни дарахтга боғлар хизматкор,
Онегин ортидан жўнар босиб қор.

XXVI

Тўғонга суяниб кўздан Ленский
Кутиб турар эди бунда бесабр.
Қишлоқ механиги қув Зарецкий
Тегирмонда ҳар хил нуқсон топадир.
Афв сўраб етиб келди Онегин,
Зарецкий ҳайрон, буради лабин:
«Қани ахир, қайда сизнинг секундант?»¹⁶⁸
Дуэль соҳасида классик, педант,
Усулбоз эди аслида хулқан,
Ҳатто одамзодни ўлдирмоқда ҳам
Қоида, шартларни сўрарди ҳар дам
Бу санъат шартларин бузмай қатъиян,
Қадимги одатин расо бажарар,
(Мана бу сифатни мақтасак бўлар).

XXVII

«Менинг секундантим? — деди Онегин
Мана у: рафиқим, Гильо афанди.
Менинг намояндам учун мен тахмин
Қиламен эътироз бўлмагай энди:
Гарчи бу номаълум киши эса-да,
Лекин ўзи жуда виждонли кимса».

Зарецкий лабин тишлаб қоларкан,
Онегин сўрайди Владимирдан:
«Хўш, энди бошлаймиз?»— Бошласак бўлар,—
Деб айтди Ленский, кетди иккиси
Тегирмон ортига... Ва Зарецкий
Ҳам виждонли кимса хизматкор тузар —
Экан нарироқда шартнома¹⁶⁹ муҳим,
Душманлар турарди ерга боқиб жим.

XXVIII

Душманлар! Кўпданми қоннинг чанқоғи
Айирди уларни бир-бирисидан?
Яқинда уларнинг бутун бўш чоғи
Суҳбатда, таомда шериклик билан
Ўтар эмасмиди? О, улар ҳозир
Даҳшатли, тушуниб бўлмас босириқ
Ичра тайёрлашар сокин, оп-очиқ
Бир-бирлари учун бало чуқурин.
Беланмай қонларга қўллари ҳали,
Улар хандон уриб, нақ дўстлар каби,
Ажралиб кетсалар эмасми мумкин?
Бироқ киборларнинг душманлиги кўр,
Қалбаки уятдан қўрқадилар зўр.

XXIX

Мана тўппончалар бирдан ярқирар,
Болғача гурлади тегиб сумбага:
Ярқирар ўқдонга ўқлар жойлашар,
Тепки шиқиллади биринчи дафъа.
Мана тўкилади ўқдонга кулранг
Оқимча сингари борут: ана жанг!
Мустаҳкам буралган тишли чақмоқ тош
Ҳозирча тиккайган: паришон, дил ғаш,
Бир тўнка ортида Гильо туради.
Уст тўнин ташлайди икки душман ҳам.
Зарецкий ўттиз икки тенг қадам
Жуда аниқ, текис қилиб ўлчади,
Дўстларни айирди ҳар икки томон.
Олди тўппончасин иккиси шу он.

XXX

«Энди яқинлашинг»— Совуқ қон, вазмин,
Нишон олмай ҳали бу икки душман
Кескин одим отар, текис ва сокин
Тўрт қадам қўяди икки томондан.
Ўтишди ўлимнинг тўрт босқичини.
Олдинга босишдан тўхтамай ҳали,
Ўз тўппончасини Евгений шу он
Кўтара бошлади аста, беомон;
Мана, ташладилар беш қадам тагин,
Ленский сўл кўзин бир оз қисароқ,
Нишон ола бошлар — шу замон бироқ
Онегин ўқ узди... Тақдирнинг тайин
Этдиги соати урилди: шоир
Тўппончани қўлдан жим туширадир.

XXXI

Қўлни кўкрагига секин қўяди,
Ерга йиқилади... Булутли нигоҳ
Азобмас, ўлимни тасвир қилади.
Тоғларнинг сиртидан баъзида ногоҳ,
Қуёшда учқунлар чақнатган қорлар —
Кўммаси нақ шундай аста юмалар.
Оний изгириндан қалби титраган
Онегин чопади шоирга бирдан,
Боқар ва чақирар, фақат беҳуда:
Чунки энди у йўқ. Навқирон шоир
Бемаҳал ўлимни қучди, минг чақир!
Бўрон нафасидан тонг шафақида
Гўзал, тоза чечак сўлди бемаҳал,
Сўниб қолди бирдан меҳробда машғал!..¹⁷⁰

XXXII

Қимир этмай ётар, ажиб жуда ҳам,
Манглайинда ҳорғин ва сўник армон,
У кўкрак тинмасдан ярасидан, шу дам.
Оқарди тинмасдан ярасидан қон.
Бир нафас илгари бу қалб ичида
Уриб турар эди илҳом ва гина,
Душманлик ва умид, муҳаббат, ҳар он

Уйнар эди ҳаёт, уйнар эди қон:
Энди у ташландиқ ғариб уй каби,
Ичи қоп-қоронғи ва жимжит фақат,
Уни қучган эди мангу сукунат,
Пардалар ёпилган, деразалари
Бўр билан сувалган. Йўқ уй бекаси.
Қайда худо, билар. Учган қораси.

XXXIII

Яхши бўлар ёзиб ўткир ҳажвия
Бефаҳм душманни қутуртириш чин.
Аҳмоқ шохларини ўжарчасига,
Эгароқ ойнага унинг қарашин
Томоша қилишлик жуда яхши-ку;
Ўзини танишга кўп уялса у,
Ҳаммадан ёқади, дўстлар, у агар —
Аҳмоқча бақирса: менми бу магар!
Яна ҳам яхшироқ бўларди, зимдан
Унга тайёр қилиб бир парча мозор,
Яхши масофадан туриб, пурвиқор
Нишон олсанг рангсиз пешанасидан;
Лекин дархон қилиш уни бус-бутун,
Жилла ҳам ёқмаса керак сиз учун.

XXXIV

На бўлади, агар ўқингиз билан
Йиқилса ёшгина қалин дўстингиз,
Сизга тавозесиз боқиб, ё бирдан
Май ичиш базмида тамом сабабсиз
Бир баҳона топиб қилса ҳақорат,
Ё қизгин аччиқдан ўзи бетоқат,
Жангга даъват этган бўлса у мағрур.
Айтинг: руҳингизни қандай ҳис бўғур,
Агар у дўстингиз жим қучса ерни,
Қаршингизда ётса қимирламай зум,
Шўрликнинг бошини силаса ўлим,
Тош сингари аста қотса бадани?
Бошида энкайиб минг қичқирсангиз
Лекин ундан садо чиқмаса ҳаргиз?

XXXV

Кўнгил азобининг изтиробидан,
Маҳкам сиқиб қўлда тўппончасини,
Евгений шоирга назар ташларкан,
«На бўлди? Ўлибди!»— деди қўшниси.
Ўлибди! Дахшатли бу хитоб билан
Тош қотиб Онегин қалтирар, бирдан
Чекинар; чақирар одамларни у,
Яхлаган жасадни Зарецкий шу—
Замон бир чанага авайлаб қўяр;
Уйга у элтади мудҳиш хазина.
Уликни пайқаган отлар жимгина
Турмайди, уриниб, кўпиклар сочар.
Пўлат сўлиқларни чайнашар тинмай.
Сўнгра, улар учиб кетади ўқдай.

XXXVI

Эҳтимол, шоирга сиз ачинасиз,
Нашъали умидлар гуллаган пайти,
Дунёга улардан қолдирмай бир из,
Гўдаклик кийимин ташламай ҳали
У сўлди! Қаерда қизгин ҳаяжон,
Қаерда ёш, юксак, нозик ва мардон
Хислар, фикрларнинг нодир ва асл
Интилишлари у? Қаерда, айтгин?
Қани муҳаббатнинг тошқин ҳаваси,
Билимга, меҳнатга бўлган чанқоқлик,
Қабиҳ иш, уятдан қўрқув ва поклик?
Қайда сиз, муқаддас шеър рўёси?!
Қайда сиз, самовий ҳаёт сояси,
Қайда, сиз, дил суйган хаёл шарпаси?

XXXVII

Эҳтимол, жаҳоннинг саодати-чун,
Ёки шуҳрат учун туғилганди у;
Сукут этган сози оҳангдор куйин
Ва гўзал садосин дунёда мангу
Юксалта биларди. Ким билсин, балки
Киборлар олами нарвонидаги

Олий бир мартаба, иззат пояси
Уни кутар эди. Шоир сояси
Муқаддас сирини ўзи-ла бирга
Қабрга элтгандир, энди биз учун
Ҳаёт бағишловчи созни қучди тун.
Қабрда ётар у ва унга сира
Етмас замонларнинг мадҳу-саноси,
Келгуси насллар ишқи, дуоси.

XXXVIII, XXXIX

Бу ҳам бир эҳтимол: шоирни, балки,
Кутиб турар эди оддий бир тақдир.
Ўтиб кетгач қизгин йигитлик даври,
Совурди руҳининг ўти, ким билар?
Ўзгарарди балки у секин-секин.
Ижоддан айрилар, оларди хотин,
Қишлоқда талтайиб яшарди сўқум,
Эғнида қавулма чопони тўқум.
Ҳаётни англарди балки чинакам,
У қирқ ёшида бод касалга учрар,
Ер, ичар, зерикар, семирар, озар,
Ниҳоят, ётоқда, ажал келган дам
Ўлган бўлар эди — бунга не чора,
Болалар, кампирлар, табиблар ора.

XL

Ўқувчим, ҳар нима бўлмасин, майли,
Лекин, афсуски, у ёшгина ошиқ,
У шоир, тафаккур, хаёл тимсоли
Ҳалок бўлди дўстнинг қўлида ёзиқ.
Илҳомнинг фарзанди яшаган жойдан,
Сўл томонда бордир бир кичик маскан,
Бу ерда қўш арча ўсар ёнма-ён,
Арчанинг тагидан оқади ҳар ён
Булоқ суви кумуш уқа сингари;
Бунда қўшчи ором олишни севар,
Тўлқинга ботириш учун келишар
Пичанчилар олиб жаранг кўзани;
Қуюқ соялиқда, булоқ ёнида,
Тикилган кичик ва содда обида.

ХLI

Баҳорнинг ёмғири қир экинини,
Томчилаб яшната бошларкан, чўпон
Ҳайкалнинг остида ўз шиппагини
Тўқиб, балиқчилар ҳақида дoston
Куйлайди, ёшгина шаҳарлик хотин,
Ўтказиб қишлоқда иссиқ ёз чоғин,
Отини қамчилаб учаркан ёлғиз,
Учи кўринмаган далада ғамсиз,
Қайиш тизгинини бирдан тортароқ,
Ҳайкалнинг олдида отни тўхтатар.
Шляпадан майин тўрини тортар,
Кўзини югуртиб ўқиркан шу чоғ
Бир содда битикни — маъюс бўлади
Ва нафис кўзларига ёшлар тўлади.

ХLII

Топ-тоза далада жўнаркан секин,
Бу хотин хаёлга шўнғийди чуқур.
Руҳи узоқ замон йўқотиб эркин
Ленский тақдир билан лим тўлур.
Уйлайди: «Ольганинг ҳоли на бўлди?»
Узоқми қалбига ғам-ғусса тўлди,
Ёки тез ўтдимиз мотам палласи,
Қаерда тураркин энди опаси?
Сатанг гўзалларга у сатанг душман,
Нашъа ва инсонлар қочқини қайда?
Қайда мудом дили зиқ бўлган телба?
Ёш шоир қотили қаерда сарсон?»
Бу ҳақда ҳисобот берурмен, фақат
Батафсил сўзлашга лозимдир фурсат.

ХLIII

Лекин, ҳозир кутманг. Севсам-да уни —
Ўз қаҳрамонимни мен бутун қалбан,
Гарчи қайтсам-да, унга бир куни,
Бироқ ҳозир асло қарай олмайман.
Йиллар наср сари судрайди мени,
Йиллар қуваётир шўх қофияни,
Мен эса — оҳ чекиб қилайин иқрор —

Кетидан судралиб бораман беор.
Қадимий қаламнинг йўқдир ҳаваси,
Тарқоқ варақларни қоралаш учун;
Ўзгача ва совуқ хаёллар бутун
Ўзгача заҳматнинг ғам-андишаси
Хаёт базмида ҳам, жимжитликда ҳам
Қалбим рўйсини тинч қўймас бир дам.

XLIV

Танидим ўзгача орзу сасини,
Танидим энди мен янги қайғуни,
Орзулар қайтмас қалб нашъасини,
Эски қайғуларнинг дилда тугуни,
Хаёллар, сиздаги сирдошлик қани?
Мангу қофияси у ёшлик қани?
Ажабо, ёшликнинг гултожи чиндан
Сўлганми, ниҳоят, сўлганми жиддан?
Инониш мумкинми, буми ҳақиқат,
Қайғули ҳар қандай шўхликдан холи,
Ўтарми умримнинг баҳор айёми?
Шу чоққача ҳазил дердим мен фақат,
Наҳотки ёшлигим қайта бермас юз?
Наҳотки, ёшим ҳам бўлибдир ўттиз?

XLV

Демак, умримнинг-да ўтмишдир ярми;
Кўрамен, лозимдир иқрор этишим.
Хўп, тақдир шу экан: энди самимий
Хўшлашайлик, енгил ёшлигим меним!
Миннатдормен сендан завқ-сафо учун,
Қайғу, дард, ёқимли у жафо учун.
Шўхликлар, қайнашлар, базмлар, сурур —
Бахш этган бор туҳфанг учун ташаккур.
Раҳматлар ўқийман, сен билан ҳар он.
Говғалар ичинда, сукут ичинда,
Кайфлар сургандим... Қонгунчагина...
Бас, етар! Бугун мен янги йўл томон
Равшан кўнглим билан қадам ташлайман,
Ўтмишдан мен ором ола бошлайман.

XLVI

Орқамга қарайин: кечир, масканим,
Уйчан руҳим туши, қизгин хаёли,
Ширин танбаллик-ла тўла кунларим
Қўйнингда бир замон кечди вафоли.
Сен эса, сен ҳам эй ёш жўшқин илҳом,
Менинг хаёлимни тўлқинлат мудом,
Суст, мудроқ қалбимни сен жонлантиргил;
Масканимга тез-тез сен учиб келгил,
Шоир руҳи учун асло қўйма йўл,
Совушга, қуришга, ёввойиланишга,
Ниҳоят, тош каби қотиб қолишга,
Киборлар ҳаёти бўғувчи бир қўл,
Бу гирдоб ичинда, сиз билан, дўстлар,
Афсуски, чўмилиб келдик баробар!⁽³⁸⁾

ЕТТИНЧИ БОБ

Москва, Русиянинг севикли қизи,
Қайдан топиш мумкин мислингни, сенинг?
Дмитриев.

Севмасдан бўлурми она Москвани!
Баратинский.

Москвага қувғинлик!
Демак жаҳонни кўриш!
Қаер яхшироқ?
Биз бўлмаган жой!¹⁷¹.
Грибоедов.

I

Чақнаган баҳорнинг нафаси билан
Теварак тоғларнинг сиртидан қорлар
Эриб, лойқаланиб оқади шўх, шан,
Сувга лим тўлади дала-ўтзорлар.
Уйқудан кўз очиб табиат, ёрқин —
Табассум-ла қарши олар йил тонгин.
Зангори тус билан порлайди само,
Урмонлар кўкараб пўрсиллаб гўё,
Ранглари товланар тоза ва тиниқ.
Даланинг божини йиғиш-чун ари,
Мум ҳужрадан учар ўтлоқлар сари.

Водийлар қоқланар, товланар илиқ.
Подалар бўкирар, булбул ҳам кеча
Сукути ичида урарди чаҳ-чаҳ.

II

Келишинг нақадар ҳасрат бахш этар,
Баҳор, оҳ баҳор, эй севги фасли!
Қандай интизорлик, ҳаяжон, кадар
Рухимга сингади, билсайдинг, асли!
Мен қандай оғир бир юпаниш билан
Завқларга ботаман, баҳорнинг эсган,
Юзимни силаган нафаси ила,
Қишлоқ сукутининг соф оғушида!
Завқларми бегона ё меним учун,
Ҳар наким бахш этар ҳаёт ва сурур,
Ҳар наким яшнатар, сочар зиё-нур,
Кўпданми бу ўлик руҳимга сўлғун
Узилиш, зерикиш, ҳорғиңлик берар?
Ҳар нима у учун қора кўринар?

III

Ёки куз фаслида тўкилган барглар
Яна қайтиб келса, бўлмаймизми шод,
Ўрмонларнинг янги қўшигин тинглар
Чоғда кечмишларни этмаймизми ёд?
Ёки қайта келмас бизнинг умримиз
Астагина сўниб боришини биз,
Дард чекиб ўйлаймиз, жонли, яшнаган
Табиат олдида туямиз равшан?
Эҳтимолки ёдга тушади тагин,
Шоирона рўё ичинда дилдор,
Ўзгача бир баҳор, эски бир баҳор,
Бу баҳор узоқ бир диёр ва ойдин
Кечанинг, севгининг хаёли ила,
Ҳаяжон қўзғарми юрак ичида?

IV

Мана қандай фасл: танти ялқовлар,
Эпикур¹⁷² муриди — ҳақимлар. яна,
Бепарво, бахтиёр, беғам аңқовлар,
Левшин мактабининг қушчалари-ла,

Сиз ҳам, эй қишлоқнинг ўтагалари,
Сизлар ҳам, серсезги хонимлар, қани,
Сизни чақиради қишлоққа баҳор
Илиқлик, гул ва иш фасли кўп дилдор,
Илҳомларга тўлиб келишар пайти,
Чақиради сирли, ойдин кечалар
Дўстларим, далага! Тез чиқинг, кечар.
Чиқинг, оғир юкли каретадами,
Почтавой ё оддий араваларда,
Шаҳар қопқасидан чиқингиз барча.

V

Ҳа, сиз-чи, лутфикор ўқувчим, келинг,
Четдан харид қилган аравангизда,
Говур-ғувур тўла шаҳардан кетинг,
Қиш чоғи унда хўб завқландингиз-да.
Меним ўз билармон бу музам билан
Борайлик исмсиз дарёга минган
Қишлоққа, тинглайлик ўрмон гурлашин;
Бекорчи, ноҳушнуд бир гўшанишин —
Менинг Онегиним яқин замонда,
Худди шу ерларда қишни кечирган;
Хаёлпараст, суюк Татьяна билан
Яшаган бутун қиш бўлиб ҳамсоя.
Лекин, энди унинг қораси ўчган,
Бу ерга у ғамли из ташлаб кўчган.

VI

Ярим бир доира шаклида ётган
Тоғлар орасида кичик булоққа
Борайлик, сув оқиб яшил увадан
Дарахтлар оралаб етар ирмоққа.
Бу ерда баҳорнинг ошиқи булбул
Бутун кеча куйлар; ва наъматак гул
Очилган булоқнинг товуши майин;
Қартайган қўш арча ўлкаси типтин,
Бу ерда кўринар бир қабр тоши,
Битиги сўзлайди ўтган кимсага:
«Фалон бир тарихда, фалон санада,
Ботирлар ўлими билан ёш чоғи
Улган Владимир бунда ётадир,
Қабрингда ором ол, ёш йигит — шоир!»

VII

Кексайган арчанинг бутоқ — шохида
Бир замон саҳарги майин шаббода —
Хокисор мана шу қабр бошинда,
Тебратарди сирли гултожни содда,
Бир маҳал, қуйилган кеч ғира-шира
Бу ерга келишиб икки ҳамшира,
Қабр тепасида қучоқлашароқ,
Йиғлашар эдилар ойдинда иноқ,
Фақат, ҳозир эса... бу ғамли ҳайкал
Унутилган бутун. Унга борган из
Ўчгандир. Бутоқлар энди гултожсиз,
Мўйсафид ва юпун чўпон ҳар маҳал,
Бунда аввалгидай куйлар ўқийди,
Камбағал чориғин бунда тўқийди.

VIII. IX. X

Бечора Ленский! Оз замон Ольга
Ичидан ингради, йиғлади пиқ-пиқ.
Ҳайҳот! Ҳар ёш қаллуқ ўз қайғусига
Бўла олмас экан узоқ вақт содиқ!
Бошқаси жалб этди унинг диққатин,
Бошқаси бу қизнинг дарду ҳасратин —
Хушторлиги билан юпатди тамом.
Бу ҳарбий одамди, хулласи калом,
Жалб этди Ольганинг муҳаббатини.
Мана қиз у билан меҳроб қошида
Туларди жимгина гултож бошида,
Бошин қуйи солиб кутар бахтини.
Сузук кўзларида ўт ёнар лим-лим,
Лабларинда унинг энгил табассум.

XI

Бечора Ленский! Улим бағрида,
Соқов абадият қучоғида у,
Қайғули куйчининг ёниқ кўксида,
Хиёнатнинг машъум хабари туйғу —
Ғазаб тўлдирдимми? Ё уйқуда қар,
Ҳушсиз ва сезгисиз роҳатда ётар?
Жаҳли чиқмадимми ҳеч нимадан ҳам,

Унинг учун ёпиқ ва гунгми олам?
Нақ шундай! Парвосиз бир унутилиш
Қабрга кирганда бизни кутади.
Севгиллар, дўстлар, душманлар саси
Ногаҳон кесилар. Меросхўрлар тиш
Қайрашиб биргина мулк тепасинда
Ҳаёсиз бир жанжал бошлар тезгина.

XII

Тез кунда Ольганинг жаранг овози
Учди Ларинларнинг хонадонидан.
Хизмати туфайли ўз Ольгасини
Куёв олиб полкка жўнайди расман.
Қиз-ла видолашган чоғида кампир
Ениқ кўз ёшларин дув оқизадир,
Жони нақ бўғзига тиқилган каби
Ёлғиз бир Татьяна йиғлаёлмади,
Фақат, унинг шу он юзлари маҳзун.
Қопланди ўлимнинг ўчик ранги-ла;
Ҳамма ҳам эшикка чиққан пайтда
Келин ва куёвнинг атрофин бутун
Қуршаб олиб ҳамма видолашаркан,
Татьяна уларни кузатди қалбан.

XIII

Уларнинг қораси ўчгунча бу қиз
Қаради, гўёки туман ичинда...
Мана қолди ёлғиз, Татьяна ёлғиз!
Ҳайҳот! Шунча йиллар дугона бўлган,
Унинг бу қумриси, дўст-севгилиси
У билан туғишган азиз синглиси
Толе ели билан соврулди узоқ,
Ундан айрилганди абадий шу чоқ.
Соядек тентираб юрар бекорга,
Хароб. боғчаларга баъзан қарайди...
Ҳеч, ер ҳеч нарсадан ором олмайди.
Босиб тиндирилган у кўз ёшларга
На таскин топади ва на тасалли,
Юрак қоқ ёрилиб кетгудай ҳали.

XIV

Мудҳиш ёлғизликда кучлироқ ёнар
Татьяна кўксиди севги оташи.
Онегин узоқда. Лекин зўраяр
Қизнинг юрагида соғинч, қумсаши.
Энди ҳеч кўрмайди уни Татьяна,
Ва ўз қардошининг қотили яна
Қизнинг юрагида нафрат ҳам қўзғар,
Шоир ҳалок бўлди... Ёдига олар
Бирон киши йўқдир. Мана бир пасда
Узгага берилди ёш маҳбубаси.
Мовий самодаги бир тутун каби
Шоир хотираси қолмади эсда.
Эҳтимол, шоирга икки қалб ҳануз
Қайғурар... Қайғуда не бор, айтингиз!

XV

Оқшомди. Кўк қора. Сувлар оҳишта
Оқарди... Қўнғиз ҳам визиллаб учар,
Ялла-лапарчилар тарқалган; дарё
Орқасида тутун, буруқиб ёнар
Балиқчилар ўти. Татьяна якка
Узоқ юрган эди кенг, соф далада.
Хаёлларигина чулғаган уни,
Қуюларди секин ой кумуш нури.
Юрди, юрди. Қирдан ўз қаршисида
Онегин қўрасин кўрди ногаҳон,
Тепанинг остида қишлоқ ва ўрмон,
Бир боғча тип-тиниқ дарё қошида.
Боқаркан уларга Татьяна дили
Бир зумда тез уриб, дукиллаб кетди.

XVI

Уни саросима қилар гумони:
«Олдинга юрайми, орқага қайтай?..
У-ку бунда эмас, билмаслар мени...
Шу уйга, шу боғқа бир қараб ўтай...»
Базўр нафас олиб Татьяна шу он
Тушади тепадан, атрофга ҳайрон
Югуртар қарорсиз боқишларим қиз...

Сўнг кирар ҳовлига, ҳовли кимсасиз.
Кучуклар увиллаб унга югурди.
Қўрқувдан бу қизнинг дод-фарёдига
Атрофдан чувуллаб бир тўда бола
Бир зумда йиғилиб итларни урди,
Ва қувди ҳар ёққа кўтариб сурон,
Ҳимоя қилишди қизни шу замон.

XVII

«Кўришим мумкинми бариннинг уйин?»
Сўради Татьяна. Тезда болалар,
Калитини олиб келтириш учун,
Анисья қошига дув югуришар:
Дарҳол қиз ёнига келар Анисья
Эшик очилади қиз қаршисида.
Татьяна бўш уйга кирар; бир замон
Бу ерда яшаган бизнинг қаҳрамон.
Татьяна қарайди: залда қаровсиз
Бильярднинг ¹⁷³ устида таёқ дам олар,
Ғижимланган, юмшоқ курсида ётар
Чавандоз қамчини. Узоқ боқар қиз:
Кампир унга деди: «Камин, мана бул.
Утирарди барин шу ерда нуқул.

XVIII

Бу ерда у билан қиларди овқат
Қўшнимиз Ленский марҳум қиш пайти.
Кетимдан бу ёққа келинг марҳамат,
Мана бу жанобнинг ўз кабинети.
Бунда роҳат қилиб ичарди қаҳва.
Приказчикларидан тинглар маъруза
Китоб ҳам ўқирди эрталаб баъзан...
Эски барин ўзи шунда яшаган;
Шу ерда мен билан якшанба куни
Дераза олдида тақир кўзойнак,
Карта ҳам ўйнаган у кекса андак.
Тангрим, ярлақагил, қабрингда уни,
Совуқ ер бағрида унга раҳм қил,
Бир кафт суягига сен тинчлик бергил!»

XIX

Ихлоскор бир боқиш ила Татьяна
Ҳамма нарсаларга қунт билан қарар.
Бебаҳо кўринар унга ҳар нарса;
Ҳаммаси синиққан руҳни жонлатар,
Бир азоб аралаш фараҳ-ла ҳар дам:
Қандиллари сўниб қолган стол ҳам.
Қаланган китоблар, гилам тўшалган
Кароват ва ойнанинг хира аксидан
Деразалардаги гўзал манзара,
Шу ярим ойдинлик, қорамтир бир нур,
Лорд Байрон суврати деворда мағрур,
Қалпоғи остида ёвуз пешана,
Қўллари чалкашиб сиқилган маҳкам,
Чўяндан ишланган у қўғирчоқ ҳам¹⁷⁴.

XX

Модали хонада Татьяна узоқ
Турарди, у мафтун бўлгандай гўё.
Кеч бўлиб қолганди. Совуқ ел уйғоқ,
Водийлар қоронғи, туманли дарё
Тепасида ухлаб, сокин дарахтзор,
Тоғнинг орқасига ой яширинар.
Зиёратчи қизга уйга жўнаш-чун
Кўпдан вақт етганди, босди қора тун.
Татьяна билдирмай ўз ҳаяжонин,
Хўрсинади ёлғиз, мана у қайта
Келган йўли билан жўнайди яна.
Лекин, Анисьядан сўрайди тагин
Кимсасиз қасрни қилиб зиёрат,
Шунда мутолаа учун ижозат.

XXI

Дарвозадан чиқиб калитчи хотин
Билан хушлашди у. Бир кун Татьяна
Эрта билан барвақт келганди тагин,
Ташланиб кетилган бу оромгоҳга;
Шу жимжит кабинет ичинда нолон,
Дунёда барчани унутиб бир он,
Ниҳоят, қолганди энди бир ўзи,

Анча вақт қайноқ ёш қуяди кўзи.
Сўнгра, машғул бўлди китоблар ила.
Даставвал буларда йўқ эди майли,
Лекин китобларда мавзу туфайли
Уларга қизиқди. Мутолаага
Берилди Татьяна, уни кўп чанқоқ
Руҳига очилди бир олам шу чоғ.

XXII

Гарчи билар эди кўпдан Онегин
Кўнгли қолган эди мутолаадан
Ташланган китоблар ичидан лекин
Бир неча асарни истисно қилган:
Гяур ва Жуанни¹⁷⁵ ёзган куйчини,
Яна романлардан икки-учини;
Акс этгандир замон бу асарларда,
Асрдош инсон ҳам чинлиги ила
Тасвир этилгандир. Унинг хаёллар
Кетидан поёнсиз равишда қувган
Ахлоқсиз, паст, бузуқ ва қовжираган
Худбин руҳи тамом тасвир этилар,
Кўринар бўш амал ичинда қайноқ,
Унинг газабланган ақли ярқироқ.

XXIII

Бир кўп саҳифалар сақлаб қолганлар
Тирноқларнинг кескин белгиларини,
Диққатли бу қизнинг кўзи тикилар
Тийрақлик билан у чизиқлар сари.
Татьяна зир титраб кўрар бирма-бир
Қайси қайд, танбиҳлар ва қайси фикр
Онегинни фақат ҳайратга солган,
Ва қайси фикрга у қойил қолган.
Китоблар четида учратади қиз
Унинг қаламининг чизгиларини,
Ҳар ерда Онегин руҳи, юраги
Ифода қилади ўзини эрксиз,
Гоҳо қисқа бир сўз, гоҳо бир чизиқ,
Савол аломати билан оп-очиқ.

XXIV

Тушуна бошлайди, тангрига шукур,
Татьяна, Онегин ким эканини.
Хукмрон тақдир-ла қиз бойқиш бир қур
У учун ёқмади ўз юрагини?
Кимдир у, энг хавфли дардкаш савдойи,
Дўзахми яратган, осмонми ёки,
Малакми ёки у такаббур малъун,
Нима у? Ажабо, тақлидчи забун,
Кўзга илинмаган шарпа мисоли,
Ёки у Гарольднинг кийиб либосин,
Таъбир этмак учун ўзгалар айбин,
Бутун луғатини танлаб модал¹⁷⁶
Сўзлар-ла тўлдирган москваликми?
Ёки у майнабоз найранг аҳлими?

XXV

Ажабо, бу сирни қиз этдими ҳал?
Ажабо, топилди керакли бир сўз?
Соат югуради: қиз унутди сал,
Уйда уни кутиб туришар тўрт кўз.
Ҳозир ҳовлисида қўшнилар фақат
Татьяна устида қилишар суҳбат:
Кампир пихиллайди ололмаё нафас:
— На қилай? Татьяна ёш бола эмас.
Унга қараганда Ольга-ку кичик;
Шу қизни узатсам: айни вақти-я,
Нима қилай энди қиз тушкурни-а?
Ҳаммага бир хилда жавоби кесик:
Тегмайман! Ҳам ўзи ҳамиша маъюс,
Тентираб юради ўрмонда ёлғиз —...

XXVI

«Севгига дучорми?»— Кимни севар у?
Буянов совчилар юборганди: рад...
Иван Петушковга — жавоб худди шу
Гусар Пихтин¹⁷⁷ қандай қилди хушомад!
Айланди, ўргилди... Бизга меҳмонди,
Худди қув шайтондай ялинди-ёнди,

Ҳа энди тегар деб ўйлаган эдим:
Қаёқда! Соврилди яна умидим.—
«Хўш, гапир, бувижон энди на қолди?»
Москва бор, қаллиқлар ярмаркасига,
Узатарсан унда биронтасига»
— Оҳ, жоним, ўргилай! Кирим озалди.
«Москвада қишга пулинг етса, бас.
Бўлмаса, қарз тарик берарман, куймас».

XXVII

Маъқул ва хайрли мана шу кенгаш.
Кампирга жуда ҳам ёқиб қолади;
Ҳам шунда қиш фасли Москвага жўнаш
Учун кампир қатъий қарор қилади.
Етди Татьянага бу янги хабар..
Талабкор ва инжиқ муҳитга элтар
Тақдим этмоқ учун қишлоқча содда,
Очиқ рухсорининг латофати-ла
Вақти ўтиб кетган зийнатларини,
Нутқини, эскирган услубини ҳам:
Жалб этиши керак у ерда ҳар дам
Ҳар хил олифталар диққатларини!
Оҳ, даҳшат! Йўқ! Типтин ўрмонда буткул
Қолмоқлик у учун яхши ҳам маъқул.

XXVIII

Тонгда илк шуълалар билан уйғониб,
Далалар сайлига қиз ошиқади.
Меҳрли кўзлар-ла томоша этиб,
Татьяна уларга хитоб қилади:
«Алвидо, эй тип-тинч, сокин водийлар,
Сиз ҳам эй ошно тоғлар, чўққилар,
Сен ҳам эй кўп чоғлар қадрдон ўрмон,
Алвидо, сен ҳам эй шўх шан табиат:
Алишамен латиф, жимжит дунёни,
Йилтироқ ҳаётнинг шовқин-сурони
Бадалига... Кечир, эй эркин, фақат!
Қайга, нима учун мен интиламан?
Тақдирим не ваъда қилади экан?»

XXIX

Унинг кезишлари анча узаяр
Гоҳо бир тепача, гоҳо бир чашма,
Ихтиёрсиз энди уни тўхтатар,
Жалб этар бир дам у латофати-ла...
Қиз ўз чакалаги ва майсалари
Билан энг қадрдон дўстлар сингари,
Дардлашиб қолишга ошиқар бир оз,
Лекин у деганда ўтиб кетар ёз,
Ва етиб келади олтин куз, мана.
Табиат зир титроқ ва ранги сўнган,
Қурбон бўлар қиздай кўркем кийинган...
Мана шимол қувиб булутни яна
Ҳансираб увлади — жодугар ботир
Ана қишнинг ўзи ҳам келаётир.

XXX

Қиш келди-ю, чўкди; қор гули эса
Дарахтлар шоҳига осилиб қолди;
Қирни, адирларни қучиб, далада,
Оқ мавжли гиламда у ётиб олди.
Тош қотган дарёнинг қирғоқларин қиш
Юмшоқ оқ пардага ўраб турмамиш.
Чақнади изғирин. Хўп севинамиз
Суюкли бу қишнинг шўхлигига биз.
Фақат қизнинг дили эмасди хурсанд.
Татьяна бу қишни қаршилаб олмас,
Совуқда учқурлар-ла олиб кенг нафас,
Томдан оққан илк қор сувлари билан
Ювмайди кифтини, юзини, кўксин:
Қиш йўли хатарли Татьяна учун.

XXXI

Ўтиб кетди сафар муҳлати ана,
Энг сўнгги муддат ҳам ўтмоқда эди,
Тамом унутилган ароба яна
Қаралди, йўл учун тайёр этилди.
Уч соябонликдан иборат карвон;
Қаланди рўзғорнинг лаш-луши: қозон,
Товоқ, қошиқ, курси, қути-сандиқлар,

Банкаларда қиём ва пар ёстиқлар,
Тўшаклар; хўрозлар ўз қафасида;
Хурма, хурмачалар, тослар ва рўзғор
Қақир-қуқуридан яна кўпи бор.
Избада, хизматкор халқ орасида
Кўтарилди шовқин, видо йиғиси,
Ҳайдайлар отлардан ўн саккизини.

XXXII

Кўркам аравага қўшилар отлар,
Ошпазлар ҳозирлар дарҳол наҳорлик,
Юкни ортадилар худди тоғ қадар,
Кучерлар, аёллар койишар очиқ.
Оп-ориқ, ҳурпайган отга тезгина
Серсоқол поррейтер¹⁷⁸ қўнқайди мана;
Дарвоза олдига хизматкор аҳли
Хўжайинлар билан хайрлашгали
Йиғилди; шарафли бу аравага
Ўтирди қиз, она; юради карвон.
«Хайр энди, алвидо гўзал, тинч макон!
Яхши қол сафоли эй хилват хона!
Қайта кўрарменми?»—Сўйлар экан қиз
Чашмадай кўз ёши оқар тўхтовсиз.

XXXIII

Хайрли урфоннинг чегаралари
Яна ҳам бирмунча кенгайтирганда,
Ўз навбати билан (фалсафа тахмин
Жадваллари тузган ҳисобга кўра,
Беш юз йилдан кейин) йўллар шубҳасиз
Бизда ҳам ўзгариб кетгуси ҳадсиз:
Қаёққа қарасанг тош йўллар бари
Кесиб ўтар, қўшар шу Русияни,
Дарёлар устидан ташлайди қадам,
Чўян кўприкларнинг азамат қавси,
Тоғларни сурамиз ва сувлар ости
Қурамиз ҳайбатли пештоқларни ҳам;
Исо динидаги шу мамлакатда
Ошхона бўлгуси ҳар бир бекатда.

XXXIV

Ҳозир эса бизнинг йўллар кўп ёмон,⁽⁴⁰⁾
Ташландиқ кўприклар чиримоқдалар;
Кўзларга уйқуни келтирмас бир он
Бекатларда бўлган кана, бургалар;
Ошхона йўқ. Хужра музлаб қотади,
Хўжа кўрсин учун овқат рўйхати —
Осилган; ҳашамат, лекин қуруқ у
Иштаҳанг уйғотар, оғзинг тўла сув.
Темирчилар — қишлоқ циклоплари¹⁷⁹
Ватан ерларининг ўнқир-чўнқирин,
Паст-баландин мақтаб, бир зум тинмайин
Ишлайди жим ёнган ўт ичра бари:
Русия болғаси билан шифосин
Қилар Европанинг нозик матойин.

XXXV

Шуниси ҳам борки, совуқ қиш фасли,
Енгил ва ҳузурли бўлармиш сафар,
Модали қўшиқнинг маъносиз назми
Сингари қиш йўли сип-силлиқ кетар.
Жасоратли бизнинг автомедонлар,¹⁸⁰
Бизнинг тройкалар толмасдан чопар.
Кўзга ташланади туташиб қатор,
Чақирим устунлари бамисли девор⁽⁴¹⁾
Қиммат йўл кирадан қўрқиб Ларина
Почтавой ёлламас, бахтига қарши,
Судради уни ўз аравалари.
Йўлнинг заҳматидан бизнинг Татьяна
Тўйгунча қониқди, айлади маза,
Етти кун йўл босди хонимлар роса.

XXXVI

Мана яқин қолди. Москва оқ мрамор
Олтин бутлар ёнган қадимги, кўҳна
Кубба-миноралар шавкати ила
Уларнинг кўзига бирдан кўринар.
Тингланг, қардошларим! Менга дафъатан
Бутхоналар ва занг қуллалар билан
Боғлар, саройларнинг манзараси жим

Очилганда қандай севинган эдим!
Айниб шум толсим, аламли ҳижрон
Ичинда яшаркан, ғариб, бенаво
Сени ўйлагандим... Сени Москва!
Москва... Бу садода қанча ҳаяжон,
Қанча туйғу сингган руснинг қалбига!
Акс этмиш у қалбада қанча хотира!

XXXVII

Дарахтзорлар билан тамом қуршалган
Мана Пётр қасри. Ушшайиб турар,
Фахр этар яқинги шуҳрати билан.
Сўнгги толеидан маст ва беқарор.
Наполеон беҳуда кутди, қул каби
Тиз чўккан ва забун, қўллари қари
Кремль калидин тутган Москвани:
Йўқ, менинг Москвам бошини қуйи
Солароқ бормади Наполеонга.
Тақдим-чун тўй эмас, инъомлар эмас,
Москва тайёрлади бир ёнгин халос,¹⁸¹
Сабру қарори йўқ бу қаҳрамонга.
Шу чоқда Наполеон ўйга чўмади.
Шиддатли ёлқинлар сари боқади.

XXXVIII

Алвидо, эй ўчган шуҳрат гувоҳи,
Бўлган Пётр қасри! Тез юр, тўхтама.
Жўнаб қол! Қопқанинг ана пештоқи
Оқариб кўринар: Тверскойда
Баланд-пастиклардан арава чопар.
Ёндан ялт-юлт кечар будка, аёллар,
Болалар, дўконлар, фонарлар, яна
Саройлар, боғчалар, монастыр, чана,
Бухороликлар¹⁸² ҳам кўк полизлари,
Тужжорлар, деҳқонлар, қанча дахмалар,
Бульварлар, казаклар ва миноралар,
Аптекалар, мода магазинлари,
Балконлар, тош шерлар дарвозларда,
Бутларига қўнишган галалаб қарға.

XXXIX. XL

Шундай бездирувчи бир томошада
Утади анча вақт, арава кейин
Харитонъ олдида, кичик кўчада.
Бир уй дарвозаси олдида секин
Тўхтади. Тўрт йилдан бери бўлиб сил,
Кампир хола бунда турар муттасил,
Ларинлар кўндилар бу хонадонга.
Уралиб эски ва йиртиқ кафтанга
Эшикни донг очиб қилади қуллуқ
Кўзида ойнаги, қўлида пайпоқ
Уйнинг хизматкори, мўйсафид қалмоқ,
Княгина қичқирар севинчга тўлиқ.
Кампирлар қучишиб кўришар дарҳол,
Йиғи-сиғидан сўнг сўрашар аҳвол.

XLI

— Бекажон — «Пашенка!»

— Алинажоним! —

Ким ўйлай биларди? — Қанча вақт ўтган!
Узоқ турасизми? — Жоним! Эгачим!
Ўлтиргин, қандай бу ажиб иш экан!
Худо ҳақи, гўё романдан саҳна...»
— Бу меним қизимдир, исми Татьяна. —
«Оҳ, жоним Татьяна! Менга кел, қани —
Мен гўё шу тобда туш кўрган каби...
Грандисонни сен ёдларсан, жоним?»
— Ким, у, Грандисон? Ҳа... Грандисон!
Едимда қайда, у яшар бу замон? —
Москвада... Семёнда яшайди доим?¹⁸³
Менга келиб кетди арафа куни,
Уйлантирди бир оз бурун ўғлини.

XLII

Анави... қўй, кейин сўзлармиз яна.
Дурустми? Эртарақ биз Танямизни
Танитиб қўямиз хеш-ақрабога,
Афсуски, заифлик қақшатди тизни,
Оёқни зўр-базўр судраб босарман.
Қийналиб келгансиз узоқ сафардан.
Қани юринг, бирга ором олайлик.

Вой, сира кучим йўқ... Сийнамда ҳордиқ...
Елғиз қайғу эмас... Мен учун ҳамон
Шодлик ҳам оғирдир энди, опоғим...
Энди ҳеч нарсага йўқ яроқлигим...
Хаёт шундай чиркин қартайган замон...»
Шундаёқ бутунлай у чарчаб қолди.
Кўз ёши аралаш кампир йўталди.

XLV

Бу касал холанинг силаб-сийпаши
Татьянага таъсир қилади: аммо
Кумсайди у ҳар вақт ўз қўрасини;
Янги маскан унга ёқмайди асло.
Шойи пардалар-ла ўралган бутун
Ётоғида уйқу келмайди бир тун.
Эрталабки ишдан беради хабар
Барвақт жарангловчи кўп қўнғироқлар,
Ётоғидан эрта қўзгатар уни.
Дераза олдига келар Татьяна,
Зулматлар ёришиб борар оҳиста;
Аммо энди унинг қирлари қани?
Унинг кўз ўнгида қўра — бегона:
Кўринар отхона, девор, ошхона.

XLIV

Мана, қариндошлар зиёфатига
Энди ҳар куни қизни олиб юришар.
Бобо, бувиларга паришонгина
Бу эринчак қизни тақдим қилишар.
Узоқ ердан келган қизга марҳамат,
Ҳар ерда очиқ юз кутиш ва иззат,
Офаринлар ўқиш, меҳмондорчилик.
«Қиз қандай ўсибди! Мен-дим шекиллик
Сенга исм қўйган туғилган кеча?
Мен эса шундай бир қўлга олгандим!
Мен эса қулоғин чўза қолгандим!
Мен сенга ширинлик бергандим пича!»
Бувилар тасдиқлар бўлиб бир оғиз:
«Қандай тез учади бизнинг умримиз!»

XLV

Лекин, уларда йўқ ўзгариш ҳозир;
Эски қолипдадир улар барчаси:
Хола-князь хоним Еленададир
Айни ўша кўрган дока қалпоғи;
Ҳали упу сурар Лукер Львовна,
Ҳали ҳам лоф урар Любовь Петровна,
Ва Иван Петрович ҳали ҳам аҳмоқ,
Хасисдир Петрович Семён ўшандоқ...
Пелагея хонимга ҳали ҳам хуштор
Айни ўша кўрган Финмуш афанди,
Ўша зотли кучук, эри ҳам айни,
Ўша клубига¹⁸⁴ ҳалига қадар
Чин аъзо; ўшандай мўмин ва гаранг,
Ўшандай ер, ичар, ўшандай барзанг.

XLVI

Татьянани қучар ҳамма қизлари...
Москвада яшаган бу ёш парилар
Дастлаб сукут қилиб Татьяна сари
Бошдан-оёққача солишар назар;
Татьяна кўринар бир нави ажиб,
Қишлоқидай содда, нозли ва латиф;
Ранги ҳам қандайдир ўчиқ ва қотма,
Шунинг-ла баравар чаккимас сира,
Сўнгра қизлар хулқи очилган сайин —
У билан дўстлашиб, чақиришалар,
Ўпишиб, қўлларин нозик сиқишар,
Модага мувофиқ ҳурпайтиб сочин,
Кўнгил сирларини, қизлар сирини,
Очадилар унга жуда самимий.

XLVII

Айтишар ётларнинг, ўзгаларнинг ҳам
Умид орзуларин, шўх хаёлларин.
Енгил ғийбат, тухмат аралаш ҳар дам
Масъум суҳбатлари оқади сокин,
Сўнг, сайраганлари учун қизчалар
Назокат-ла, қалбан талаб қилишар,
Унинг чин кўнгилдан эътирофини.

Гүё туш кўргандек, улар гапини
Татьяна тинглайди ҳиссиз, бепарво;
Ҳеч нима англамас: лекин сақлар у,
Бир сукут ичинда севикли — мангу
Кўнгил сирларини; улар бебаҳо —
Бахтнинг, кўз ёшининг хазинасидир,
Буларни ҳеч кимга айтмайди ҳеч бир.

XLVIII

Суҳбатни, умумий муколимани
Татьяна уқишга орзу қилади.
Меҳмонхоналарда лекин ҳаммани
Тутуриқсиз, пуч гап машғул этади;
Уларда ҳар нарса лоқайд ва сўлғун,
Ҳатто бўҳтонлари рангсиз ва юпун;
Пуч, қовжироқ гаплар, суриштиришлар
Ғийбатлар, жўйишлар, ҳар хил миш-мишлар
Бутун кун чўзилсин ялт этмас фикр,
Лоақал қўққисдан, лоақал бирдан
Толғин фикр кулмас: лоақал баъзан
Ҳазил-чун юраклар бир сесканмайдир,
Кулгига арзиғур аҳмоқлик ҳатто,
Сенга учратилмас, пуч, кибор дунё!

XLIX

Архив йигитлари¹⁸⁵ бўлиб бир гала
Татьянага боқар ҳеч менсимасдан,
Бу қиз тўғрисида таъналар ила
Ёқимсиз гапларни тўқирлар қасддан.
Қандайдир номаълум бир ожиз қизиқ,
Қизни камолотга топар мувофиқ,
Эшикка суяниб ёзмоқда шу пайт
Татьяна шаънида ошиқона байт.
Нашъасиз холанинг уйида бир чоғ
Қизга Вяземский йўлиқиб қолди,
Ёнига ўлтириб кўнглини олди.
Унинг яқинида қизни пайқаб, оқ
Қалбаки сочларин пардозлаб бир чол
Қизни суриштирар, секин, бемалол.

L

Лекин, Мельпомена¹⁸⁶ чўзиқ фарёди
Юксалган ерларда, ҳиссиз аламон
Қаршисига чиқиб сунъий ридоси
Билан жилва қилган ерларда бир он,
Дўстлик олқишларин тингламай лекин,
Талия¹⁸⁷ мудраган жойларда сокин,
Терпсихорага, ёлғиз унинг-чун
Ҳар ёш томошабин бўларкан мафтун,
(Худди шундай бўлар эди илгари,
Сизларнинг, бизларнинг замонамизда)
Яъни театрда тутилмас қизга
Мағрур хонимларнинг қизгонч ойнаги;
Машҳур билимдонлар дурбин қаратмас
Ложа, курсилардан унга бир нафас.

LI

Мажлисга ҳам қизни олиб келишар¹⁸⁸.
Тиқилинч, шошқинлик, ҳаяжон қизгин,
Музика гурлаши, порлайди шамлар,
Жуфт-жуфт бўлиб илдам учишар ёрқин;
Жононлар пардози кўзни олади,
Халқ билан яшнаган балконлар бари,
Қаллиқлар кенг ярим доира чизган,
Барча туйғуларни мот этар бирдан.
Машҳур олифталар бунда кўрсатар
Ўз сурбетлигини, ўз нимчасини,
Хотири паришон дурбинчасини...
Бу ерга, муваққат бўшалмиш гусар —
Ошиқар, мақсади — гувуллаш, қучиш,
Ялт этиб, дил узиб, пирр учиш.

LII

Кечанинг кўп латиф юлдузлари бор,
Жононлар Москвада яшар беҳисоб.
Кўкдаги қизлардан ёрқинроқ порлар,
Ложувард ҳавода фақат бир моҳтоб.

Бу ерда эди у — ажойиб бир қиз,
Созим-ла қалбини ёқмадим ёлғиз.
Угина хотинлар ва барча қизлар
Ичинда кўркам ой каби ярқирай.
У қандай илоҳий таманно билан,
Қандай ҳашам билан юрар ва яшнар!
Кўкрагида қандай севги, ноз ёнар!
Диллар титрар унинг шаҳло кўзидан.
Бас етар, бас етар; садонг тўхтагай:
Сен-да, мажнунликка бож бердинг талай.

LIII

Қий-чув, қаҳқаҳалар, таъзим, саломлар,
Ҳар хил рақс — мазурка, вальс, гир айланув.
Ҳеч кимга сезилмай Татьяна турар —
Икки холасининг ўртасида у.
Татьяна қарайди, олмайди лаззат,
Кибор ғавғосидан қилади нафрат,
Унга бу ер бўғиқ... У хаёлида
Интилади ҳозир қир ҳаётига,
Қишлоққа, камбағал деҳқонларига,
Қўмсайди у ҳозир холис гўшани,
Шарқираб қайнаган кумуш чашмани;
Интилар гуллари, романларига,
Интилар кўлкадор хиёбон сари,
Ки унда кўринган эди ул ёри.

LIV

Қизнинг фикри шундай тентирар узоқ:
Жаҳонни унутди, эсдан чиқди бал,
Холбуки бу қиздан кўз узмас шу чоғ
Қандайдир серсовлат, мағрур генерал.
Холажонлар дарҳол кўзни қисишди,
Татьянани тирсак билан туртишди,
Ва ҳар бири унга пичирлаб шу чоғ:
— Сўл томонга қара, тезгина бир боқ?
«Сўл ёққа? Қаерда? У ерда нима?»
— Майли, на бўлсин қарай бер, ахир...

Анави тўдада, кўрдингми ҳозир...
Ана, икки киши ҳали мундирда...
Мана нари кетди... айланди мана».
«Кимди? Анов йўғон генералми, а?»

LIV

Бу ерда қутлаймиз ғалабаси-ла
Менинг бу севикли Танямни бугун,
Йўлимизни четга бурамиз пича
Кимни куйлашимни унутмаслик-чун..
Бу ҳақда бир-икки оғиз сўз лозим:
*Тараннум қиламен ёш бир рафиқим,
Ва унинг кўпгина ажиб сифатин.
Давомли меҳнатим сен қил, дуосин,
Сен эй ривоялар тўқувчи илҳом.
Топширгил энг содиқ бир асо қўлга,
Адаштирма мени эгри бир йўлга.*
Етар. Елкамдан юк йўқолсин тамом!
Классицизмга бердим мен салом:
Гарчи кеч эса-да, бор муқаддимам.¹⁸⁹

САККИЗИНЧИ БОБ

Fare thee well, and it! for ever
Still for ever fare thee well!

Буғон¹⁸⁰

I

Лицей¹⁹¹ боғларида беташвиш ва тинч
Гуллаган, яшнаган чоғларимда ман,
Цицеронни¹⁹² асло ўқимай, севинч —
Шавқ-ла Апулейни¹⁹³ ўқиб юраркан,
У кунлар, сир тўла у водийларда
Оқ қушлар қийқирган чоғда, баҳорда,
Жимликда, порлоқ сув бўйида бирдан
Кўриниш бермоққа бошлади Музам.
Менинг талабалик ҳужрам ногихон
Нурга тўлган эди: бу ерда илҳом
Қурди ёш шўхликлар базмини тамом.

Тараннум қилди у қадимги замон
Бизнинг шонимизни, гўдаклик нозин,
Дилимда у ларзон тушлар парвозин.

II

Муҳит кутиб олди табассум ила:
Бизни илк ғалаба қанотлантирди.
Бизни чол Державин¹⁹⁴ кўзга илди-да,
Фотиҳа ўқиғач қабрга кирди.

.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.

III

Ўзимга қоида сингари тутиб
Ҳирсларнинг қайновчи бебош парвозин,
Ҳисни аламон-ла мен баҳам кўриб,
Ўйноқи созимни келтирдим яқин
Жанжаллар, базмлар тўполонига —
Соқчи-миршабларнинг тегиб жонига:
Уша девонавор базмларга деб
Илҳомим савғолар келтирди эриб,
Шароб парисидай ўйнади серноз,
Қадаҳ орқасидан меҳмонлар учун
Куйлади; кечмишнинг ёшлари у кун
Кетидан қизиқиб югуришди боз.
Мен эса беқарор маҳбубам ила
Базм аро ифтихор қилардим хийла.

IV

Бироқ, бу улфатдан мен узоқ замон
Айрилиб қолгандим... ва қочдим узоқ.
Орқамдан чопди соз — Музам меҳрибон,

Жимжит йўлни менга яшнатди кўп чоқ,
Сирли эртакларни қилиб ривоят!
Кавказ тоғларинда у неча навбат
Ойдин кечаларда Ленора каби,¹⁹⁵
Мен билан юрди у, от сурди дайди!
Қрим соҳилинда, тун қорасида
Кўп дафъа биз юрдик: денгиз шовқини,
Сув париларининг шивиллашини,
Дунёлар отаси ҳақда қасида
Тинимсиз тўлқинлар ашуласини,
Бирга тинглаб олдик биз жумласини.

V

Унутганди узоқ пойтахтни ҳам,
Суронли базмлар ва дабдабани,
Дардли Молдавия чўлининг пастқам
Ерларида кўчма ҳар қабилани
Фақир чодирларин қилди зиёрат,
Улар орасида ваҳшийланди бот.
Едидан чиқарди тангрилар нутқин,
Сеҳр этди қалбини ажиб ва мискин
Тиллар ва ёқимли чўл қўшиқлари...
Ноғиҳон ўзгариб кетди ҳамма ёқ:
Ана менинг боғим ичинда иноқ
Кўринди қишлоқи бир қиз сингари,
Кўзларинда ғамли фикрлар ниқоб,
Қўлларида тутмиш фарангча китоб.

VI

Мен бугун Музамни биринчи дафъа.
Кибор йиғинига олиб бораман;
Ва унинг саҳройи латофатига
Журъатсиз рашк ила қараб тураман.
Ҳарбий олифталар, аслзодалар,
Дипломат ва мағрур хонимлар — қатор,
Булар орасинда оҳиста ўтар,
Жимгина ўтирар, боқар, сайр этар;
Еқдириб суронли дувурни, яна
Хоним кўйлакларин, сўзлар жумласин,
Меҳмонларнинг секин, вазмин жилвасин

Еш бека олдида; қарайди Муза!
Хонимлар атрофин эркаклар қуршар,
Бу — сурат солинган рамкага ўхшар.

VII

Киборлар гапининг текис навбати,
Мансаб ва ёшларда бўлган қурама,
Сокин мағрурликнинг бу расмияти
Ҳаммаси ҳам ёқар эди Музага.
Киборлар гуруҳи ичинда у ким,
Кўзлари туманли, турар сўзсиз, жим?
Ҳаммага бегона у туюлади,
Кўз ўнгида шахслар жавлон қилади,
Бир қатор дилозор хаёл ёки жин;
Юзидан дард ёғар, хафақон, унда
Ғамли кибрми бор? Нечун у мунда!
У кимдир? Ажабо, уми Онегин?
Чиндан ҳам умидир?.. Нақ унинг ўзи.
— Кўпданми бизларга қўшилмиш рўзи?

VIII

Ҳали ҳам ўшамми? Ё шахтдан тушган?
Ё ўзин телбага соларми яна?
Айтингиз, қайтмиш у не сифат билан?
Бу гал бизга нелар қилур иона?
Қандай кўринмоқчи? Мельмотми¹⁹⁶ ва ё
Космополитми¹⁹⁷ у, ватанчи гўё?
Гарольдми, динчими ёки риёкор,
Ё ўзга бир ниқоб ила мақтанар?
Ё сиз ва мен каби, бор жаҳон каби
Соддача беозор, хушфёлдир у?
Лоақал у учун маслаҳатим шу:
Эски модалардан чекинмоқ пайти!
Муҳитни кўпгина алжитди у зот...
— У сизга танишми?— Ҳам таниш, ҳам ёт.

IX

Нимага шунчалик қаттиқ ва салбий
Унинг тўғрисида берган фикрингиз?
Шунинг учунмики тинмай, асабий

Ҳар нима ҳақида жон койитармиз:
Қизгин руҳлардаги эҳтиётсизлик
Худбин пасткашларнинг кўзида хунук,
Ҳақорат ва ёки кулги саналар,
Кенгликни севган ақл юракни сиқар?
Ҳар қандай гап-сўзни жуда кўп замон
Чинакам амал — иш дея таниймиз,
Аҳмоқлик, ёмонлик эрур қарорсиз?
Такаббур шахсларга ярашар ёлғон?
Биз учун оддийлик кўп мос келади,
Бу ҳолат эмасми, айтинг, ғалати?

Х

Хушбахтдир, ким агар ёшдир — ёшликдан,
Хушбахтдир, етилса кимки вақтида,
Ҳаёт изғиринин бардошлик билан
Кимки ўз умрида енгса оҳиста,
Ким ажиб тушларга бўлмиш мафтун,
Ким кибор авомдан товламас бўйин
Ким йигирма ёшда франт ё олғур,
Ўттизда манфаат ила уйланур,
Ким эллик ёшида қутулиб олса
Хусусий ва ўзга қарзи-қурзидан,
Кимки осойишта, навбати билан,
Шуҳрат, оқча, мансаб қўлга туюлса —
У бахтли: ҳақинда дерлар бир аср:
Фалончи жудаям яхши одамдир.

ХІ

Лекин, ёшлигимиз ўтди беҳуда,
Хиёнат қилдик биз ёшликка ҳар он,
Бизнинг қалбимизни алдади у-да,
Ва бизнинг энг гўзал орзу ва армон,
Ва бизнинг топ-тоза хаёлларимиз
Бир-бирини қувиб тўкилди ёлғиз
Куз фасли чириган хазон сингари —
Деб ўйлаб туришнинг битмас дардлари.
Кўз олдингда бўлса бир сидра таом,
Ҳаётга қарасанг маросим каби,
Мансабдор гуруҳнинг на тушунчаси

Ва на ҳисларига қўшилмай тамом,
Унинг орқасидан эргашиб юрмак
Жуда ҳам хунукдир ўйласанг андак

XII

Қизгин гап-сўзларга бўлиб бир қурол,
Мўмин ва ахлоқли одамлар ичра
Сунъий бир савдойи ё паришонҳол,
Девона, ё малъун сифат тасқара
Ёки ҳатто менинг Демоним¹⁹⁸ каби
Танилиш кўп хунук (сиз ҳам денг бали).
Онегин — қайтаман унга янадан —
Дўстини дуэлда ўлдириб, зотан
Беғоя, бемеҳнат ҳаёт кечирар;
Нақ йигирма олти ёшига қадар,
Танбал, ҳаракатсиз, дили зиқ юрган,
У ишсиз, хотинсиз, бирон хизматсиз,
Ҳар қандай юмушга тамоман ожиз.

XIII

Қамраб олган эди бетинчлик уни,
Мақон ўзгартишга уйғонди орзу
(Баъзиларнинг ғоят мушкул удуми —
Кўнгилли равишда тарк дунё қилув)
Ташлади Онегин ўз қишлоғини,
Ўрмон, далаларнинг тин қучоғини,
Чунки бунда ҳар кун қонли бир соя
Кетидан қуварди пояма-поя,
Энди бир туйғуга берилиб фақат
Бошлади четларда дайдиб кезишни,
Зотан дунёдаги ҳар нарса каби,
Бу ҳам зериктирди уни ниҳоят.
Онегин қайтди, Чацкий¹⁹⁹ каби
Кемадан тўп-тўғри балга тушганди.

XIV

Чайқалиб кетади бирдан оломон,
Ивир-шивирларга тўлиб кетар зал.
Уйнинг бекасига йўналар шу он —

Бир хоним, кетидан мағрур генерал.
У хоним шошинчоқ эмасди, яна —
Эмасди у совуқ ва маҳмадона.
Унинг қарашлари эмас ҳаёсиз,
Зафар қозонишга у иддиосиз,
Кўз ва қошларининг йўқ учурмаси,
Йўқ эди сохта ноз, сунъий ифода,
Туриши-юриши сокин ва содда.
Du somme fl fautнинг²⁰⁰ у чин нухаси
Бўлиб кўринарди. Шишков²⁰¹, кечир сан,
Таржимаси қандай бўлур, билмайман.

XV

Хонимлар яқинроқ унга келишди;
Кампирлар қилишди унга табассум;
Эркаklar қуйироқ бошни эгишди.
Боқшини ҳар ким илмоқчи бир зум.
Енидан жимгина қизлар ўтарди;
Бу ерда ҳаммадан жуда юқори,
Тутарди унинг-ла бу залга кирган
Генерал ўзини — у кўп гердайган.
Ҳеч ким бу хонимни гўзал, деб балки
Айта олмас; лекин бутун сиймода
Ҳеч ким тополмагай бирон нишона
Ки уни зўр ҳоким моданинг тили
Лондонда, энг юксак бир доирада
Вульгар²⁰², деб атайди. Йўқдир таржима...

XVI

Мен ўзим севаман бу сўзни жуда.
Лекин, таржимасин қила олмайман:
Ҳозирча бизларга янгидир у-да,
Бу сўз бизда иззат қилинармикан?
У, балки кетади ҳажвий назмга...
Хўш, энди келайлик хонимимизга,
Улуғвор ҳусни-ла у дилбар эди,
Сталнинг ёнида ўтирар эди
Нина деган хоним билан ёнма-ён.
Бу гўзал — Неванинг Клеопатраси:
Лекин у ўзининг мрамор чеҳраси

Ила ҳамсоясин босолмас бир он.
Жамоли кўзларни қамаштирса-да,
Унга ета олмас эди албатта.

XVII

«Мумкинми», ичида ўйлар Онегин:
«Ажабо ўшами? Худди у... Эмас...
Чўлдаги қишлоқлар ичидан келсин...»
Қўлидан қўймайди дурбинни бирпас,
Қарайди у билан ҳар дақиқада
У хонимга; унинг юзи ёдига
Солар унутилган чеҳрани бирдан.
«Князь, боқ, айт менга, балки биларсан,
Қирмизи беретли хотин кимдир у?
Испан элчиси-ла гаплашиб турар?»
Онегинга князь тикилиб қарар.
«Эҳе? Кўпдан бери сен йўқ эдинг-ку.
Тўхта, сенга уни танитиш лозим —
«Айтсанг-чи, кимдир у?» — Менинг хотиним.

XVIII

«Уйландингми! Билмас, эдим илгари!
Кўп бўлдимми?» — Яқин икки санага. —
«Кимга?» — Ларинага. — «Татьянагами!»
Сен унга танишми? — Биз-ку, ҳамсоя». —
Бўлмаса, борайлик. — Хотини сари
Князь уни бирга олиб боради —
Онегин дўстидир, қариндошдир ҳам.
Княгиня унга қарайди бир дам.
Қалбини эзмасин шу чоқ қанча ҳис,
Қанчалик ҳайратга у чулғанмасин,
Шу чоқда у қандай маҳтал қолмасин.
Бироқ кўринмасди унда ўзгариш,
Унда сақланганди айни у сиймо,
Бурунгидай асл таъзими ҳатто.

XIX

Татьяна сесканиш ёки тўсатдан
Ранг ўчиш, қизариш надир билмади.
Лабларин бир тишлаб қўймас шошгандан,

Хаттоки қошлари чимирилмади.
Уткир диққат билан унга боқса-да,
Эски Татьянанинг изларин яна
Сеза олмаганди бизнинг Онегин.
Унинг-ла сўзлашиш истади, лекин
Гапирмади. Сўрди Татьяна:
Кўпданми бунда у, қаердан келди,
Эҳтимолки, улар юртидан елди?
Сўнг, ҳорғин кўзи-ла эрига қиё
Қаради, чекилиб кўздан йўқолди...
Онегин қаққайиб ўрнида қолди.

XX

Бизнинг романимиз бошланғичида
Юзма-юз унинг-ла қаршилашароқ,
Энг олис, энг пастқам диёр ичида,
Ахлоқнинг хайрли ўтинда қайноқ,
Насиҳатларини бир вақт тинглаган
Уша Татьянами шу хоним жиддан?
Бунда сақланади унинг бир хати,
Бу хат бошдан-оёқ қалб ҳикояти,
Ҳамма гап аёндир, бутун сир зоҳир.
Бу ўша қизчами... Ё бу бир рўё?
Бенасиб умрида бир вақтлар асло
Назар солмадиғи у қизча, ҳозир
Шу қадар бепарво, шу қадар жасур,
Тутади ўзини, бу мумкинмидир?

XXI

Тиқилинч йиғини қолдиради у,
Уйига жўнайди толиб фикрга;
Қочган эди ундан хаттоки уйқу
Гоҳ ғамли, гоҳ латиф бир хаёл ила.
Уйғонган чоғида хат тутишади:
Князь Н. ўтинч-ла таклиф қилади,
Кечки зиёфатга. «Ёраббим, унга,
Бораман, бораман!»— дарҳол ўринда
Назокатли жавоб ёзиб юборар.
Нима бўлди! Қандай ажиб рўёда!
Унинг совуқ, танбал руҳининг қора

Упқинида бирдан нима мавжланар?
Ҳасратми? Пуч хаёл? Янгидан ёки
Ешликнинг ташвиши — муҳаббат балки?

XXII

Онегин соатга қарайди ҳар он,
Кунни кеч қилишга сабри йўқ яна.
Соат ўн уради; чиқар шу замон,
Отни суриб кетар; мана остона,
Княгиня олдига қалтираб бирдан
Кирар, Татьянаи ёлғиз кўраркан,
Бирга ўтиришар бир қанча минут.
Онегин оғзидан сўз чиқмас, сукут,
Онегин сиқилган, ғам зўр сийнада.
Татьяна сўзига жавоб қайтарар
Уриниб зўр-базўр, бошидан учар
Ўжар фикрлари бутун бир гала:
Онегин тикилиб қарайди: хотин
Ўтирар қаршисида бемалол, эркин.

XXIII

Эри кириб келиб, кесиб қўяди
Мана бу яширин суҳбат заҳматин,
Онегин билан у ёдга олади
Кечмиш шўхликларни, ҳазиллар пайтин.
Улар кулишарди. Кирар меҳмонлар;
Ўзаро гаплар ҳам энди жонланар
Киборларга махсус аччиқлик билан.
Бека ҳузурида ярқирайди шан
Бемаъни енгил гап — беноз ва очиқ.
Яна ўзга суҳбат бошланар, аммо
Мангу ҳақиқатлар, ё алломалик,
Юза мавзулардан озод бир дунё,
Эркин бир жонлилик кўрсатиб локин .
Чўчитмади бу гап ҳеч ким қулоғин.

XXVI

Бу ерда тўпланган пойтахтнинг гули.
Мода нусхалари ҳамда аъёнлар,
Ҳар ерда йўлиқар зотлар вужуди,
Умуман керакли бўлган нодонлар;

Бор эди ёшлари улуг хонимлар,
 Қалпоқли, гул таққан, юзлари заҳар,
 Бу ерда бор эди аллақанча қиз
 Юзларида йўқдир табассумдан из.
 Бу ерда бор эди яна бир элчи,
 Давлат ишларидан фақат лоф урар;
 Бунда эди оппоқ сочи муаттар,
 Бурунгича ҳазил қилган чол киши:
 Ҳазили маънодор ва нозик ғоят;
 Бу куй-чун бир қадар кулгулик фақат.

XXV

Келганди ҳажвпарасти ва ҳар нарсага
 Диққати ошувчи бир диққи жаноб;
 Беканинг кўп ширин чойидан хафа,
 Енгил аёллардан, эрлардан хуноб.
 Сирли иш ҳақида ғавғага диққат,
 Опа-сингил олган савғага диққат.
 Журналлар ёлғони, урушдан хафа,
 Қордан, хотинидан, турмушдан хафа.

.

XXVI

Бу ерда ҳозирди Проласов деган,
 Олчоқ руҳи ила қозонган шуҳрат,
 Ҳамма альбомларда сенинг хитланган
 Қаламларинг учрар St. Priest, албат²⁰³...
 Эшикда ўзга бир бал диктатори —
 Журналда босилган суратдек тури,
 Байрам фариштаси каби қип-қизил,
 Қаққайган, индамас, ҳаракатсиз — зил;
 Бор эди қўнимсиз саёҳатчи ҳам,
 Крахмал ёқалик шилқим — безори,
 Зеб бериб ўзига қадди, сиймоси
 Билан меҳмонларни кулдирад ҳар дам.
 Кўзларнинг ўзаро имлаши жим-жим,
 Унинг учун эди умумий ҳукм.

XXVII

Менинг Онегиним оқшом тамоман
Машғул бўлган эди Татьяна ила,
Жасоратсиз, ночор ишққа берилган
Бир содда қиз билан эмас, аксинча
Банд эди шоҳона, оғир, серҳашам —
Неванинг дахлсиз илоҳаси ҳам
Бепарво, ёш сулув княгиня билан.
Инсонлар! Барчангиз ўхшайсиз экан
Биринчи онамиз Момо Ҳавога:
Сизга нима қисмат бўлса жалб этмас;
Илон чақиради сизни ҳар нафас,
Имлар сирли дарахт, сирли мевага.
Ман этилган мева истайсиз фақат,
Усиз жаннат сизга эмасдир жаннат.

XXVIII

Уҳ, қандай ўзгариб кетмиш Татьяна!
Қандай пишиқ кирган ўз ролига ул!
Мушкул лавозимнинг бутун қоида,
Йўлларин қандай тез этмишдир қабул!
Залларнинг парвосиз, кўркам, улуғвор
Бу маликасини кўриб, у дилдор —
У нафис қизчани ким эслар қани?
Онегин ёққанди бир чоқ қалбини!
Онегинни эслаб тун қорасида,
То уйқу кипригин босгунча бир чоқ
Қизларча чекарди ҳасрат ва фироқ.
Хумор кўзлар қайнар эди ойдинда;
У хаёл қиларди: Онегин билан
Ҳаётнинг осойиш йўлин кечаман!

XXIX

Севгига бўйсунар ҳамма — ёш, қари.
Лекин, ёш ва тоза қалбларга, баҳор
Ёмғири қирларни яшнатган каби,
Ишқнинг жўшишлари гўзал, хайркор:
Севги ёмғирида бўлиб топ-тоза,
Қалблар янгиланар, етилар роса,
Ва қудратли ҳаёт бағишлар кўркам.

Чиройли гуллар ҳам, ширин мева ҳам.
Ёш улғайиб, дармон кетганда лекин,
Бизнинг умримизнинг бурулишида,
Улик аҳтироснинг изи фожиа:
Совуқ куз фаслида бўрон ва ёгин
Кўм-кўк ўтлоқлардан ботқоқ ясайди,
Яшил ўрмонларни яланғочлайди.

XXX

Ҳайҳот! Шак-шубҳа йўқ! Евгений бола
Каби Татьянага қўймиш муҳаббат;
Туну кун руҳида савдою нола,
Севги дардларига шўнғиган фақат.
Кучли афсусларни тингламас зеҳн,
Унинг бўсағасин, дарча, даҳлизин
Зиёрат қилишдан тўймас ҳар куни;
Кетидан соядек қуларди уни:
Татьяна кифтига у ила билса
Юмшоқ қундузини — шоддир Онегин,
Ё иссиқ қўлига тегса у секин,
Ё унинг олдида ходим, ходима
Дастасини ёриб йўл очар экан,
Ёки рўмолчасин кўтарса ердан.

XXXI

У қандай уринсин, қийналиб ўлсин,
Пайқаманган бўлар Татьяна уни,
Қабул қилади у уйида эркин,
Зиёфатда икки-уч сўз этгуси,
Баъзан ёлғиз салом ила қаршилар,
Баъзан у бутунлай сезмасдан кечар:
Ишва-ноз йўқ эди унда заррача,
Бунга тоқат қилмас юксак доира.
Учмоққа бошлайди Онегин ранги:
Татьяна ё кўрмас, ё этмас раҳм.
Онегин қовжираб кетади, балким
Силмикин мубтало бўлган касали.
Ҳамма унга дейди: докторларга бор!
Докторлар:— шифобахш сув, бормоқ даркор!

Лекин у жўнамас: у боболарга,
 Тез кунда учрашиш ҳақинда бир хат
 Ёзишга ҳозирдир; фақат Татьяна
 Парвосиз (бу жинсда йўқдир марҳамат);
 Чекилиш истамас, Онегин қайсар,
 Яна умидланар, яна уринар;
 Соғдан жасурроқдир касал эса-да,
 Кучсиз қўли билан у Татьянага
 Бир нома ёзади ҳислари жўшқин,
 Гарчи бу нарсанинг оздир маъноси.
 Тегармикан дейди хатнинг фойдаси.
 Билиндики, юрак дарди бус-бутун
 Онегинга энди қилмиш ғалаба,
 Мана унинг хати нуқта-бануқта.

Онегиннинг Татьянага хати

Сезаман олдиндан: таҳқир этади
 Аламди сирларнинг баёни сизни.
 Қандай мағрурона нафрат-ла бизни
 Кўзингиз ҳукм этиб доғлаб кетади!
 Мен нима истайман? Ва қайси ғоя
 Билан мен руҳимни сизга очаман?
 Ва қандай ғазабли севинч, хандага,
 Эҳтимолки, сабаб бериб қўярман!
 Бир вақтлар учрашиб мен тасодифан,
 Меҳр учқунларин сизга туяркан.
 Лекин ишонишга ботинмагандим:
 Яхши одатга бўйсунмадим у кун.
 Бездирган эркимни қўлимдан бутун
 Йўқотиб қўйишни хошламагандим.
 Айирди бизларни яна бир нарса...
 Ленский маҳв бўлди — толесиз қурбон...
 Жаҳонда қалбимга нима хуш эса
 Ундан мен қалбимни уздим шу замон;
 Ҳаммадан ётсиниб, беқайд, беғавго
 Уйлаган эдимки, эркинлик, узлат
 Бахтнинг адашидир. Раббим, на зиллат!
 Қандай адашганман, бу қандай жазо!
 Сизнигина кўриш ҳар минут сайин,
 Ҳар ерда соянгиз каби эргашиш.

Лаблар табассумин, кўзлар чиройин
Севгига тутилган кўзлар-ла илиш,
Сизни узоқ туюш ва кўнгил ила
Сизнинг камолотни англаш, сўнг албат
Олдингизда қотиш, қийноқ ичинда
Синиқиш ва сўниш... мана шавқ, лаззат!

Мен бундан маҳрумман: сиз учун фақат
Ҳар ерда бош уриб сурукланаман,
Мекга ҳар кун қиммат, ҳар соат қиммат;
Мен эса зиқликда исроф қиламан
Умримнинг саноқли кунларин бекор.
Бусиз ҳам улардан юрагим безор.
Биламан: ҳаётим йўли ўлчанган,
Лекин меним умрим давоми учун
Ҳар тонгла инонган бўлайки чиндан
Сиз-ла кўришаман кундуз — шу бугун...

Кўрқаман: бу ожиз ёлворишимда
Қаҳрли кўзингиз, фақат кўражак
Чиркин бир ҳийладан кирдикоргина —
Кинли итобингиз эшитилгандак.
Бир он билсангизди нақадар даҳшат,
Ишқнинг чанқоғида ҳорғин дард ютиш,
Ўртаниш ва ақл билан ҳар соат
Қондаги исённи босиш, тинчитиш;
Яна тизингизни қучиш армони,
Сизнинг оёқларда ҳўнграб йиғламоқ,
Эътироф, надомат, ўтинч, нидони,
Нима айта олсам — барчасин қўймоқ,
Ҳолбуки, мен вазмин, ясама бир тур
Бериб сўзимга ҳам, кўзларимга ҳам,
Сокин суҳбатлашиш ва сизга ҳар дам
Шод бўлиб қарашга бўламен мажбур!

Ёзмишда шу эмиш: ўз-ўзимга ман
Қарши туриш учун асло йўқ мадор.
Мушкул ҳал: мен таслим, сизда ихтиёр,
Мен энди бераман тақдиримга тан.

XXXIII

Жавоб йўқ. Ёзади янги номалар:
Иккинчи, учинчи хатларига ҳам —
Жавоб келмайди ҳеч. Онегин борар
Бир кун ийғинга қўяркан қадам.

Учрашар Татьяна. Юзда газаби!
 Унга оғиз очмас, кўрмаган каби;
 Уҳ! Қаҳратон қишнинг совуғи билан
 Татьяна шу чоқда қандайин тўлган!
 Ушшайган лаблари газабларини
 Қандай тутиб қолиш ила овора,
 Онегин тикилди — борми деб чора:
 Паришонлик қани, дардкашлик қани?
 Қани кўзёш доғи?.. Улар йўқ, ҳеч йўқ!
 Унинг юзларида газаб изи, дўқ...

XXXIV

Эҳтимол, сирли иш кўрқуси бордир:
 Шўхлик, тасодифий заифлик билан
 Онегинга маълум яна қанча сир,
 Эр ёки жамоат билмасин деган...
 Умид йўқ! Онегин бундан жўнайди,
 Девоналигини энди қарғайди —
 Лекин дардга яна ботади чуқур,
 Дунёдан у яна юзни ўтирар.
 Жимжит кабинетда ўтирган замон
 Хотирга келганди ўтмиш давр илк,
 Ки у вақт энг золим хафагазаклик,
 Қайнаган ҳаётдан ҳайдаб беомон,
 Еқасидан тутиб бўғганди маҳкам,
 Қоронғи бурчакка қамаганди ҳам.

XXXV

Яна ўқий бошлар қўлга на тушса,
 Ўқиб чиқди Гиббон²⁰⁴, Руссо, Манзони,²⁰⁵
 Гердерни²⁰⁶, Шамфорни²⁰⁷, Бишани²⁰⁸, яна
 Madame de Staël²⁰⁹ билан Тиссонни²¹⁰,
 Ўқиб чиққан энди у шаккок Белни²¹¹
 Ўқирди асарин у Фонтенелни²¹²,
 Биздан ҳам ўқиди баъзи бирларин,
 Ҳеч бир нарсани рад этмас Онегин:
 Ўқир альманаҳлар, журналларни ҳам,
 Булар йўл-йўриқлар уқтиришади,
 Бугун мени улар хўп сўкишади.²¹³
 Баъзан учратардим ўз ҳақимда ҳам,
 Афандилар, шундай мадҳияларни:
 E sempre bene²¹⁴ ўтайлик майли.

XXXVI

Нима чиқди? Ёлғиз ўқиди кўзи
Лекин фикрлари учарди узоқ;
Унинг хаёллари, орзу, қайғуси
Руҳига, кўнглига беради қийноқ.
Босма сатрларнинг ораларидан
Ўқирди маънавий кўзлари билан
Бошқа сатрларни. Булар тамоман
Онегин дилини қилган эди банд.
Булар эса қалбга ёқимли, фақат,—
Ўтмишдан фусункор ҳикоялар-ди,
Бепарво ва эркин туш-сояларди,
Таҳдидлар, таъбирлар, фол ва каромат,
Ё эртакнинг пучак ҳангомалари,
Ёки бир ёш қизнинг ишқномалари.

XXXVII

Ҳислар ҳам, ўйлар ҳам оҳистагина
Мадорсизланарди, мудрарди енгил.
Унинг кўз олдида хаёл бир лаҳза
Манзарасин ёйиб ташларди хил-хил.
Гоҳ, кўрар: эриган қорда чўзилиб,
Қимир этмай ётар бир йигит, тиниб,
Тош қотиб ухлайди, четда бир йўлдан;
Эшитар бир товуш: хўш, нима? Ўлган!
Гоҳ кўринар эски душманлар бир он,
Бўҳтончилар ила, разил қўрқоқлар,
Бир гала бевафо жононлар ўтар,
Ва чиркин ўртоқлар — бир гуруҳ ёмон!
Гоҳ бир қишлоқча уй — дарча ёнида
Ўтиради бир қиз... ҳар вақт угина!..

XXXVIII

Паришонликка у шундай ўрганди,
Кетаёзган эди ақл, ҳушидан,
Ё шоир бўлишга етиб қолганди.
Эътироф қилайлик: бу эди монанд!
Тўғриси: магнетик бир қавват ила²¹⁵
Русча шеърларнинг тузилишига

Тутинаёзганди у замон кам-кам,
Меним бу фаҳмсиз нодон талабам.
Шоирга у ўхшар эди нақадар,
Бурчакка қисилган чоғида якка,
Олдида каминда ёнғач аланга,
«Илоҳий паримсан» ёки «Эй, дилбар»
Дея мингирлаб у, туфлисин, гоҳо
Журнални печкада куйдирар бежо.

XXXIX

Ғиз этиб кунлар ҳам кечди: соф. илиқ
Хаволарда қиш ҳам кучин йўқотар;
Шоир бўлолмади Онегин, ёзиқ
На ўлар ва на у ақлдан ёзар.
Кўклам жон киргизар унга: илк дафъа
Онегин ташлайди тонги паллада
Ҳар вақт ёпиқ турган ўз масканини,
Бунла қишлаганди кўр сичқон каби,
Кўшалоқ дарчани, печни тарк қилар,
Нева бўйлаб энди чопар чанада.
Кўкимтил ва кесик муз парчаларда
Қуёш ҳам ўйнайди. Юмшаб қолган қор
Кўчаларда пилч-пилч эрийди чиркин,
Булардан йўл босиб қайға Онегин

XL

Зўр бериб чопади? Сиз олдинданоқ,
Топдингиз қаерга; худди шундай ҳам;
Татьяна уйига келади шу чоқ,
Хулқи тузалмаган бу эски телбам
Уйга томон юрди, ўхшар мурдага,
Даҳлизда кўринмас эди кимса-да.
Залга киради у; юрийди нари:
Ҳеч ким йўқ. Эшикни очади. Қалби
Нимага бу қадар ҳайратда қолар?
Княгиня эди қаршида ёлғиз.
Ҳали кийинмаган, чеҳраси рангсиз,
Канлайдир мактубни ўқиб ўлтирар,
Кўз ёшларин дарё каби қуяди,
Қўлини чаккага тираб мунгади.

XLI

Оҳ, унинг бу тилсиз изтиробларин
Ким нақ шу лаҳзада ўқий олмайди!
Ҳозир бу хонимнинг кўриб сиймосин
Эски Татьянани ким танимайди!
Телба ачинишлар ҳасрати ила
Йиқилди Евгений унинг тизига;
Татьяна сесканди: сукут қилади,
Онегинга шу он кўзни тикади,
Лекин юзларида на ҳайрат, на кин...
Онегиннинг хаста, сўник нигоҳи,
Елворган ҳолати, тилсиз итоби,
Хаммаси маълумди. Содда қиз тагин
Кечмиш кунлар қалби, хаёли ила
Ҳозир Татьянада қилганди жнлва.

XLII

Онегинни ердан қўтармас, у жим,
Ва ундан кўзларин айирмайди ҳам.
Сезгилардан маҳрум қўлини хоним —
У чанқоқ лаблардан узмайди бир дам...
Ҳозир у нимани хаёл суради?..
Узоқ вақт сукутда жимиб туради,
Ниҳоят Татьяна дср секингина:
«Бас, етар: турингиз, мен энди сизга
Дардим очиқ баён этишим лозим.
Онегин, у соат эсингиздами?
Боғда, хиёбонда у замон бизни
Тақдир учраштирди, ожизона, жим
Тингладим, сиз менга бердингиз сабоқ?
Энди менга навбат келмишдир бу чоқ.

XLIII

«Онегин у чоғлар ёшроқдим, яна
Гўзалроқ ҳам эдим шекилли у чоқ,
Мен сизни севардим; қани натижа?
Қалбингиздан нима топдим мен бироқ?
Қандай жавоб олдим? Бир қаҳр ёлғиз.
Ювош, содда қизнинг муҳаббати сиз —

Учун янгимасди? Бу эмасми чин?
Қонимни қолайди — ёҳу! — изғирин
Ёлғиз эсга тушса у совуқ боқиш,
Ваъзингиз... Лекин мен сизга, албатта,
Бирон айб тақмайман: мудҳиш соатда
Қалбингиз кўп олижаноблик қилмиш,
Сиз ҳақли эдингиз менга нисбатан,
Ташаккур қиламан бутун қалбимдан...

XLIV

«У чоқлар, маъносиз шов-шувдан узоқ,
Бир четда ёқмаган эдим сизга мен,
Бу тўғри эмасми?.. Бугун сиз бироқ
Кетимдан юрасиз, билмам нимадан?
Нечун мен бир нишон бўлдим сиз учун?
Сабаби: мен юксак оламда бугун
Кўриниш бераман, мен энди кибор,
Мен энди давлатманд ва эрим донгдор,
Жангларда гавдаси бўлгандир мажақ,
Бунинг учун бизни эркалар сарой²¹⁶
Шунинг-учун хоҳлайсиз шарманда бўлай,
Билинсин ҳаммага мана бу чатоқ,
Яна жамиятда келтирсин бу гап
Сиз учун мақтовли ва ёрқин шараф?»

XLV

«Йиғлайман... Агар сиз Татъянангизни
Унутмас экансиз шу чоққа қадар,
Ёдлайсизми совуқ сўзларингизни,
Қилдингиз таъналар ва ҳақоратлар...
Аmmo мен уларни бу хат, бу севги —
Барчасидан аъло кўрардим, кошки,
Қўлимдан келсайди менинг бу нарса
Менинг ёш хаёлим учун агарда
Сезган бўлсангизди у вақт бир шафқат,
Еки қилсангизди ёшга эҳтиром...
Бугун-чи! Сизни на келтирди тамом
Оёгим остига? Бу қандай зиллат?
Шундай қалб, ақлга эга бир одам
Майда ҳисларга қул бўлар шунча ҳам?»

XLVI

«Менга-чи, Онегин, ушбу дабдаба —
Бир совуқ ҳаётнинг йилтироқ тўни,
Кибор оламида кўрган ғалаба,
Дангиллаган уйим, зиёфат, тўйи —
Нима бор буларда? Мен эса ҳозир,
Жон деб алишардим бутун шу зоҳир
Зийнатни, қий-чувни, бўғиқ ҳавони
Бир неча китобга, ваҳший боғ ёки
Бизнинг фақирона эски хонага,
У масканларгаки, сизни, Онегин,
Кўргандим биринчи дафъа... Ва тип-тин
У қабристонгаким унда бечора
Менинг энагамнинг устида ҳозир,
Бир бут бор, дарахтлар соя соладир...

XLVII

«Бахтга очилганди ажойиб имкон,
У шунча яқин-ди.. Тақдирим аммо
Энди ҳал бўлмишдир. Балки у замон
Ҳаракат қилганман ўйламай асло:
Кўз ёшларин тўкиб, ёзгириб она
Елворди бечора бу Татьянага:
Барча кўргуликлар менга бир эди...
Эрга тегдим. Энди тинч қўйинг мени,
Тамом унутингиз, бу хоҳишим чин,
Қалбингизда бордир — бу менга аён —
Ҳам гурур, ҳам асл, қувватли виждон,
Мен сизни севаман (айёрилик нечун?)
Лекин мен ўзганинг ёриман ортиқ;
Мен унга абадий қолурман содиқ».

XLVIII

Татьяна кетганди. Гўё бир чақмоқ
Бошидан ургандек Онегин қотар,
У қандай сезгилар бўронига нақ
Бутун қалби ила шу дамда ботар!
Лекин, жаранглади шпор ногихон
Татьянанинг эри кўринди шу он.
Ўқувчи, шу ерда қаҳрамонимни

Қолдирайлик энди узоқ, абадий,
Унга кўп аламли бир дақиқада...
У билан бир йўлдан кезиб баробар,
Жаҳонда анча вақт юридик дарбадар,
Энди соғ-саломат етиб соҳилга
Бир-биримизни қутлаймиз. Ур-ра!
Зотан фурсат кўпдан келгандику-я!

XLIX

Эй менинг ўқувчим, ким бўлма, майли,
Дўстми, дўст эмасми бугун мен сендан
Айрилмоқ истайман бир ошно каби.
Кечиргил. Бу ерда мендан кейин сан
Нима қидирмагил бу қитъаларда,
Майли, бир исёнкор, қизгин хотира,
Меҳнат — машаққатдан оромми гоҳо,
Жонли лавҳаларми, ўткир сўзми ё,
Балки грамматик баъзи хатолар,
Ўқувчим, қидириб шу китобчада,
Эрмак, ўйин, хаёл қалб-чун ё эса
Журналлар ғавғоси учун сан агар
Тариқча тополсанг — тангрига шукур.
Шу билан айрилиб қоламиз кечир.

L

Алвидо, э менинг ажиб ҳамроҳим,
Сенга ҳам эй содиқ гоёвий-омол,
Сенга ҳам алвидо, жонли ва доим
Меҳнат — саъйим. Сиз-ла билдим бемалол
Шоир ҳавас қилган не бор, барчасин:
Дунё бўрониди ҳаёт ғавғосин —
Унутиш, дўстлар-ла лаззатли суҳбат...
Ёш Татьяна билан Онегин фақат
Олис ва қорамтир, хира рўёда
Биринчи мартаба кўринган ондан,
Бу эркин романинг поёнини ман
Ҳали ойинаи жаҳоннамода,
Равшан сайр этмаган чоқлардан буён
Кўп кунлар учдилар, ўтди кўп замон.

LI

Мен илк парчаларни улфатда иноқ
Уқиркан, тинглаган ёронлар қани...
Баъзилар энди йўқ, ўзгалар йироқ²¹⁷,
Бир замонлар Саъдий²¹⁸ дегани каби.
Онегин тасвири битди уларсиз.
У қани, қани у олижаноб қиз —
Татъянанинг гўзал, дилбар хаёли...
Оҳ фалак кўпларни, кўпларни олди!
Май тўла қадаҳни тагигача шан
Сипқармай, ҳаётнинг базмини эрта —
Тарк этиб кетганлар ва охиргача
Ҳаёт романини ўқимай, ундан,
Мен Онегинимдан айрилган каби,
Бирдан айрилганлар, албатта бахтли.

С ў н г

«ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»ГА ПУШКИННИНГ ИЗОҲЛАРИ

- (1) Бессарабияда ёзилган.
- (2) Dandy — олифта.
- (3) a'la Bolivar — шляпаннинг номи.
- (4) Чайльд Гарольдга хос музлаган туйгулар. Дидлонинг балетлари жонли, хаёл, фавқулодда нафосат билан тўладир. Бизнинг романтик ёзувчиларимиздан бири уларда бутун француз адабиётидагидан кўра кўпроқ поэзия кўрган эди.

(5) Tout le monde sut qu'il mettait du blanc; et moi, qui n'en croyais rien, je commençai de le croire, non seulement par l'embellissement de son teint et pour avoir trouvé des tasses de blanc sur sa toilette, mais sur ce qu'entrant un matin dans sa chambre, je le trouvai brochant ses ongles avec une petite vergette faite exprès, ouvrage qu'il continua fièrement devant moi. Je jugeai qu'un homme qui passe deux heures tous les matins à broser ses ongles, peut bien passer quelques instants à remplir de blanc les creux de sa peau.

(Confessions de J. J. ROUSSEAU)

Грим ўз асаридан олдин кетган: бутун урфонли Европада тирноқни махсус кичкина чўтка билан тозалайдилар.

¹ *Таржимаси* — Унинг оқ мой бўёқ ишлатишини ҳамма билар эди; мен дастлаб бу нарсага ишонмадим, лекин кейинча ишона бошладим. Ишончимга сабаб — унинг юзларининг ранги яхшиланганлигидан эмас, пардоз столида оқ мой бўёқ банкачалари борлигидан эмас, бир кун эрталаб мен унинг уйига киргач, уни ўз тирноқларини махсус тирноқ чўтка билан силлиқлаб — тозалаб турган ҳолда ҳам кўрдим ва менинг ҳузуримда ҳам у виқор билан ўз машғулотини давом эттирди. Мен муҳокама қилдимки, ҳар кун эрталаб тирноқларини тозалаш учун икки соат вақт сарф этган киши, терисидаги ғадир-будурларини оқ мой бўёқ билан тўлдириш учун бир қанча минутни аямаслиги мумкин. (*Жан Жак Руссо*).

(6) Бутун бир кинояли строфа (банд) бизнинг гўзал ватандош хоним-қизларимизга нозик мадҳдан бошқа нарса эмас. Масалан, итoб пардаси остида Буало, Людовик XIVни мақтайди. Бизнинг хоним-ларимиз урфонли лутфикорлик ила, ахлоқий тозаликни Сталь хоним-ни шу қадар мафтун этган шу шарқ нафосати ила бирлаштирадилар.

(7) Гнедич идиллиясидаги Петербург кечасининг гўзал тавсифи-ни ўқувчилар хотирлайдилар:

«Мана кеча: лекин булутларнинг олтин қатламлари сўнмайди,
Узоқликлар порлайди, ой бор, на-да юлдуз,
Узоқдан кўринади мовий самода сузган каби
Кемаларнинг кумуш чодирлари ҳам.
Кеча самоси тиниқ шуълалар билан порлар.
Қуёш ботаркан, унинг шуълалари шарқнинг олтинига қўшилар:
Гўёки саҳар ўз кетидан олиб чиқади
Гулгун тонгни. Олтин бир йил эди, кечанинг
Ҳокимлигини ёз кунлари қандай босади.
Четдан келган кишиларни қандай асир қилади,
Сеҳрли кўлкалар ила тотли нурлар порлаши.
Ҳеч вақт кундуз самоси бундай безанган эмас;
Бу тиниқлик ўхшайди шимол қизи ҳуснига,
Бир қизки, кўзлари мовий, юзлари қизил,
Жим товланади олтин кокиллар мавжи.
У вақт Нева ҳашаматли Петрополь устида
Кўрадилар кўлкасиз тунларни, тез учган кечаларни.
У чоғ Филомел ярим кеча қўшиқларин битирар экан,
Бош кўтарган кундузни олқишлаб куй бошлайди.
Лекин, вақт кеч-ди; Нева бўйларида тоза салқинлик;
Шабнам тушди...
Мана қоқ ярим кеча: оқшом минглаб эшаклар-ла қайнаган
Нева тебранмайди; шаҳарли меҳмонлар тарқалди.
Соҳилда на бир сас, на тўлқин, ҳамма ёқ жимжит:
Ёлғиз кўприклардан гумбурлаган ун
Сув устидан учиб ўтади.
Ёлғиз чўзиқ ҳайқирик узоқ қишлоқдан эшитилади,
Унда посбонлар кечага ҳайқирар.
Ҳар нарса ухлайди»

(Шеърнинг мазмуни берилди.— *Таржимон*).

(8) Лутфкор илоҳани чинакам
Кўради ҳаяжонли шоир,

Гранит — тошларга суяниб,
Уйқусиз кечани ўтказадир.

(Муравьев. Нева илоҳаси.)
(Шеърнинг мазмуни берилди.— Таржимон).

- (9) Одессада ёзилган.
(10) Евгений Онегиннинг биринчи нашрига қаранг¹.
(11) Днепр русалкасининг биринчи қисмидан.
(12) Ширин садоли юнон исмлари, масалан: Агофон, Филат, Федор, Фекло ва ҳоказо, бизда фақат оддий халқ орасида қўлланилади.
(13) Грандисон ҳам Ловлас — икки яхши романнинг қаҳрамонлари.
(14) Агар менда бахтга ишониниш телбалиги бўлса эди, мен уни одатда қидирай эдим. (*Шатобриан*).
(15) *Бечора Йорик!* — Қизиқчининг бош суягига қараб Гамлетнинг қилган хитоби. (*Шекспир* ила *Стерна* боқинг.)

¹ Шоир она томонидан африкаликдир. Унинг катта бобоси (бобосининг отаси) Абрам Петрович Аннибал 8 ёшда эканида Африка соҳилларидан олиниб қочилган ва Истамбулга келтирилган. Истамбулдаги Русия элчиси уни олиб, Буюк Пётрга ҳадя қилиб юборган. Пётр Вильнода уни чўқинтириб, ўз тарбиясига олган. Унинг акаси аввало Истамбулга, сўнгра Петербургга келиб, укаси учун ҳақ тўлаб, айириб олиб кетмоқчи бўлган, лекин бу таклифни Пётр 1 қабул этмаган. Қаригунча Аннибал Африкани, отасининг ҳашаматли ҳаётини, 19 та акасини — улардан энг кичиги Аннибал эди — унутган эмас, уларнинг қўлларини орқасига боғлаган ҳолда отасининг олдига киришларини, ёлғиз угина сарбат бўлиб, отаси уйининг фонтанлари остида сузиб юрганлигини у эсдан чиқармаган эди; яна ўзининг севикли опаши Лаганны ҳам ёдлардики, у Аннибал тушган кема соҳилдан узоқлашаркан, кема орқасидан узоқда сузиб қолган эди.

18 ёшга етганда Аннибал подшоҳ томонидан Францияга юборилган эди; бу ерда у қўшида ўз хизматини бошлаган; Франциядан у қилич теккан боши ва француз лейтенанти мансаби ила Русияга қайтган ва шундан бошлаб, у ҳеч қасбқа силжимай император ҳузурда қолган.

Аннанинг салтанати даврида Бируннинг шахсий душмани бўлган Аннибалини қулай бир баҳона топиб Сибирга юборганлар, танҳоликдан ва иқлимнинг қаттиқлигидан зериккан у ўз ихтиёрича Петербургга қайтиб, Миних деган дўстининг олдига келган. Миних ҳайратга тушиб, тездан яширинишга маслаҳат берган. Аннибал ўз ери — қишлоғига жўнаб, Анна подшоҳлиги даврида у фақат шу ерда яшаган, у хизматда ва Сибирда ҳисобланган. Елизавета тахтга чиққач, Аннибалга инъомларини, марҳаматларини ёғдирган. А. П. Аннибал генерал-аншеф мансаби билан муҳим хизматлардан бўшатилиб, Екатерина подшоҳлиги даврида 92 ёшида ўлган.

(16) Илгариги босмасида, *уйга учадилар*, ўрнига хато ўлароқ, *қишда учадилар*, деб босилган эдики, бу нарсанинг ҳеч қандай маъноси йўқдир. Буни танқидчилар тушунолмади, сўнгги строфаларда анахронизм кўрганлар. Романимизда замон календарь бўйича ҳисобланган деб ишонтирамиз.

(17) Юлия Вольмар — Янги Элоиза, Малек-Адель, М-ме Cottinнинг оддий романи қаҳрамони. Густав де Линар, баронесса Крюндер ёзган гўзал романнинг қаҳрамони.

(18) *Вампир* — Лорд Байронга янглиш нисбат берилган қисса, *Мельмот* — Матюриннинг доҳиёна асарини. Jean Sbogag — Карл Нодьеннинг машҳур романи.

(19) *Бу ерга кирувчилар*, ҳар қандай умидни ташлангиз.— Дантенинг «Илоҳий комедияси»дан. Тавозели муаллимиз гўзал шеърининг фақат ярмисинигина таржима қилган.

(20) Бир замонда марҳум А. Измайлов томонидан анча тартибсиз равишда нашр этилган журнал. Ноширнинг ўзи ҳам бир вақт, байрамда *ўйнаб қолибман*, деб матбуотда халқдан узр сўраган.

(21) Е. А. Баратинский.

(22) Аслзода оғим қизларни *қизчалар* деб айтилган экан, қандай қилиб чўриларни (деҳқон қизларни) қиз дейиш мумкин, деб журналларда ажабланганлар.

(23) Танқидчиларимиздан бири: «Бу нарса болалар гонькида ўйнайдилар демакдир» деди. Ҳақли.

(24) Гўзал чоғларимда меним,
 Шоирона аи
 Шўх кўпиклари ила,
 Ёқар эди у менга,
 Худди муҳаббат каби,
 Ё телба ёшлик сингари.

(Л. П. га нома.)

(25) Август Лафонтен — бир кўп оилавий романларнинг авторидир.

(26) Князь Вяземскийнинг «*Биринчи қор*» деган шеърига қаранг.

(27) Баратинский шеъридаги Финляндия қишининг тасвирига қаранг.

Тарихий васиқаларнинг етишмаганлиги орқасида энг яхши одамларнинг хотирасини сақланмаган Русияда Аннибалнинг ажойиб ҳаёти ёлғиз оилавий эртақ-масаллардагина маълумдир.

Унинг ўғли генерал-лейтенант И. А. Аннибал Екатерина замони-нинг энг кўркем сиймоларига мансубдир (1780 йилда ўлган).

- (28) Эркак мушук урғочисни
Печкада ухлашга чақиради.

Бу тўйдан хабар беради. Биринчи қўшиқ эса ўлимдан дарак беради.

(29) Шундай қилиб бўлажак куёвнинг исмини биладилар.

(30) *Хлоп, молвь, топ* деган сўзларни келишмаган янгилик деб журналларда мазаммат қилгандилар. Бу сўзлар чинакам русча сўзлардир.

(31) Танқидчиларимиздан бири бу шеърларда бизга англашилмай турган бир ҳаёсизлик кўрганга ўхшайди.

(32) Фол китоблари бизда Мартин Задек фирмаси остида нашр этилади; В. М. Федоровнинг айтишича, бу муҳтарам зот ҳеч вақт фол китоблари ёзмаган.

(33) Ломоносовнинг машҳур мисраларига пародия:

Шафақ гулгул қўли билан
Тонгги сокин сувлардан
Қуёш ила эргаштириб чиқади ва ҳоказо.

(34) Буянов, менинг қўшним

Кеча ёнимга келди, мўйловлари қирилмаган,
Сочлари пахмоқ, парга агнаган, ваҳимали шапка кийган...

(Хавфли қўшни.)

(35) Гўзал хонимларнинг содиқ мухлислари бўлган бизнинг танқидчиларимиз бу шеърнинг ахлоққа уймаганлигини қаттиқ танқид қилдилар.

(36) Париж ресторанчиси.

(37) Грибоедов шеъри.

(38) Биринчи босмада олтинчи боб тубандагича тамомланган эди:

Сен эса, сен ҳам ёшгина илҳом,
Менинг хаёлимни тўлқинлат мудом.
Суст-мудроқ қалбимни сен жонлантирғил,
Масканимга тез-тез сен учиб келгил,
Шоир руҳи учун асло қўйма йўл
Совишга, қуришга, ёввойиланишга,
Энг сўнгра тош каби қотиб қолишга,
Кибор ҳаётнинг ўлдирадиган
Завқ-сафоси ичра руҳсиз такаббур,
Ялтироқ-қашаматли аҳмоқлар ичра.

(39) Левшин — хўжаликка онд бир кўп асарларнинг авторидир.

(40) Бизнинг йўлларимиз — кўзларга боғча:

Дарахтлар, чимланган дўмбоқлар, зовурлар,

Юмуш кўп, шон-шуҳрат ҳам кўп.

Афсуски, баъзида ўтишга йўл йўқ.

Посбон каби турган дарахтларнинг

Уткинчиларга камдир фойдаси;

Йўлни жуда яхши дейсан —

Бир шеър эслайсан: қатновчилар учун!

Рус йўли эркиндир фақат икки ҳолда:

Бизнинг Одам Ота ё Момо Ҳаво —

Қиш газабидан чарсиллаб,

Қаҳр билан юриш қилганда,

Йўлни муз чўян ила қоплаб,

Юмшоқ пар билан ўраб

Изин бекитса илк қор.

Ёки далаларни қизгин қуруқчилик

Босарки, у вақтда халқобдан

Пашша ҳам кўзини қисиб ўта олади.

(«Станция». Князь Вяземский.)

(Бу шеърнинг фақат мазмуни берилди.)

(41) Бу ўхшатиш, ўзининг ўйноқи хаёли билан машҳур бўлган К.**дан олинган. К.** бир вақт Потёмкидан императричага чопар бўлиб юборилганда, у шундай тез борганки, аравадан осилиб қолган қиличи ҳар бир чақирим масофада қоқилган устунларга шақилдоқ бўлиб урган.

«ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»НИНГ УЗБЕКЧАСИГА ТАРЖИМОН ИЗОҲЛАРИ

1 Эпиграфнинг (яъни асарнинг сарлавҳасига қўйилган ва маъно эътибори-ла у билан бошланган ифоданинг) таржимаси:

«У мақтанчоқлик ила сугорилиб, бундан ташқари, алоҳида мағрурликка ҳам эга эдики, бу нарса бир турли бепарволик билан хоҳ яхши, хоҳ ёмон феъл-ҳаракатни, балки бир хаёлий равишда бўлган афзаллик туйғусининг натижасида эътироф қилишга мажбур этади».

(Хусусий мактубдан.)

2 Бу муқаддима (кириш) шоир томонидан Плетнёвга бағишланган. Петр Александрович Плетнёв (1792—1865) бирмунча вақт Петербург дорилфунунининг ректори бўлиб турган. Бу киши адиб, шоир, танқидчи бўлиб, Пушкиннинг йигирма йиллик яқин дўстидир. Пушкин сургунда юрган замонларда Плетнёв унинг адабиётга оид топширмаларини ижро қилиб турарди. Пушкин шеърларининг нашрига тегишли ишларни олиб борарди. Пушкин ўз хатларининг бирида Плетнёв менга «ҳам қариндош, ҳам дўст, ҳам ношир, ҳам кассир» дейди ва шунинг учун унга бағишланган киришда «дўстлик илтифотини» қайд этиб ўтади.

3 *Вяземский* (1792—1878) — шоир, танқидчи; Пушкиннинг дўсти, Пушкиннинг бир кўп шеърлари Вяземский ила алоқадор. «Евгений Онегин»да ҳам у бир қанча мартаба хотирланади.

4 *Зевс иродаси билан* — оллоҳнинг иродаси билан демакдир (Зевс — қадимги юнонларнинг эътиқодича, худолар орасида энг қудратлисидир.)

5 *Людмила ва Руслан* — Пушкиннинг «Руслан ва Людмила» номи поэмаси бор, шунинг ўқувчининг хотирига солинади. Поэма 1880 йилда босилган.

6 «*Лекин зарарлидир шимол мен учун*» — Пушкин сиёсий шеърлари учун Петербургдан жанубга сургун қилинган эди. «Евгений Онегин»нинг биринчи боби 1823 йилда жанубда ёзилган. Бу мисрада шоир ўзининг сургун қилинганлигига ишорат қилади.

7 *Бал* — эски вақтда юқори табақа орасида жуда расм бўлган ва умумий рақслар мусиқий, зиёфат ила ўтказиладиган ўтириш — базм.

8 *Madame* (французча) — бу ерда француз хотин, мураббиа маъносидадир.

9 *Monsiuer* (французча) — бу ерда мураббий, муаллим маъносидадир. XVIII асрнинг охири, XIX асрнинг бошларида Русияда дворян оилалари ажнабийларни, шу жумладан, кўпинча французларни ўз болаларига мураббий, муаллим қилиб белгилар эдилар.

10 *Dandy* (инглизча) — олифта; юксак дворян жамоатига мансуб одамларнинг бутун ахлоқ ва муомала қоидаларига мувофиқ тарбияланган одам.

11 *Мазурка* — Оврупоча рақслардан бири.

12 *Педант* — қуруқ, онг-фикри чегарали, тор, майда-чуйдага мойил ахлоқ ва одатларга қаттиқ риоя қилувчи одам.

13 *Латин тили* — Ўрта асрда, қисман янги замонда Оврупода адабий, фанний бир тил сифатида ҳукм сурган (қадим римликлар тили).

14 *Yale* (латинча) — хайр, салом, саломат бўл демакдир.

15 *Juvinal* (42—122) — машҳур Румо сатириги, ҳажв ёзувчиси; бу киши ўз даврида ақча эгаси бўлган асилзодаларнинг очкўзлиги, сотқинлиги, зolim ва ахлоқсизлигини асарларда қаттиқ танқид қилган. Пушкин бу ёзувчини жуда севар эди. Унинг ҳажвий асарларини таржима қилишга ҳам бир вақт киришган эди.

16 *Энеида* — ўн икки кўшиқдан иборат бўлган ва румо шоири Виргилий томонидан ёзилган латин поэмасининг номи. Энеида — румо адабиётининг энг атоқли асарларидан бири. Бу асар мактабларда ўқитилиб ўрганилар эди.

17 *Ромул* — Рим шаҳрини таъсис этган афсонавий шахс. Ромулнинг тугилиши ва ҳаёти афсоналарда ҳаслий, мавҳум тафсилотлар ила безатилган.

18 *Хорей, ямб* — рус поэзиясида икки асосий шеър вази.

19 *Гомер* — бизнинг тарихдан тахминан 1000 йил илгари яшаган ярим афсонавий қадим юнон шоири. «Одиссея» ҳам «Илиада» номли икки буюк шеърый асарни шу шоирга нисбат берадилар. Бу асарларда қадим замонларнинг Троя уруши ҳақидаги халқ эртаклари бадиий акс этган. *Фокрит* — бизнинг тарихдан III аср илгари ўтган қадим юнон шоири ва файласуфи, жуда узоқ ўтмишда чўпонларнинг бахтли ва ғамсиз турмушини тасвирлаган чўпон шеър оқимининг намояндаси.

20 *Адам Смит* (1722—1790) — англиз буржуазияси иқтисод олимларидан, сиёсий иқтисодда «Классик мактаб»ни қурувчилардан бири. Смит ўзининг машҳур асари «Халқларнинг бойлиги»да ташқи ва ички савдонинг сарбаст бўлишлигини, хўжалик фаолиятини тўсиб турган ҳар хил тўсиқларнинг йўқотилиши кераклигини илгари суради. Адам Смит таълимоти капитализм устида ишлаб чиқаришни ўстириш учун тор феодализм тарбияларига қарши кураш олиб борган ва мустақкамланган англиз буржуазиясининг идеологиясини акс эттиргандир. XIX аср бошларида Русияда буржуазия муносабатлари ўса бошлагани сабабли, Адам Смит асарлари русчага таржима қилиниб, дворян доираларида кўп ўқиларди. Бу ерда Пушкин Адам Смит таълимотини кўрсатади. Унинг таълимотича, мамлакатнинг бойлиги ақчада эмас, балки меҳнатда, ишлаб чиқарилган товарлар, истеъмол буюмларининг кўплигидадир.

21 *Назон* — қадим румо шоири; ишқий шеърлар, поэмалар ёзган. Ишқий шеърлари учун император Август томонидан Римдан Қора денгиз қирғоғига ҳайдалган ва шу сургунда ўлган. Пушкин бу шоирни жуда севар эди. Жанубда яшаган вақтда Назоннинг таржиماи ҳоли ва ижодини ўрганишга тиришган.

22 *Фоблас* — шу исмда бўлган романнинг қаҳрамони. Бу роман француз ёзувчиси Де-Кувре (XVIII аср) томонидан ёзилган. Фоблас можаро, саргузашт қидирувчи бузуқи одам типи.

23 *Боливар* — цилиндр формали, четлари кенг шляпанинг номи (жанубий Америка сиёсий арбоби Боливарнинг исмига нисбатан берилган).

24 *Кавсерин* — ёш Пушкиннинг дўсти, офицер. Пойтахт дворян муҳитида бу киши ўзининг бебошвоқ, жўшқин ҳаёти билан танилган.

25 Raast-beef — (инглизча) гўштдан махсус равишда қовуриладиган овқат.

26 *Федра* — француз драматурги Расин (1639—1690) пьесасининг қаҳрамони. *Клеопатра* — қадимги замонда Мисрда подшоҳлик қилган гўзал хотин. Бир кўп пьесаларнинг қаҳрамони. Бу ерда Пушкин машҳур француз адиби Вольтер (1694—1778)нинг асарини кўзда тутди. Моина танилган ёзувчи Озеровнинг «Фингал» номли трагедиясининг қаҳрамони. Пушкин даврида бу ролни Колосова деган артистка яхши ўйнади.

27 *Фонвизин Д. И.* (1745—1792) — машҳур рус драматурги. «Бригадир» ва «Недоросль» номли машҳур комедияларни ёзган. Бу асарларда Фонвизин вилоятлардаги асилзодаларнинг жоҳиллиги, кўполлиги, ёшларни тарбия қилишдаги аҳмоқликни ва эзилган крепостной деҳқонларга йиртқичларча муносабатини масхара қилади. «Эрк дўсти» дейишнинг сабаби шундаки, Фонвизин баъзи асарларида либерал сиёсий қарашларни илгари суради.

28 *Княжнин* (1742—1791) — ёзувчи, драматург; бир кўп трагедиялар ва драмалар ёзган. Фарбий Оврупо драматургия намуналарига эргашиб, уларнинг сюжетига тақлид қилиб ёзгани учун Пушкин уни тақлидчи деган сифат билан атайди.

29 *Озеров В. А.* (1770—1816) — драматург, бир қатор трагедиялар («Дмитрий Донской», «Фингал» ва бошқалар) ёзган. Булар шакл жиҳатидан сохта классик, мазмун жиҳатидан ватанпарвар асарлар бўлган. Унинг асарлари ўша вақтда катта муваффақият қозонган. Чунки Наполеон урушлари муносабати-ла дворянларнинг ватанпарварлик ҳисларини кўзгатар эди.

30 *Семенова Е. С.* (1780—1849) — ўша вақтда машҳур рус артисткаси. Трагедияларда ўйнар эди. Ўз ўйини билан халққа кучли таъсир қиларди. Бир вақтларда Пушкинда шу артисткага қизиқиш бошланганди.

31 *Корнел* (1606—1684) — француз классик трагедиясининг асосчиларидан бири. Корнелнинг трагедияларида воқеаларнинг ҳаракати қаҳрамонлик характериға эга. Диалоглар кескин ва оташин бўлиб, иштирок қилувчи шахсларнинг темпераменти ҳам жўшқин бўлар эди.

32 *Катенин П. А.* (1792—1853) — Пушкин даврида шоир, танқидчи ва драматург, бу киши француз драматургларидан Корнел ва Расиннинг асарларини русчага таржима қилиб шуҳрат топган.

33 *Шаховский А. А.* (1777—1846) — Пушкин даврининг драматургларидан. Жуда кўп комедия ва драмалар ёзган, уларнинг кўп қисмини ажнабий ёзувчиларнинг асарларини таржима ва ўзгартма ташкил қилган. Император театрларининг репертуар бўлимиға бошлиқ бўлгани учун унга шу асарларни саҳнаға қўйиш осон бўлган. Шу асарларни қўйиб, айрим ёзувчиларға (Карамзин, Жуковский ва бошқалар) қарши фитна кўзгаган. Пушкиннинг «суронли гала», «дағал Шаховский» деган сўзлари шунга ишорат қилади.

34 *Дидло* — XVIII аср охири ва XIX аср бошларида атоқли балетмейстер, эски балетни ислоҳ қилиш (қўйиш ва костюм жиҳатидан) Дидло постановкалари фавқулодда муваффақият қозонарди.

35 *Терпсихора* — қадим юнонларнинг эътиқодича, рақснинг илоҳий ҳомийси.

36 *Лорнет* — дастакли ва очилиб-ёпиладиган махсус дурбин.

37 *Истомина А. А.* (1799—1846) — Пушкин даврида Петербургнинг машҳур балет артисткаси.

38 *Эол* — қадим юнон эътиқодича шамол худоси.

39 *Руссо, Жан-Жак* (1712—1778) — XVIII асрнинг энг буюк адиб ва мутафаккирларидан. У вақтларда инқилобий бўлган майда буржуазиянинг мафкурачиси Руссонинг таълимоти инсоннинг «табiiй» ҳуқуқларини тасдиқ этишдан иборатдир. Руссо маданият ва

маълумот — таҳсил орқасида бузилган ҳисларнинг эркин ўсуви кераклигини, «табнат говуши»га қулоқ солиш лозимлигини гапирди. Руссонинг фикрлари француз инқилоби замонида якобинчилар учун байроқ, шпор бўлиб хизмат этди ва катта шухрат қозонди.

40 *Гримм, Фридрих Мелхиар (1723—1807)* — француз ёзувчиси ва Руссонинг дўстидир.

41 *Чаадаев П. Я. (1796—1856)* — рус адиби, файласуф, Пушкиннинг яқин дўсти. Пушкин бунга бир қанча шеърларни бағишлаган эди. Чаадаев ёшликда офицер бўлиб, декабристларга мансуб эди. Декабристлар қўзғолонидан сўнг реакция даврида машҳур «Фалсафий мактуб»ни ёзади, бунда бутун рус маданиятига кескин ҳукм чиқаради. Рус давлат қурилишини танқид қилгани учун бу мактубни босган журнал подшоҳ буйруғи билан ёпилган, редактори сургун этилган ва Чаадаев жинни деб эълон қилинган. Чаадаев юксак дворян муҳитида беками-кўст кийинатурган, зоҳирига жуда кўп диққат қилатурган киши сифатида машҳур эди.

42 *Венера* — қадим румоликлар эътиқодича ишқ ва гўзаллик худоси.

43 *Анжуман дониш* — академия, 1806—1921 йилларда фанлар академияси томонидан рус тили луғати тузилиб нашр этилган.

44 *Карета* — махсус усти берк арава.

45 *Сувори зобит* — отлич гвардия офицери.

46 *Шпор* — ҳарбийлар этигининг гулчинига тақилатурган, жангга тайёрланган нарса.

47 *Диана* — қадим юнон эътиқодича ой, ўрмон ва овчилик худоси. *Флора* — қадим румолиликларда баҳор ва гуллар илоҳаси.

48 *Эльвина* — бу ерда шартли исм.

49 *Камин* — махсус печка.

50 *Чайльд Гарольд* — машҳур инглиз шоири Байрон (1788—1824)нинг шу номи поэмаси қаҳрамони. Юқори асилзодалар муҳитида етишган, парижонҳол, бўш-бекорчи, ҳаётнинг ноз-неъматидан ортиқ тўйинган, безган, ҳар ерда қайғу чекатурган, ҳар ерда ҳар нимадан зерикатурган ёш аристократ йигит образи.

51 *Бостон* — карта ўйини.

52 *Сей, Бентам* — Сей француз иқтисодчиси (1767—1832). *Бентам* — инглиз файласуфи ва сиёсий муҳаррирларидан (1748—1832), иккиси ҳам ўша даврда буржуазия идеяларини ифода қилганлар ва олға сурганлар.

53 *Мильонная* — Петербургда бир кўчанинг номи.

54 *Торкватто Тассо* — машҳур итальян шоири. 8 мисрадан иборат шеърлар — октавалар билан «Қутқазилган Қуддус» асарини ёзган. Бу асарни Пушкин жуда яхши кўрарди.

55 *Брента* — Адриатик денгизига қуйилувчи Италияда бир наҳр.

56 *Петрарка* — XIV аср италян шоири. Бу шоир ишқий шеърлари билан шуҳрат топган. Унинг шеърлари шакл ва тил жиҳатидан камолга етган намуналардир.

57 *Пушкин* сургунда юрганда азоб чекиб, бир вақт чет элларга қочмоқчи ҳам бўлган. Бу ерда шунга ишорат қилади.

58 *Байрон*, *Жорж Ноэл Гордон* (1788—1824) — машҳур инглиз шоири, камбағаллашган аристократ оилада туғилган. Байрон асарларининг қаҳрамонлари учун характерли нарса — атрофни ўраган жамиятга нафрат қилиш, ундан норози бўлиш, жамият қонунлари, одатларидан жирканиш, турмушдан бешиш, муҳитдан юқори турадирган «кучли шахсият»га топинишдир. Фақат, Байрон умрининг охирида Грециянинг миллий озодлик олиш учун курашида иштирок этган чоқда унинг ижодида ҳаёт шодлиги кўрина бошлайди. Байрон бутун Оврупода таъсир кўрсатган катта адабий ҳаракатнинг бошловчиси.

59 *Муза* — поэзия, шоирнинг илҳоми (муза юнон сўзи; санъатнинг илоҳий ҳимоячилари муза аталар эди).

60 *Салир* — Қримда бир наҳр.

61 *Цензура* — матбуот устидан ҳукумат контроли. Пушкин даврида цензура жуда қаттиқ эди, ҳукуматнинг ўзбошимчалигига, зулмига қарши қаратилган ҳар қандай фикрни, ҳатто энг ожиз имони ҳам бўғар эди. Цензура дастидан Пушкин ҳам анча қийналган эди.

62 Пушкин бунда товуш жиҳатидан ўхшайтурган сўзлардан фойдаланиб, «сўз ўйини» ясайди. О гус! (латинча) эй, қишлоқи! — демакдир.

63 *Дриадалар* — қадим юнон афсонасида ўрмон парилари.

64 *Барщина* — крепостной ҳуқуқ даврида помещчик хўжалигида деҳқонлар гарданига тушган мажбурий меҳнат (помещчик фойдасига).

65 *Оброк* — крепостной ҳуқуқ даврида помещчикларнинг деҳқонлардан ақча ёки ҳосилот шаклида олатурган маблағлари.

66 *Қул* — бу ерда крепостной деҳқон.

67 *Фармозон* — «франк-масон»нинг бузилгани. Бу ерда ҳур фикрли маъносида.

68 *Яъни*, қишлоқ аҳолиси Онегинни адабсизлик, назокатсизликда айблайди.

69 *Кант* — немис идеалист файласуфи (1724—1804).

70 Биз ҳаммамиз ўзимиз учунгина муваффақият ва шуҳрат қидирамиз, демакдир. Наполеон (1769—1824) номаълум бир офицер бўлиб, кейинча французларнинг императори даражасига кўтарилган машҳур кўмондондир.

71 *Шимол дostonлари* — гўё қадим замонда яшаган афсонавий Шотландия шоири Оснанга тақлидан ёзилган кўшиқлар назарда

тутилади. Русча қилинган таржимаси катта муваффақиятга эга бўлгандир.

72 «Шоп мўйлов» — аскарлар, ҳарбийлар демакдир. Подшоҳ ҳукумати — биринчи Николай даврида, ҳарбийлар учун соқолни қириб, фақат мўйлов қўйишни буюрган эди.

73 Дворян жамиятининг юқори қисмида «Татьяна» исми у вақтларда оз қўлланиларди. Романларда эса иштирок этувчи шахсларнинг юқори, танланган табақага мансуб бўлиши қоида эди.

74 Ричардсон (1689—1761) — инглиз ёзувчиси. Сентименталь характердаги «онлавий романлар жанри»нинг отаси. Бир кўп романлари бор: «Помелло», «Кларисса гарлов», «Грандисон». Қаҳрамонлари ғайри табиий бир фазилатга, ахлоққа эга бўлган бу романлар бир вақт Русияда кўп тарқалган эди.

75 Грандисон, Ловлас — Ричардсон романларининг қаҳрамонлари. Грандисон — XVIII аср буржуазия ахлоқининг тимсоли бўлган фазилаткор қаҳрамон. Ловлас — ахлоқсиз, фаҳшга ботган одам образи.

76 Гвардия сержанти — ҳарбий унвон, унтер-офицер.

77 Помешчиклар ўз қўл осларида бўлган деҳқонларни аскарликка жўнатиш ҳуқуқига эга эдилар. Аскарликка берилатурган йигитларнинг сочларини қирқар эдилар. Соч қирқиш — аскарликка жўнатиш демакдир.

78 Бемаъни, суюқ, лекин ҳиссий тизмалар ёзиш; бу ерда истехзоли маъно бор. Альбом — ҳар хил шеърлар, хотиралар, қизиқ иборалар ёзилатурган дафтар, эски вақтда Русияда жуда расм бўлиб кетган эди.

79 Прасковия — асилзодалар тушунчасича — «оддий», «қора авом» исми. Шунинг учун бу исм яхшироқ деб билинган «Полина» исми ила алмаштирилади.

80 Корсет — хотинларнинг белини ингичка қилиб кўрсатадиган махсус кийим.

81 Масленица — русларнинг диний байрами.

82 У вақтларда дворян оилаларида меҳмонларга овқат мансаб тартиби билан тортилар эди.

83 Бригадир — эски вақтлар полковник ила генерал мансаби орасида бўлган ҳарбий мансаб.

84 Роог Jogick (инглизча) — Бечора Иорик! демакдир. Бу ифода инглиз драматурги Шекспирнинг (1564—1616) «Гамлет» номли пьесасидан.

85 Очаков медаль — 1787—1791 йилларда бўлган рус-турк уруши вақтида Очаков деган турк қалъаси олинганда берилган нишон.

86 «У қиз эди, у севган эди» (француз шоири Мольфилатр шеъридан).

- 87 *Эклода* — қишлоқ ҳаётига доир эски шеърлар.
- 88 *Филлида* — қадим юнон эколгаларидаги қаҳрамон қиз исми (бу ерда қишлоқ гўзали маъносида).
- 89 *Светлана* — машҳур рус шоири ва таржимони Жуковскийнинг (1783—1852) шу номдаги шеърининг қаҳрамони. Светлана хассос хаёлчи, романтик руҳли қиз образи.
- 90 *Вондека Мадоннасидай* — Голландия рассоми Вондека (1599—1611) ясаган Марямнинг (итальянчаси Мадонна) сурати.
- 91 *Малек-Адел* — XVIII аср француз адибаси Коттениннг можа-ро-саргузашт романининг қаҳрамони.
- 92 *Де-Линар* — Баронесса Круднепр томонидан ёзилган «Валерия» номли романининг қаҳрамони. Бу асарда бир ёш йигитнинг эрли кибор хотинга бўлган ишқий тарихи тасвир этилади.
- 93 *Вертер* — Гётениннг «Ёш Вертернинг изтироблари» деган романининг қаҳрамони. Бу асарда бахтсиз севги орқасида ўзини ўлдирган ёш йигитнинг драматик кечинмалари тасвир этилади, роман ўша замонда ўқувчиларга катта таъсир кўрсатган, ўз-ўзини ўлдириш (интиҳор)ларни кўпайтган.
- 94 *Кларисса* — Кларисса Горлоу — Ричардсон романининг қаҳрамони.
- 95 *Юлия* — Юлия Вольмар кўзда тутилади (юқорига қаранг).
- 96 *Дельфина* — француз адибаси Де Сталнинг (1766—1817) шу номдаги романининг қаҳрамони.
- 97 «*Илтифот кўрмоқда романда ҳам шар*» — «шар» ёмонлик демакдир. Бу ерда Пушкин XVIII асрдаги «ахлоқий» романлар ўрнини олган янги типдаги романларни характерлайди.
- 98 *Вампир* — англиз ёзувчиси Д. Поледорининг шу номдаги романининг қаҳрамони.
- 99 *Мельмот* — англиз ёзувчиси Матрона (1782—1824)нинг «Мельмот-саёқ» деган асарининг қаҳрамони.
- 100 *Мангу жуҳуд* — ўрта аср эртақларининг қаҳрамони.
- 101 *Корсар* — Байроннинг шу номдаги поэмасининг қаҳрамони. (Корсар — денгиз қароқчиси демакдир.)
- 102 *Сбогар* — француз ёзувчиси Ш. Нодье (1780—1844)нинг «Жан Сбогар» номли романининг қаҳрамони.
- 103 Бу ифода итальян шоири Данте (1236—1321)нинг «Илоҳий комедия» номли асаридан олинган (Пушкиннинг уқтиришларига қараганда). Бу асарда Данте жаннат ва дўзах манзараларини тасвирлайди.
- 104 *Сариқ рўмол ўраган семинарист* — диний мактабда ўқийтурган талабани семинарист аталади, семинария аталган бу мактабларда тарбия диний таассуб билан суғорилган бўлар эди. Бу мисрада сохта, ўзини олим кўрсататурган хотинлар масхара қилинади.

- 105 Бунда ҳам олимнамо хотин масхара қилинади.
- 106 *Галлицизмлар* — француз тилидан олинган сузлар, ифодалар.
- 107 *Богданович Е. Ф.* (1743—1803) — рус шоири, «Душенька» номли поэмаси бор.
- 108 *Парни* (1753—1814) — француз шоири, ишқий шеърлар автори. Бунинг шеърлари ўйноқи, нафис эди. Шоир завқ-сафони тараннум қиларди.
- 109 *Фрейшиц* — немис композитори Вердининг (1786—1826) операси.
- 110 «Ахлос нарсаларнинг табиатидадир» (Некер.)
- 111 I. II. III. IV. V. VI — бу строфалар ва бундан бошқа яна бир кўп строфалар баъзи сабабларга кўра Пушкин томонидаги туширилиб қолдирилган.
- 112 XVIII асрда дворянлар орасида париклар — сунъий сочлар қўйиш эркакларга ҳам, хотинларга ҳам расм эди.
- 113 *Вист* — карта ўйини.
- 114 *Гименей* — қадим юнон афсонасида никоҳ — уйланиш худоси.
- 115 *Шатобриан Ф. Р.* (1768—1848) — француз ёзувчиси, романтик. Шатобрианнинг «Табиат манзаралари» деган шеърлари юксак бадний мумтозиятга молик бўлиб, табиатни жуда аниқ ва тўғри тасвирлайди. Пушкин бу ерда ахлоқий-таълимий романларни масхара қилади.
- 116 «*Пиёда*» ва «*руҳ*» — шахмат ўйинида фигуралар.
- 117 *Киприда* — қадим юнон ишқ худосининг номи.
- 118 Французча иборанинг таржимаси: Бу варақларга сиз нима ёзасиз.
- 119 *T. a. V. Annette* (французча) — сизга ихлосманд Аннетта.
- 120 Альбомга чизилган лавҳалар. Машъал — у вақтларда ёлқинли муҳаббат белгиси ҳисобланарди.
- 121 *Новим тизмаси* — бу ерда бемаъни шеър тўқувчидан кулинади.
- 122 *Язиков Н. М.* (1803—1841) — машҳур шоир, Пушкиннинг асрдоши ва яқин дўсти.
- 123 Трагедия, комедия, сатира каби адабий навларнинг шартли ўлароқ, кўрсатилиши.
- 124 *Қасида* — «Ода», рус адабиётида XVIII асрда пайдо бўлди. Қасида подшоҳларга, зафарларга, сарой ҳаётига доир ёки қандай бўлмасин диний-фалсафий мавзуларда «юқори» тантанали услуб билан ёзилатурган шеър. Ода — қасида XVIII аср аристократ адабиёти учун характерлидир. Лекин XVIII аср охирида оз тумтароқли бўлган шеър формалари (элегия) билан алмашина бошлайди. XIX аср бошларида қасида тарафдорлари билан «эскилик» тарафдорлари орасида тортишувлар бошланди. Пушкин мана шу тортишувларга катта қи-

зиқиш кўрсатгач; шу строфада ва бундан кейингида Пушкин шунга ишорат қилади.

125 *Сатирик* — ҳажвий-сатирик асарлар ёзувчи. Бу ерда Е. Е. Дмитров деган ёзувчи ҳақида сўз боради. Бу ёзувчи XIX аср бошида жуда кўп ҳажвий асарлар, масаллар, эртақлар ёзган. «Бегона маъно» деган сатирасида мукофот олмоқ учун аён, такаббурларни мақтайтурган қасидачиларни Дмитров масхара қилади.

126 Яъни XVIII (қасида ҳукм сурган давр) ва XIX аср (янги адабий оқимлар) орасидаги кураш.

127 *Қари энага* — Пушкиннинг энагаси — Арина Радионовна. Пушкинни халқ тили, халқ ижоди — эртақлар билан таништирувда катта роль ўйнаган. Пушкин Михайловскийда сургунда юрганда энагасининг оғзидан бир кўп эртақларни ёзиб олиб, кейинча улардан фойдаланган. Пушкин бир кўп шеърларида ўз энагасини хотирлайди.

128 *Гулнор шоири* — Байрон; (Гулнор — Байрон асарларидан бирининг қаҳрамони).

129 Дарданелл бўғозини бир вақт Байрон сузиб ўтган эди (бу ерда ҳазил: Онегин чўмилатурган анҳорни Дарданелл деб кулади).

130 *Прадт* (1759—1837) — француз сиёсий арбоби ва адиби.

131 *W. Scott* — Вальтер Скотт (1771—1831) — инглиз ёзувчиси. Урта аср феодализм турмушидан олиниб ёзган тарихий романлари бор.

132 Шампан виноларнинг маркалари (фирмаларнинг номлари).

133 *Эпокрена* — шоирона илҳом (эпокрена қадим юнонларнинг афсонасига кўра қанотли от — Пегаснинг туёғи зарбидан очилган булоқ бўлиб, ажойиб бир хоссага эга бўлган эмиш: бу булоқдан кимки ичса, у шеър билан сўзлар эмиш. Бу булоқ қуёш тангриси Аполлонга бағишланган).

134 *Бордо* — француз қизил виноси.

135 *Аи* — француз шампан виносининг бир нави.

136 Исм қўйилган кунни хотирлаб зиёфат бериш.

137 *Жуковский* — рус шоири ва таржимони. (Илгари изоҳат берилган.)

138 «*Паст бир табиатни улар акс этар*» — бу ерда Пушкин II строфани кўзда тутди. Бунда дворян адабиёти учун ғалати, оддий бўлиб кўринган фигуралар, тасвирлар киритилган: четан аравада деҳқоннинг кетиши, унинг ориқ оти, чана тортиб юрган оддий деҳқон боласи ва ҳоказо. Эски дворян адабиёт нуқтан назаридан бундай нарсалар оддий, «паст табиат» эди. Бундай тасвирларда нафосат кўрмас эдилар. Пушкин гўзалликни шундай тор англовчиларга пичинг

килади. Сўнгра Пушкин Вяземскийнинг «Биринчи қор» номли безакли «нозик» шеърига ҳам ишорат қилади.

139 Бу ерда турли фол очиш ва айрим ирим ҳақида сўз боради.

140 Бу строфада ҳам фол очиш тасвир этилади. Илгари қизлар байрам арафасида кечаси ойга ойна тутиб қараб, ўткинчининг отини сўраб, ўз бахтларини синашга, келажакда куёвларининг исмларини билмоққа тиришар эдилар.

141 Тонгги шафақ (қадим юнон эътиқодича, шафақ — тонг худоси).

142 *Сенека* — (милоднинг I асрида) румо файласуфи ва адиби.

143 *Хонимларнинг мода журнали* — Шаликов томонидан 1823 йилдан 1933 йилга қадар чиқарилган «Хоним журнали»-дир.

144 *Халдей, донишмандлар аҳлининг пири* — қадим бобилликларда фолчиларнинг, юлдузлар ҳаракатига суяниб, келажакни тайин қилишга интилганларнинг бошлиғи.

145 *Мальвина* — француз адибаси Каттеннинг романи.

146 «*Петрнома*» — «*Петриада*» — А. Н. Грузинцевнинг биринчи Петр ҳақидаги поэмаси.

147 *Мармонтел* (1723—1791) — француз ёзувчиси.

148 *Буянов* — Пушкиннинг амакиси томонидан ёзилган «Хавфли қўшни» номли ҳажвий асарнинг қаҳрамонидир. Қовоқда юриб бор-йўғини совурган шалақ помешчик типидир.

149 Французча жумланинг таржимаси: уйғонинг, ухлаб ётган жонон.

150 *Belle Nina* — гўзал Нина демак.

151 *Belle Tatijana* — гўзал Татъяна.

152 *Блан-Манже* — ширин демак.

153 *Цимлянский* — қизил шароб.

154 *Зизи* — Пушкин сургун қилинган Михайловскийга яқин Тригорский қишлоғида яшовчи помешчик хотин Осипованинг қизи Евпраксия Вульфни назарга олинади. Вульф Пушкинга кўнгил қўйган эди. Пушкин унга ўзининг икки шеърини бағишлаган.

155 Карта ўйини учун махсус столлар.

156 *Бостон, ломбер* — карта ўйинлари.

157 Қадим юнон шоири (юқориди изоҳ берилган). Бунинг «Илиада» ва «Одиссея»сида зиёфатлар муфассал тасвир қилинади.

158 *Парис* — қадим юнон афсоналарига кўра жуда келишган, чиройли қаҳрамондир. Троя подшоҳининг хотинини олиб қочган. Мана шундан Троя урушлари бошланган эмиш. Париснинг исми эркак гўзаллигига тимсол қилиб олинади.

159 *Албан* — машҳур Италия рассоми.

160 *Вальс* — оврупоча рақслардан бири.

161 Кунлари туманли ва қисқа бўлган жойда бир насл туғиладики, унинг учун ўлиш оғир, изтиробли эмиш (Петрарка.)

162 *Зарецкий* — Пушкин *Зарецкий* образида «америкалик» деб аталган Федор Толстойни кўрсатган бўлса керак, дейдилар. Ф. Е. Толстой (1782—1846) ёшлигида гвардия офицери бўлиб, ўша вақтнинг бир кўп ёзувчилари билан, шу жумладан, Пушкин билан ҳам яқин таниш эди. Бу киши бебошвоқ, жанжалчи, дуэлчи, фирром картабоз бўлиб, Алнут оролларида ва Камчаткада («америкалик» лақаби шундан) хаёлга сиғмас саргузаштлари билан шуҳратланган эди.

163 *Регуль* — қадим Румода сиёсий арбоб ва қўмондон. Ривоятга кўра, румо манфаатига хизмат қилишдан ҳалок бўлишни афзал кўрган.

164 *Дуэль* — ғарбда феодал-дворян жамиятида пайдо бўлиб, у ердан Русияга ҳам ўтган бир одат. Кишини таҳқир этган, иззатнафсига теккан кимсани дуэлга чақирилади, қўлда қурол ушлаган ҳолда ҳар икки томон бир-бирига отишади. Дуэлда маълум шартлар ва расмийларга риоя қилинади. Эски замонларда дуэль дворян муҳитида жуда кенг тарқалган одат бўлиб, «номус» ҳақида дворян тушунчаси ила боғлангандир.

165 *Клавикорд* — музика асбоби.

166 *Дельвиг А. А.* (1798—1831) — шоир ва Пушкиннинг дўсти.

167 *Идеал* — интилиш нуқтаси, гоё ёки намуна бўлатурган шаклда тасаввур қилинган юксак мукаммаллик демакдир. Романтик шоирлар тили учун характерли бир сўз.

168 *Секундант* — дуэлда ҳозир бўлиб турувчи гувоҳ (ҳар икки томоннинг секунданти бўлади).

169 *Шартнома* — секундантлар биргалашиб, олдиндан дуэль қоидаларини, шартларини белгилаб оладилар, икки душман орасидаги масофа қанча ва неча марта отишлари керак ва ҳоказо тўғрисида.

170 Қадим халқларда худога қурбон қилинатурган ҳайвонларни шу меҳробда — махсус тош устида ёндирад ё сўяр эдилар. Меҳробда ҳар вақт олов ёниб турар эди. Бу ерда эса шоир ўлди, ёлқинли илҳом сўнди маъносиди.

171 *Грибоедов А. С.* — «Ақллилик балоси» номли машҳур асарнинг муаллифи.

172 *Эпикур* — бутун шахсий орзуларни таъминлашга асосланган руҳий тинчлик, завқланиш катта неъматдир, деган юнон файласуфи.

173 *Биллиард* — махсус ясалган стол устида шарларни таёқ билан гуртиб, стол четларидаги тешикларга туширилатурган ўйин.

174 Наполеоннинг чўяндан ишланган бюсти.

175 *Гяур, Жуан* — Байрон асарларининг қаҳрамонлари.

176 Байрон қаҳрамони Чайльд Гарольдга (юқорида изоҳ берилган) тақлид қилган, маъносида.

177 *Гусар* — подшоҳ қўшинида махсус қисм.

178 Аравага кўпроқ от қўшганда олдинги отларни бошқариб юривчи кучер.

179 *Қишлоқ циклоплари* — қишлоқ темирчилари демакдир (циклоплар — қадим юнон афсонасига кўра темирчи худо Гефестнинг ёрдамчилари — бир кўзли дев махлуқлар).

180 *Автомедонлар* — моҳир кучерлар (Автомедон — Гомер поэмаси «Илиада» қаҳрамони бўлиб, Ахиллеснинг дўсти ва кучеридир).

181 «*Москва тайёрлади бир ёнгин...*» — 1812 йил урушида Москвада бўлган ёнгинни айтмоқчи.

182 *Бухороликлар* — Москвага ипак моллар ва бошқа шарқ буюмларини олиб келиб сотатурган — умуман, шарқ савдогарларини бухороликлар деб аталар эди.

183 Семён кўчасида, деган маънода.

184 Москвадаги англиз клуби. Бой ва холис эски дворян табақасининг намояндалари бу клубга аъзо бўлар эдилар.

185 *Архив йиғитлари* — ташқи ишлар министрлигининг архивида хизмат қилатурган юқори табақа ёшлари назарда тутилади.

186 *Мельпомена* — қадим юнон афсонасига кўра трагедия ва театрнинг илоҳий ҳомийси.

187 *Талия* — қадим юнон афсонасида комедия ва театрнинг илоҳий ҳомийси.

188 Дворян мажлиси (Москвада ҳозирги вақтда Союзлар уйи биноси)да баллар, маскарадлар бўлатурган жой.

189 Бу ерда Пушкин классик жараён (XVIII аср) шоирларини масхара қилади, улар ўз поэмаларини яқнасақ, совуқ, сунъий, тумтароқли муқаддима билан бошлар эдилар. «Классицизмга салом бердим»: киноя, истеҳзо.

190 «Бахтли бўл! Агар биз абадий айрилажак эсак, абадий алвидо!» — Байрон.

191 *Лицей* — дворян болалари учун махсус ўқув юрти. Бу ерда Пушкин 1811 йилдан 1817 йилгача ўқидиги Царское-Селодаги лицей назарда тутилади.

192 *Цицерон* — машҳур рим нотиғи, сиёсий аробоби ва адиби.

193 *Апулей* — рим адиби (милоддан II аср аввал); турли можаролар, саргузаштлар ва ишқий тасвирларни ўз ичига олган «Олтин эшак» номли асарнинг муаллифи.

194 *Державин Г. Р.* (1742—1816) — машҳур рус шоир. XIX аср бошида рус шеърининг улуғ намояндаси бўлиб шуҳрат қозонган. Пушкин 1815 йилда лицейда бўлган имтиҳон вақтида Державин ҳу-

зурида ўз шеърини ўқиб берган ва бу шеър Державинга таъсир қилган, шонр бу ерда Державин томонидан тақдир этилганлигига ишорат қилади.

195 *Леонора* — Жуковский таржима этган баллада қаҳрамони.

196 *Мельмот* — «Мельмот-саёқ» ҳақида юқорида изох берилди.

197 *Космополит* — бутун дунёни ўз ватани деб билган, маълум бир миллатга ўзини мансуб ҳисобламаган одам.

198 «*Менин Демоним*» — Пушкиннинг шеъри.

199 *Чацкий* — Грибоедовнинг «Ақллилик балоси» номли сатирик комедиясининг қаҳрамони. Чацкий уч йил чет элларда кезиб, Москвага келган кунидеъ бал устидан чиққан.

200 *Du Comme il faut* (французча) — юксак жамиятда қабул этилган одоб, назокат намунаси.

201 *Шишков* — рус тилига ажнабий сўзларнинг киришига қарши бўлган адиб.

202 *Вульгар* — (инглизча) — авомга махсус, қўпол, дағал демакдир.

203 *St-Priest-Sen Piri* — ўша вақтнинг машҳур карикатурачиси.

204 *Гиббон* — (1737—1794) — инглиз тарихчиси.

205 *Манзони А.* (1764—1873) — итальян шонри.

206 *Гердер Л.* (1744—1803) — немис файласуф ва шоири. Халқ ижодига оид асарларни тўплаган.

207 *Шамфор* (1744—1794) — француз сиёсий муҳаррири. XVIII аср француз инқилоби арафасида ва инқилоб йилларида Франция ҳаётини, маишатини кўрсататурган мақолалари ва афоризмлари билан машҳурдир.

208 *Биш М.* (1771—1802) — француз доктори, инсон анатомияси (ташриҳ) га оид китоби бор.

209 *Madame de Staël* — бу ёзувчи ҳақида изох юқорида берилган.

210 *Тиссо С.* (француз доктори) тибга оид тушунарли, енгил асарлар муҳаррири.

211 *Бел П.* (1747—1806) — француз адиби ва мутафаккири. Католик бутхонаси душмани бўлган, бутхона хурфотларига қарши курашган. Дунёни англаш методи сифатида ҳаётга шубҳа-шак билан қараш кераклигини илгари сурган.

212 *Фонтенел* — XVIII аср француз файласуфи ва адиби.

213 *Бир* кўп журналлар ва альманахларда Пушкин ижодини қаттиқ танқид этган мақолалар чиққан эди. Шоир шунга ишорат қилади.

214 *E sempre Bene* — (итальянча) нима бўлар эди, кўп аъло, демакдир.

215 *Магнетизм* — бу ерда таъсир ва талқин кучи ёки гипнотизм маъносидадир.

216 *Сарой* — бу ерда подшоҳнинг яқинлари, юксак аристократ гуруҳ маъносида.

217 Пушкин ўз романининг «Илк қитъаларини» ўқиб берган дўстларидан кўпи роман тамом бўлган вақтда Сибирияда сургунда эдилар. Декабристлар қўзғолонига иштирок қилиб, сургунга кетган дўстларини Пушкин бу ерда хотирлайди.

218 XIII асрда ўтган машҳур Эрон шоири Шайх Саъдий.